

Júlia Butinyà, Enric Prat, Pep Vila

Narcís Collell

LA COMÈDIA DE SANT JULIÀ I SANTA BASILISSA (1752)

Edició, introducció i traducció a cura de Júlia Butinyà, Enric Prat i Pep Vila

Índex general

1. Introducció.....	399
1.1. Notes sobre el gènere.....	399
1.2. Notes sobre l'entorn literari i geogràfic.....	402
1.3. Notes sobre l'autor: Narcís Collell.....	411
1.4. Notes sobre l'obra: <i>La comèdia de sant Julià i santa Basilissa</i> ..	415
2. Criteris d'edició.....	423
Obres citades.....	425
3. Edició.....	428

Índex d'il·lustracions

1. Mapa comarcal de Banyoles (reproduït de Constans, full inicial).
2. *Goigs de sant Julià i santa Basilissa* (reproduïts de Bramon, Vila & Gómez, 90).
3. Església de santa Quitèria, a Sant Martí de Campmajor. Font a Internet: <file:///C:/Usuarios/Mama/TEAT.POP/JuliaBasilisa/ilustraciones/Sant%20Mart%C3%A9%20de%20Campmajor.htm>
4. *Viage literario a las iglesias de España. Viage a Barcelona y Tarragona* (Villanueva, 96)
5. Església parroquial de sant Julià de Galliners. Font a Internet: <http://gerona.pueblosespana.es/galliners/>
6. Coberta del quadern de Narcís Collell (Arxiu de can Butinyà. Fotografia de Júlia Butinyà).
7. Darrers fulls del quadern de Narcís Collell (Arxiu de can Butinyà. Fotografia de Júlia Butinyà).
8. Coberta de l'*Entremès del ball dels ermitans* (reproducció del manuscrit conservat al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles).
9. Full primer de la *Comèdia de sant Julià i santa Basilissa* (Arxiu de can Butinyà. Fotografia de Júlia Butinyà).
10. Full darrer de la *Comèdia de sant Julià i santa Basilissa* (Arxiu de can Butinyà. Fotografia de Júlia Butinyà).
11. *La leyenda de oro* (Ribadeneira II: 742-743).
12. *Martiri de sant Julià i santa Basèlici*, pàgina 5 (manuscrit conservat al monestir de Sant Miquel de Cuixà, al Conflent, Catalunya Nord).

La comèdia de sant Julià i santa Basilissa (1752) de Narcís Collell.

Júlia Butinyà (UNED)

Enric Prat

Pep Vila

1. Introducció

El nucli d'aquest llibre és l'edició d'una obra hagiogràfica inèdita del segle XVIII en llengua catalana: la *Comèdia famosa dels esposos sant Julià y santa Basilissa y de sos companys màrtirs ab lo benentès (la vida y martiri)*. Acompanyem l'edició amb uns conceptes preliminars al voltant del gènere, de manera que la situïn dins la producció romanística, i amb uns altres sobre l'entorn literari i geogràfic que expliquin les seves característiques; aspectes que es desenvolupen respectivament als dos primers capítols. Malgrat compondre aquest tipus de teatre un conjunt molt homologat, en el cas concret d'aquesta obra s'hi afegeix un incentiu pel fet d'estar firmada, cosa prou insòlita dins aquest gènere de caràcter tradicional; per tant, podem donar unes dades sobre l'autor, Narcís Collell, punt que constitueix un tercer capítol d'aquesta introducció.

El darrer capítol el componen unes notes sobre la *Comèdia*. El manuscrit es conserva complet i en prou bon estat; així com altres manuscrits de Narcís Collell que citem i altres obres hagiogràfiques comarcals s'ha conservat a l'arxiu de Can Butinyà de Banyoles.¹ Cal avançar que, tot i que no és una obra excel·lent des del punt de vista literari, és ben representativa d'aquest gènere dramàtic, que segueix un curs marginal més que paral·lel al del teatre culte, l'estudi del qual permet oferir una panoràmica del procés del teatre popular en llengua catalana, de l'Edat Mitjana a la Renaixença.

1.1. Notes sobre el gènere

De bell començament cal inserir el gènere dins la dinàmica de les literatures occidentals i recordar que el teatre religiós popular, com afirma Tydeman en el seu estudi sobre el teatre medieval a l'occident europeu, es manté viu arreu al llarg dels segles i molt especialment a les terres hispàniques, a despit de la instauració i el desenvolupament del teatre culte del Renaixement ençà.

És sabut que aquest teatre té les arrels en el dramatisme de la litúrgia. En un dels treballs impulsors de l'estudi d'aquesta matèria en les lletres catalanes, on palesava la urgència de la seva valoració, més de mig segle enrere (1957), definí Josep Romeu i Figueres la litúrgia romana com la mare indiscutible del teatre europeu. I una altra obra ja clàssica i del mateix decenni, *The Liturgical Drama in Spain* de Donovan, ressaltava alhora, dins aquest fort corrent dramàtic popular religiós, la zona catalana, segons una seva i discutida hipòtesi: que fos a través de Catalunya que el drama sacre medieval es difongués a la resta d'Espanya, ja que el ritus gal·loromà establert per Carlemany s'hauria estès des del focus dels monestirs de les terres catalanes, amb els quals mantenien relacions els de l'altra banda dels Pirineus, com Sant Marçal de Llemotges.

Convé tenir en compte aquest panorama tan ampli i ferm com homologat que ofereix sovint isoglosses amb les altres literatures, perquè ens fa conscients de la limitació que implica el fet de concentrar-se en un àmbit concret, per bé que sigui imprescindible o almenys convenient a l'hora de presentar un text. Així doncs,

---

¹ En l'actualitat, fora d'alguns manuscrits que s'indiquen i que es donaren al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, el fons esmentat el conserva Júlia Butinyà a Madrid. Fou aplegat per Martirià Butinyà Oller (1861-1930), empès per la pruja col·leccionista decimonònica, gràcies a la qual es pogueren salvar peces com aquesta, rescatant-les dels molins paperers abans de ser anorreades. El conjunt bibliogràfic i arxivístic que aplegà, segons les coordenades de Déu-pàtria-rei, respon al perfil d'un carlista gironí.

acompanyant l'edició, ens hem de situar en el seu entorn per tal de valorar-lo dins el seu context social, que determina el literari. Context que, especialment en els gèneres populars, va molt lligat al geogràfic, perquè són obres que s'insereixen en una realitat comarcal, de manera que el caràcter local dels textos constitueix una de les notes fonamentals d'aquest teatre, segons Romeu i Figueres (1957); així mateix, destacarem certes coincidències amb el teatre profà (1962), especialment ja que Collell també n'és autor d'una peça.

La de l'àrea catalana destaca com una de les produccions més florents d'Europa al segle xv, només comparable al cabal francès, tant per la riquesa i varietat de les obres com pel vistós desenvolupament escenogràfic. Aquest darrer tret és de força importància si tenim en compte que Jesús Massip, un dels principals estudiosos actuals d'aquest gènere, subratlla que el teatre religiós de l'Edat Mitjana és un teatre d'escenògraf, a causa del caràcter simbòlic de l'espai que implica un ric escenari, múltiple i pluridimensional. Això fa que el teatre com espectacle sigui aquí més que mai una realitat.

El teatre religiós medieval té, doncs, el seu origen en els *tropus*, a les interpolacions que es feien sobre el text litúrgic. En són mostra primerenca les epístoles farcides, ja de tema hagiogràfic, com la de sant Esteve, que es cantaven davant l'altar i que des del segle xii consten en romanç en alguns casos. Amb un afany participatiu i d'efectivitat didàctica, esdevindran sermons escenificats, passant del recitat al diàleg i a una plàstica com més va més complexa.

En aquesta evolució es recorregué a altres fonts, més enllà de la litúrgia, les quals donaren peu a rudimentàries escenificacions de textos religiosos, anomenades drames semilitúrgics i misteris, en llatí. I en una gradual desvinculació dels oficis divins, seguint el desig d'agradar l'amplíssim públic que les seguia, s'arribà a la utilització de la llengua vulgar durant la segona meitat del segle xiii, bé que els textos conservats pertanyen a la primera meitat del segle següent. De la mateixa manera, en una progressiva accentuació del caràcter profà, sortiran del temple i tindran un marc urbà, sigui el carrer o la plaça. Literatura, doncs, eminentment pràctica, fins al punt que se l'ha definit com un catecisme audiovisual, amb una prioritària intenció evangelitzadora i vulgaritzadora; poc lligada, per consegüent, a les modes i que, per tant, sobreviurà bé el pas del temps. Això permet parlar de les mateixes característiques, malgrat que s'apliquin a peces de segles molt allunyats.²

Les notícies d'aquestes primeres manifestacions literàries, com és lògic en una societat jeràrquica com és la medieval i que segueix els models que marca el bisbat, les recollim a les consuetes, terme que fa referència a la funció sagrada feta per consuetud, on s'anoten les cerimònies que es representen a les diferents festivitats. Gènere que s'ha investigat especialment des dels estudis filològics per les repercussions que tingué sobre les representacions, ja que reflecteixen les freqüents prohibicions a causa dels abusos a què donaven peu les escenificacions.³

Al darrer estadi evolutiu dins l'Edat Mitjana, el drama religiós pren un caire classicista, per influència humanista i escolar, amb un sentit dramàtic més modern, que suposava un aprofundiment conceptual. Aquesta fase no féu evolucionar, però, aquest tipus de drama. I mentre que d'aquesta línia procedeixen els actes sacramentals, de tant prestigi a les lletres castellanques, a les catalanes aquests no van reeixir, tot i que es

² Per al seguiment dels avanços en aquesta matèria, donem a la bibliografia final algunes obres que han marcat una fita, com la de Pere Bohigas; però també pot ser útil un recull didàctic, com ara el de Jeroni Miguel.

³ A l'arxiu Butinyà se'n conserven unes de gironines (signades per Tomàs Mieres en 1439; editades per Conde & López de Ayala), però no hi ha al·lusions a la repressió teatral suara esmentada.

compta amb alguna mostra ja de la segona meitat del segle XIV, com el *Mascaron*.

Del segle XV ençà és el teatre de vell ossam el que ens ha pervingut de diverses maneres fins als nostres dies; han viscut amb puixança els cinc cicles: el de l'Antic Testament, el de Nadal, el Pasqual, el Marià i l'hagiogràfic. Segons resum Romeu (1957), les principals característiques d'aquest darrer, que es mantingué viu fins ben entrat el segle XIX, sobretot a la ruralia, són: la fidelitat a la font, la mesura en la representació dels turments, el bon sentit de la unitat i una capacitat dramàtica remarcable.

La raó de la vitalitat del teatre religiós rau en la poderosa significació social que assolí des de vessants molt diferents. El públic que aprenia i es commovia amb l'espectacle, alhora s'hi divertia, com bé manifesten les advertències dels pròlegs de les peces, demanant atenció i silenci, o bé les prohibicions de les representacions suara alludides, fets tots dos generals arreu; cal tenir present a més que es tractava d'un públic renouer. Encara, si ja des dels inicis es constata certa ascendència seglar al que abans era patrimoni exclusiu del clergat, a mesura que es va consolidant el gènere, hi intervé la població de manera intensa i progressiva. Així, a l'hagiogràfic, que fou el primer a anar lligat al fet lúdic –car les festes dels patrons dels escolans i dels diaques van donar peu de seguida a paròdies–, es manifestarà un estímul competitiu de les diferents confraries gremials sota l'advocació dels sants. Així doncs, el públic no fou solament l'objecte, sinó que també aviat n'esdevingué el subjecte, formant part de les representacions.

Aquest darrer factor representa alhora un important determinant de la transmissió d'aquesta literatura, perquè imposa que es transmeti per via oral. La qual, si suposa la recitació de memòria, de pares a fills, o a tot estirar entre veïns, i la perduració de les convencions escenogràfiques, també implica la improvisació i l'adaptació al gust o situació concreta d'actors i espectadors. Procés general a tot el teatre popular antic –que ha treballat Serrà Campins, estudiós sobretot del teatre mallorquí– i que té com a conseqüència, d'una banda la continuïtat genèrica, però d'altra la mobilitat dels textos, fins al punt que no es pot parlar de variants, ans de diferents versions. Ens podem trobar davant obres del segle XVIII, veritables fòssils que deriven de peces medievals, o bé de fragments que sota formes modernes no han canviat gaire al llarg dels segles, de manera que s'han comprovat connexions entre textos del XIV i del XIX. Tanmateix cal tenir sempre present que és un terreny llenegadís, de molt perillosa delimitació.

Cal dir en darrer lloc, quant a les lletres catalanes, que en aquests gèneres populars ens trobem davant una cultura genuïna, en què –com va dir Rubió i Balaguer, i abans observà ja Prat de la Riba– no s'ha donat mai una interrupció. Com bé ha reconegut tothom, ha estat l'àmbit que, malgrat les modes efímeres i foranes, la cultura ha mantingut la seva identitat a través de la llengua. Aquest teatre a més té el mèrit d'haver sobreviscut sense dos factors que són cabdals per a la seva pervivència: la impremta i la cort.

De les comèdies o drames hagiogràfics, que constitueixen gran part del gènere del teatre tradicional en la literatura catalana dels segles XVI-XIX, es va coneixent de mica en mica la grandíssima popularitat que assoliren, a mesura que progressivament se'n van editant els textos. Un dels problemes per a la seva edició és que no es tracta de textos literaris de categoria excel·lent, sinó que generalment provenen de mans prou inexpertes o bé s'han anat deformant amb el pas dels segles i la transmissió manual. Aquest text inèdit que publiquem, que hem d'encabir en aquesta línia, contribueix per tant a engreixar la punta de l'iceberg visible d'aquest gènere. I no cal oblidar que, sent-ne representatiu, gran part del seu interès és comparatista amb altres obres o literatures, sense permetre'n deduir conclusions innovadores d'una banda i fent fer referències al

conjunt dramàtic, almenys al més proper. Ara bé, el gènere no s'ha d'incloure dins el concepte d'una literatura decadent, ja que té les arrels al gran corrent dramàtic medieval, des del teatre litúrgic. I com a fermall encara presenta al segle XIX una obra culta i paradigmàtica que és ben emblemàtica de la Renaixença: la *Venjança del martre*, del jesuïta Francesc Xavier Butinyà (Butinyà 1996a, 1996b, 1996c, 1999, 2010).

Amb tot, l'obra que presentem ofereix un tret bastant excepcional, a causa de ser firmada, fet que ens fa atendre alguns trets del seu entorn comarcal, així com detenir-nos una mica sobre l'autor. Cal assenyalar que farem atenció al vessant literari i també donarem algunes referències o aclariments lingüístics, però sense afany exhaustiu, per les raons exposades. Igualment, tenint en compte que es tracta d'un gènere en què s'ultrapassa el valor textual, no es deixaran de banda els aspectes escenogràfics o sociològics; tot, però, d'una manera més que resumida, selectiva, a tall d'il·lustració d'un episodi més dins el magma del gènere. Ja que en aquestes obres cal tenir sempre present el caràcter popular, val a dir, que s'adreça al poble, el qual alhora n'és protagonista, com bé ho confirma que hi figurin més de 40 personatges: això vol dir que hi participava gran part de la població del lloc on es representava.

1.2. Notes sobre l'entorn literari i geogràfic

Convé començar fent una mirada al mapa comarcal de Banyoles (figura 1) –antic centre comercial amb mercat des de l'època medieval; actualment reconegut com la comarca del Pla de l'Estany–, on veiem poblacions que esmentarem: a llevant de Banyoles, Sant Miquel de Campmajor –el lloc de santa Quitèria⁴, i el Torn, on tenia el molí el nostre autor; i a ponent, Galliners, de què parlarem també en relació amb el Collell, on hi ha un santuari.⁵

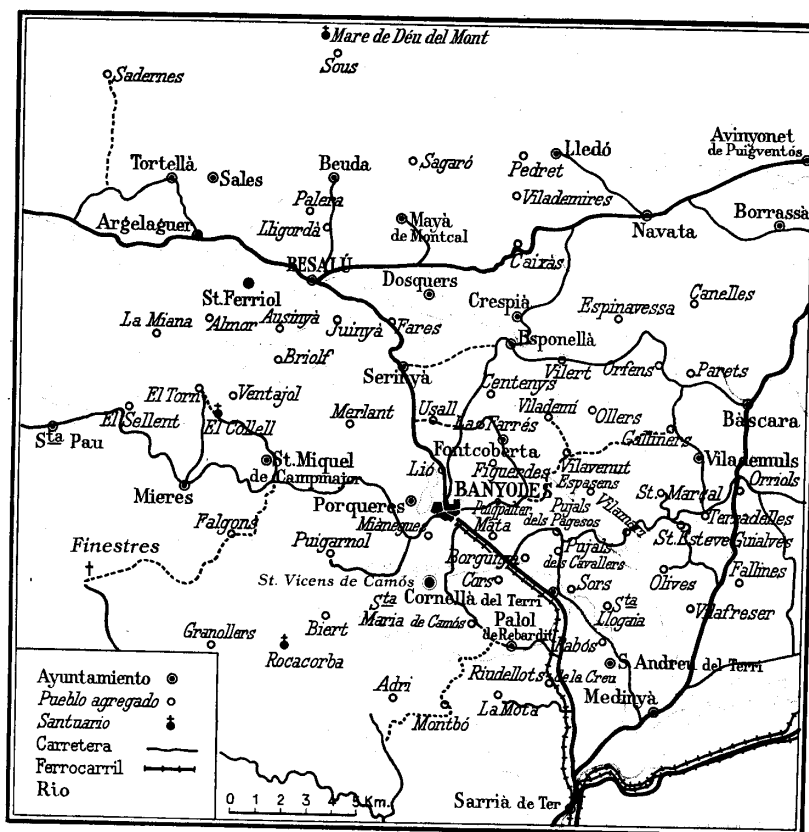
Si el drama litúrgic havia nascut a l'escalf de les catedrals i les abadies, per l'esplendor del qual rivalitzaven, el que a l'entorn dels segles XVII i XVIII ja anomenem teatre hagiogràfic viu al voltant de les festes, com la de Corpus a les ciutats, o bé les patronals a l'entorn rural. Per tal de valorar-ne el pes i significat als segles que ens afecten cal tenir present que a l'època barroca es genera un fort dinamisme de la vida comarcal i a més que és l'època per antonomàsia de tot el que sigui festa.

Farem una mica d'ambientació històrica d'aquests segles, als quals pertanyen els manuscrits de referència i del mateix sector. De començament cal dir que, contemplant els fets culturals des d'una perspectiva àmplia, és un període de segles d'argent de la literatura culta catalana; el temps de dependència envers la cultura central, dependència que afecta igualment les altres literatures espanyoles no castelleses i que atesta la castellanització estètica i lingüística (Ribera). És l'etapa en què es cova la diglòssia, però en què cal recordar que alhora es cova la Renaixença. És a dir, que mentre que l'expressió es deixa influir per la castellana i les seves formes literàries, aleshores de forta ascendència social i cultural, anirà germinant un fort caliu d'estima i interès envers les fórmules que caracteritzen la identitat del poble: envers la llengua i els gèneres populars, així com envers les institucions i la història. Interessa ressaltar que el *beatus ille* de les gents que fan i assisteixen a aquestes funcions, encara que desaparegui sota el progrés, és el que constituirà el futur ideal restaurador.

⁴ Santa de la qual comptem amb una altra peça dramàtica, més acurada que aquesta. Pot interessar d'annotar que a Can Butinyà hi treballava una dona (Carmeta), provinent de la vall de Campmajor.

⁵ Reproduïm el mapa que en donà Lluís Constans, erudit i bon coneixedor de la comarca, el *Diplomatari* de la qual recopilà i s'ha publicat pòstum.

MAPA COMARCAL

És una etapa difícil des de l'angle socioeconòmic. Sacsejada per avalots socials, que esclataran a final del segle XVIII –per exemple, amb els rebomboris del pa (1789)–, i corcada pels fets bèl·lics: de la Pau dels Pirineus (1659) ençà, se segueixen la Guerra dels Vuit Anys (1689-1697) i la de Successió (1702-1714), per acabar amb l'anomenada Guerra Gran (1793-1795) i la Guerra del Francès (1808-1814). Entre els testimonis dels efectes dolents al damunt d'una comarca gairebé fronterera, com és la dels voltants de Banyoles, recollim un testimoni de Sant Vicenç de Camós de la primera de les guerres citades, i que és un testimoni feiaent de com els afectà el pas dels exèrcits: “s'emportaven molt blat, lo qual donaven an als cavalls, que era terror, y per las casas no dexaven res, finestres ni portes” (Constans 1951); això, a més de la càrrega sovintejada dels allotjaments militars. Tot amb tot, a grans trets, hom convé que el camp català al segle XVII es refà en silenci de la crisi del XVI i que al XVIII ja s'inicia el ressorgiment comercial i demogràfic.

Quant als moviments culturals que hi podem albirar, tan sols cal esmentar el Barroc, per l'empenta bullent i pel seu fast. Així, l'oratória de lluïment, culterana i conceptista, a l'estil castellà, és ben assentada ja a finals del segle XVII (Rubió), i la seva influència arriba fins a la Catalunya del Nord. A aquesta onada corresponen certs trets que traspuen en aquest gènere, bé que sempre serà de difícil destriar en quin grau un element concret, com el mateix graciós, té ascendència castellana o si prové de l'hedonisme de la tradició popular, de la intenció de plaure el públic, palesa en aquest teatre des que es despulla dels oficis divins; o encara, si és de debò barroc, a causa de la típica barreja del més subtil amb la deformació grotesca.

Si costa de reconèixer les petges barroques en l'arcaic gènere dramàtic religiós, debades, per bé que es tracti de l'anomenat segle de les perruques, podrem parlar del

frívol rococó, ni d'Il·lustració, ni dels corrents il·luministes de la literatura catalana que estudia Rossich entre el Barroc i el Romanticisme, com ara el corrent neoclàssic —el qual no es percep a la Catalunya del Nord fins al 1770—. Tampoc no podem pretendre de trobar-hi un reflex de moviments com el jansenisme, generals a Europa i sensibles en altres manifestacions literàries, àdhuc molt properes, com ara en el terreny pedagògic, al preciós tractat *Instruccions per l'ensenyança de minyons* del gironí Baldiri Reixach, del 1749.

Hem de recordar en un exercici comparatista que som a l'època de Marivaux i de Goldoni, quant a la tècnica teatral, i pel que fa a ideologia, que som al bo i millor de la producció de Voltaire i que el 1751 surt el primer volum de l'Enciclopèdia. Fites que escauen per destacar el continuisme d'aquest teatre, que romangué impermeable; val a dir que es detingué en estat arcaïtzant. Però cal comptar que en certa manera al segle XXI encara mantenim vives restes dels orígens, ja que molts actes devocionals i de pietat del XVIII retiren molt als que foren causa del naixement del teatre, com bé mostra la tradició de representar la Passió o que es continuï conreant el gènere nadalenc dels pastorets (Comas 1964 i 1985). És a dir, la societat era una societat compacta, i encara avui és sensible als vells paràmetres culturals.

Aleshores hom sentia una autèntica fascinació per la vida i aventures dels màrtirs. Si l'exageració de les virtuts fins al punt de quedar desvirtuats els personatges era normal a la narrativa medieval, com bé mostra àdhuc el *Valter e Griselda*, que era el sùmmum de virtut del *Decameró*, ací s'arriba a una folklorització de la fe cristiana, que reproduïa com a arquetipus els sants; aquests són en rigor estructures ideològicament significants. El sant català, d'altra banda, era un objecte de ritual i un cos amb poders, de qui s'obté protecció, sigui per un tema específic, sigui globalment (Courcelles). Amb el benentès que, segons comprovem als estudis dels bollandistes, això era general arreu i a diversos gèneres literaris i està en consonància amb la pruija per les relíquies, com és adient a una religió més ritual que pròpiament espiritual, que s'estén molt més enllà de l'Edat Mitjana on s'originà.

Havent-nos aproximat al gènere dins les coordenades històriques i culturals, cal fer-ho dins la producció literària catalana de l'època. I observem que els tres vessants, prosa, poesia i teatre, presenten un camp d'interrelacions entre la producció culta i la popular: a les memòries —que es donen arreu del domini lingüístic i que paradoxalment es mantenen també impertorbables a la història—, als goigs i al drama hagiogràfic. En aquests dos darrers s'escau aquest fenomen de contacte culte-popular quan trobem la traça d'un autor culte o una mètrica acurada; i és en aquest terreny de trasvàs on ha d'ubicar-se el material hagiogràfic que editem. Podríem amb tot estendre'ns a tractar altres gèneres també ben interessants sota la perspectiva comarcal, com ara els goigs, de què s'han conservat colleccions molt significatives d'aquesta realitat i de les seves relacions.⁶

A les notes peculiars del vell teatre hagiogràfic ja esmentades, durant aquesta etapa s'afegeixen, d'acord amb l'empremta dels cànons de la comèdia castellana, elements com la divisió en tres Jornades o les escenes de galanteig. Però sobretot del segle XVI ençà varien dos factors que els eren propis: la concissió típica d'aquests drames i la manca de comicitat. Aquesta darrera nota, com que aquestes manifestacions són fruit d'una usurpació vulgaritzant del terreny reservat a l'Església, anirà molt lligada a la didàctica i condicionada religiosament. Però fins a tal punt esdevindrà essencial que quan manca és per falta d'habilitat de l'autor en el coneixement psicològic del públic i

⁶ Al sector que ens afecta la principal arplega publicada és la de Bramon, Vila & Gómez 2003. Al fons Butinyà se n'ha conservat una collecció de 269 exemplars, gran part dels voltants i pertanyents als segles XVIII i XIX.

de les masses (Hess).

Quant a les fonts, observem també que si aquestes obres als seus inicis es fonamentaven en la litúrgia oficial, s'aniran amarant progressivament de costumari, i ho faran a la litúrgia popular, i així per exemple beuen dels goigs. En Bramon, Vila & Gómez es recullen dos models dels de sant Julià i santa Basilissa, el text dels quals, fora d'una lleu variant al començ de la tercera estrofa ("La monacal religió"), és idèntic. Reproduïm el model més antic (figura 2), bé que sembla també del segle XIX; l'altre model (afrontat en Bramon, Vila & Gómez, 91), és datat a Sant Gervasi (Barcelona) en 1886, i palesa ser més nou pels dibuixos florals i sobretot per la tipografia.

figura 2. El model més antic dels Goigs de sant Julià i santa Basilissa

Quirante estableix a més a més una subtil diferenciació a partir del segle XVI, en funció que es recicla l'element sobrenatural en termes de versemblança; val a dir, que el determinant del prodigi ja és el poder o voluntat de l'home; i això li fa demanar-se fins a

quin punt, tot i que siguin reminiscències medievals, ja hi ha un projecte escènic que respon a un nou destinatari. A vegades també s'hi afegirà el factor allegòric, ja present a consuetes mallorquines del segle XV i XVI, i afavorit des de la Reforma per l'eficàcia de la imatge, sobretot gràcies a la potent figura de Calderón, que es representa al llarg de tot el XVIII a ciutats com Barcelona o València –com mostren els estudis de Par i de Zabala, respectivament–. La seva ombra, que s'estendria en gran part mitjançant comedians ambulants, arribà a impregnar aquest teatre de carrer.

Quant a les manifestacions dramàtiques a la banda de Girona, donarem alguna dada que palesi la força i l'arrelament del fet teatral a les masses al segle XIX, la qual cosa interessa pel fet de ser bon exponent sociològic de la seva tradició (Carbonell). L'estudiós del teatre gironí del segle passat, Girbal, ens hi atesta una gran tradició teatral i podem puntualitzar que el 1863, segons les estadístiques, és la sisena província d'Espanya pel que fa al nombre de locals. Igualment, a Banyoles –població al voltant de la qual giren les obres de què tractem–, a mitjans d'aquell segle, hi havia un teatre estable de 450 places i una Societat Teatral. Dades que, sobre una població inferior als 5.000 habitants, donen, aproximadament, una xifra tan elevada com una plaça per cada 10 habitants (Martínez Quintanilla).

Pel que fa a l'interès cultural en concret d'aquest sector destaquem també que entre la nòmina dels clergues gironins famosos cal citar el banyolí Josep Ullastre, gramàtic i autor del famós *Exercici del cristià*, i també Baldiri Reixach, ja esmentat, rector al llarg de 51 anys de Sant Martí d'Ollers, del municipi de Vilademuls. Notem que el pes gironí és una dada interessant també des del punt de vista lingüístic, sobretot per la seva reclusió, en una etapa en què s'enduaia tot protagonisme l'abassegador influx barceloní.

Del mateix sector i així mateix conservat al mateix fons, hem de citar una peça que prové de finals del segle XVII, i que té el valor de ser de les escadusseres obres hagiogràfiques d'aquest segle; Romeu tan sols en cita una de mallorquina sobre sant Cristòfol i la de santa Bàrbara, de la qual és autor el rector de Vallfogona; mentre que Josep Sebastià Pons d'aquest parell de segles n'esmenta en total quatre obres del Rosselló. Es tracta d'una peça sobre santa Quitèria, santa que es venera a Sant Martí de Campmajor,⁷ on es documenta una ermita com a possessió del monestir de Banyoles a la segona meitat del segle IX; avui és l'església parroquial del poble (de santa Quitèria o sant Martí) (figura 3).

figura 3. L'església de santa Quitèria, a Sant Martí de Campmajor, conserva les traces de l'edifici romànic (a l'absis i al campanar).

⁷ La veneració d'aquesta santa a Sant Martí de Campmajor és molt antiga, ja que el 844 ja hi tenia consagrat un temple.

Aquest petit agregat, que depèn de la parròquia de Sant Miquel de Campmajor, a prop i al nord-est de Banyoles, un segle després d'escriure's la corresponent obra dramàtica –a mitjans del XIX– comptava amb 27 cases escampades i 8 agrupades, amb un total de 219 habitants.

Santa Quitèria defensa especialment de la ràbia, però en general de les malalties contagioses. Convé al respecte fer constar que el 1654 una forta passa de pesta afectà tota la vall de Campmajor, esdeveniment que pot haver estat lligat a la seva gènesi. No es coneix cap altra obra dramàtica sobre la santa, però sí una *Relació de la vida de santa Quitèria*, aproximadament un segle posterior, del 1787, que acusa ja un cert estil modern. L'obra és força interessant des del punt de vista literari i lingüístic (mètric, lèxic...), així com escenogràfic (remetem als seus estudi i edició, respectivament: Butinyà 1998-99 i Butinyà, Prat & Vila 2000).

També s'ha conservat al mateix fons la *Comèdia de santa Tecla*,⁸ santa de qui tampoc no se'n coneixia cap obra dramàtica, bé que potser és una santa forastera a la comarca, ja que és pròpia de Tarragona, on, segons Villanueva, el dia de la seva festa es feien representacions ja als segles XV i XVI. (figura 4).

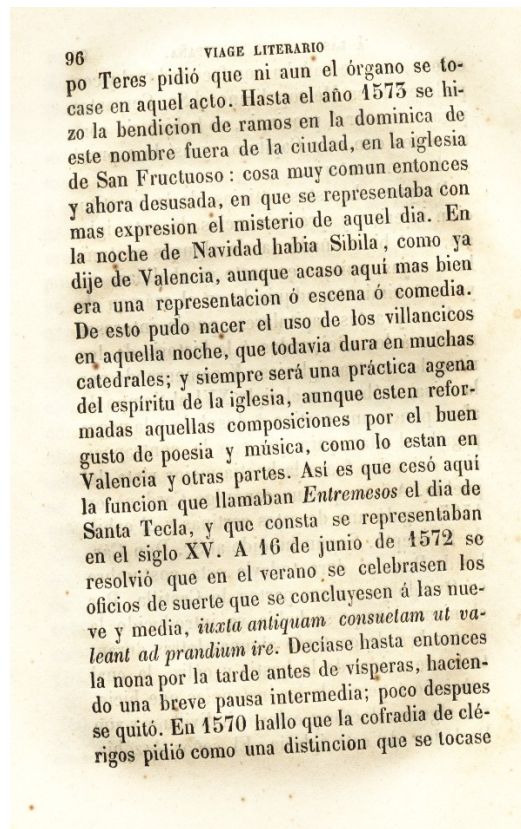

figura 4. Segons el *Viage literario* de Villanueva, per la diada de santa Tecla es feien representacions a Tarragona ja als segles XV i XVI

I convé de fer un comentari marginal a aquesta pàgina, perquè ens aporta una actitud molt representativa del concepte cultural i popular que comentem, ja que, al bell mig del segle XIX, el dominic valencià pren nota de la supressió de la Sibilla i les cançons de la nit de Nadal i –per bé que vulgui dir que no són estrictament litúrgiques– ho justifica

⁸ Editada, per bé que es conserva incompleta, per Júlia Butinyà, Enric Prat & Pep Vila en *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 32 (1992-93), 197-265.

per ser pràctiques alienes a l'esperit de l'Església. Si es pogués demostrar la descendència del text medieval, en el cas de la comèdia de santa Tecla ens trobaríem davant d'una peça dramàtica molt valuosa; però com que no és així i a més tampoc no en podem assegurar l'adscripció al sector que estudiem, remetem tan sols a l'edició: Butinyà, Prat & Vila 1993.

Deixant de banda la nostra peça hagiogràfica, de la qual tractarem als capítols següents, apleguem ací les grans coordenades del tema, bo i posant el punt final amb una obra que pot ser el fermall del gènere. Aquest gran corrent de teatre popular, tant el profà com el religiós, abocarà al segle XIX al drama burgès. Això vol dir que aleshores ja hi haurà uns nous espectadors, que filtren el fet popular a través de la valoració romàntica. El drama religiós romàntic comença el 1856 amb *La Verge de les Mercès*, de la mà de Manuel Angelon. Tanmateix aquest drama serà ja molt lluny d'aquell vell teatre hagiogràfic.

Tenim una obra, però, que el 1871 torna a la font popular i conté els més purs i vells elements tradicionals, fins al punt que s'havia considerat paradigmàtica d'aquell teatre. Això l'allunya d'obres cultes, com la barroca de Vicenç Garcia sobre santa Bàrbara, o de les neoclàssiques del Rosselló, que mai no s'haurien pogut confondre amb una obra popular. Em refereixo a *La venjança del martre* (Butinyà 1996), també coneguda com *Peça dramàtica de sant Martirià*,⁹ en què l'autor, Francesc Xavier Butinyà, ens interessa especialment pel fet d'ésser de Banyoles, comarca en què aquest teatre tingué les arrels ben assentades i sector geogràfic al qual es pot considerar que pertany la peça que editem ací. Encara, pel fet de trobar-s'hi moltes concomitàncies (guarició del cec, la ceguesa del qual és un recurs per a la seva conversió, expressions idèntiques...), difícils tanmateix d'avaluar perquè es mouen en un mar de tòpics, podria sospitar-se que Butinyà hagués vist representada a la comarca la nostra peça de sant Julià i santa Basilissa.

La venjança del martre té ja una mètrica molt rica i adaptada a les situacions, va encapçalada per un pròleg romàntic que és ben bé un manifest de la Renaixença i clou amb un llarg compendi que li dona fonament històric, el qual fou elogiat a la revista *Renaxensa* en una ressenya d'Aulèstia i Pijoan.

El P. Butinyà, que havia begut de la deu secular i s'hi havia amerat, l'adaptava a una mentalitat, una llengua i una tècnica renaixentistes. I amb aquest tarannà, segueix la recepta de les literatures clàssiques de fer una obra culta amb material tradicional. Això probablement no hauria estat obstacle perquè hagués estat una obra viva per al poble; tanmateix, i vet aquí que se'ns torna a posar de manifest la importància de l'activitat receptora, la societat burgesa i industrial no ofería ja l'hàbitat propi del teatre hagiogràfic i l'obra no sols no es representà al segle XIX¹⁰ ans es conservà com a anònima.

***

Sobre la nostra comèdia de sant Julià i santa Basilissa convenen també uns apunts des d'una perspectiva geogràfica. La parròquia de Sant Andreu del Torn depèn del monestir de Sant Pere de Besalú i dins de la seva demarcació es troba el santuari de Santa Maria del Collell, el més important de la diòcesi (monestir que cal ressaltar que

⁹ Així Comas (1964: 795-800), que la valorà per sobre de les altres peces de l'època, quan encara –abans de la meua tesi doctoral– es considerava anònima, ja que mancaven els fulls primers al manuscrit que s'ha conservat a la Biblioteca de Catalunya, procedent del fons Aguiló. (Per a tot el procés relatiu a la investigació corresponent, consulti's l'edició de 1996.)

¹⁰ El 1958 se'n va fer una lectura, en un acte públic, al Cerle dels Catòlics a la Plaça Major de Banyoles.

coincideix amb el cognom de l'autor). Constans (1954, 57-60) recull una llegenda segons la qual procedeix de l'any 800, i fou edificat per un cavaller de la casa de Cartellà, senyor del mas Collell i del castell de Falgons; tanmateix per tenir-lo atestat hem d'esperar al segle XVIII, en què aquella noble família, ran de les gestes a Sicília, es troba relacionada amb aquell monestir-priorat, la imatge de la Mare de Déu del qual s'ha conservat.

La població al segle XIX vivia en gran part escampada; segons el *Calendari-Guía de Banyolas y sa comarca per a l'any del Senyor 1891*, el Torn comptava amb un total de 357 veïns i només deu cases agrupades al nucli. I els molins, que ja de l'època medieval s'aprofitaven per a ferro o farina, es troben avui a totes dues bandes del riu Ser.¹¹

És curiós, però, que el sant que es festeja, sant Julià, sigui el titular de Galliners (figura 5), agregat del municipi de Vilademuls, aproximadament a uns 25 km a llevant de Banyoles, on té una església del segle XVIII, concretament de 1780, bastida sobre l'anterior, de 1320.¹²

figura 5. Església parroquial de Sant Julià a Galliners. A la façana, sobre la cornisa de la llinda de la porta s'obrien dues fornícules, que eren emmarcades per pilastres i que acabaven amb adornaments esfèrics; però quedà inacabada, perquè no s'hi posaren les estàtues dels patrons, sant Julià i santa Basilissa.

S'hi cita a més “sant Baldiri, patró nostre,” que també tenia dedicat un santuari als afores d'aquella població, datat des del 1639, i del qual romanen les runes; Bramon, Vila & Gómez arpleguen cinc models de goigs que es cantaven a la seva capella. No

¹¹ El molí de Collell no era paperer, malgrat que al grup Fluvià-Terri n'hi havia 6 al segle XVIII, perquè no s'identifica amb cap d'ells segons la relació que en fa Madurell i Marimon (1967: 347-362). Convé recordar, quant a la tradició teatral d'aquest sector, que a la mateixa parròquia de Sant Andreu del Torn mossèn Lluís Constans trobà el cant de la Sibilla més antic que coneixem (segle XIII).

¹² “La parròquia de *Sancti Juliani de Gallinariis* és documentada l'any 1202, en què Bernat de Navata i la seva esposa van fer donació a Santa Maria de Besalú del mas Sala, situat dins el seu terme. La data de 1780, gravada a la façana, sembla indicar el moment de l'última gran modificació. Malmesa per un llamp el 1981, fou restaurada l'any 1982 amb la col·laboració de tot el poble i l'11 de desembre de 1983 es consagrava l'altrar major a càrrec del bisbe de Girona, Dr. Jaume Camprodon” (Bramon, Vila & Gómez 76).

sabem quina relació podria tenir aquell habitant d'un molí del Torn amb aquests altres llogarrets, però tot i així és adient amb els lligams naturals derivats de la vitalitat comarcal.

No es tracta de destacar un sector determinat, car al capdavant la seva vàlua deriva de la cohesió genèrica –com hem dit des del començament–, però cal insistir en la realitat comarcal d'aquest teatre i en la importància que té aquest factor a la seva gènesi i propagació. Hi ha dades, com ara la d'un bretó molt prolífic –una mica posterior, ja del XIX–, Jean Conan, que també signava les seves obres, i que fa una relació dels seus viatges i ens descriu igualment un cercle amb distàncies no superiors a vuit llegües (Le Braz, 454). El fet es dona arreu i té una explicació: en bona lògica, a la feina de preparació havia de correspondre la de difusió. I aquest teatre requeria per a la seva difusió dels mitjans a l'abast del poble: els mateixos veïns i sobretot els mercats.

Sant Julià és un sant molt comú a Catalunya, i també a França; només als voltants de Banyoles tenim els topònims de Sant Julià de Marllant, Sant Julià del Mont i Sant Julià d'Ordis. Però hi ha diversos sants amb el mateix nom i la seva identificació és molt complexa; el nostre, de procedència oriental, potser egipci, no sembla gaire comú: no coincideix amb cap dels quatre que recullen les *Vides de sants rosselloneses* ni sembla que ho sigui el que cita el *Dictionnaire des mystères* de Migne,¹³ en una menció del 1735, perquè no s'esmenta la seva muller, santa Basilissa, la qual n'és peça fonamental.

Sí que hi correspon l'obra rossellonesa (*Martiri de sant Julià y santa Baseliçi*) que recull el catàleg d'Aguiló i de la qual tractarem seguidament, però que és del segle següent. D'època anterior només he aconseguit informació referida al seu culte, que a Espanya, d'on passaria a França, és molt antic –àdhuc pot provenir del segle VI (García Rodríguez, 209-212)–, així com una relació de sis fulls en llatí, que segueix molt de prop la *Llegenda àuria*, signada el 1553 per Michael Llobera, capeller i prohoms de la seva confraria, la qual reuneix passamaners, mercers, guanters, etc.¹⁴ No estranya, doncs, d'acord amb aquesta migradesa d'informació, que les fonts litúrgiques espanyoles mostrin confusionisme, tot i comptar amb diverses esglésies, o que la *Llegenda àuria* el catalogui entre els sants extravagants; llur culte s'inclou entre el dels màrtirs no hispans (García Rodríguez, 209-212). Tinc notícies encara d'un manuscrit del mateix segle XVIII, però que de moment no ens aclareix les coses: segons m'assabenta Patricio Urquizu, correspon al núm. 137 del Fons Celta Basc de la Biblioteca Nacional de París i es tracta de l'obra dramàtica de sant Claudien i santa Marsimisa.¹⁵ De fet, però, totes, o almenys les consultades, segueixen la mateixa llegenda del matrimoni d'Antioquia al segle IV, amb variants.

Cal esmentar encara, però ja del Renaixement, l'obra *Vidas de sant Julià i santa Basilissa*, de J.B. Agnès, que esmenta Rubió i Balaguer com a mostra del que hem comentat sovint en relació amb Narcís Collell, que “un autor no ens ha d'interessar sols pel seu art d'escriure” (1990, 362).

1.3. Notes sobre l'autor: Narcís Collell¹⁶

No estranya de trobar un escriptor en català a pagès en aquest segle, en una actitud fidel i natural envers l'ús de la llengua que bé testimonien també diaris i memòries.¹⁷

¹³ En l'edició belga moderna, per a la referència de sant Julià: 482.

¹⁴ Correspon al manuscrit 10 de la Biblioteca Universitària de Barcelona.

¹⁵ No he pogut consultar-lo, però resultaria força interessant el coteig, a causa de les relacions amb una altra literatura, així com pel que fa als canvis onomàstics; vegeu Urquizu 2009.

¹⁶ Adaptació del treball de Butinyà 1992.

¹⁷ Pel fet de pertànyer a la mateixa comarca de Narcís Collell i conservar-se'n còpia al mateix arxiu, esmentem les de Salvador Trull –“pagès del terme de la vila de Banyoles,” com diu l'autor en començar-les, o “llaurador,” segons signa els documents–, que s'han conservat a Can Trull (Banyoles); recentment s'han

Ara bé, cal tenir en compte que és un autor “de pagès,” qualificatiu que li atorguem sense cap sentit despectiu, pel seu tarannà i deixadesa formal, per tal de reafirmar que tot i l'autoria ens movem dins un concepte del fet literari eminentment popular i que es tracta d'una producció –bé que no anònima– rural. Per tant, que un dels valors principals que presenta és el testimonial. Car aquesta producció literària, de projecció eminentment local, el que té de més valuós, com també diu Jordi Carbonell (1977: 310-311), és precisament el que té de caràcter unitari.

Narcís Collell, autor de pagès, per la seva índole i el desesment intel·lectual, comprovem que amb tot mostra cert coneixement de la literatura bíblica en les imatges i fa algunes molt tímides referències clàssiques; hi ha fins i tot una referència a un filòsof d'Atenes, tot i que no s'especifiqui quin.

Testimoni dels seus estudis és un quadern de notes (15/24 cm) datat a Barcelona el 15 de setembre de 1742, titulat *Arlés in Metam.*¹⁸ S'hi expliquen com a crèdits les dades del mestre i seves: “Schola jesuitica elucidatus professore P. Joseph Possas Solicitudis Jesu presbitero, auditore Narciso Collell, torneliolense, in collegio Cordellensi.” Són els seus apunts de Filosofia. El llibre, manuscrit, en llatí, amb lletra molt regular i petita, consta de 178 pàgines, algunes amb disposició geomètrica i amb majúscules historiades. Al final hi ha 12 pàgines en blanc, i una Ntra. Sra. del Roser, que mostra que les altres imatges inserides ja hi eren abans de ser relligat. Així mateix, al davant figuren uns textos impresos, a l'estil dels fulls volanders: dos romanços, l'un de bandolers (de Ramon Guardiola, de la vila de Valls, ajusticiat el 19 de juny de 1728), i l'altre “Romance gracioso” amb temàtica d'animals, original d'Andrés de Porras Tranllada; amb 4 fulls cadascun, van seguits d'un “Relox del pobre estudiante,” de 7 fulls. La coberta del llibre és de pergamí, i hi ha primer uns mots relatius a Banyoles, de mal llegir. I més avall: “Barcelona, Ciudad noble y fuerte, gobernada por gente racional. Barcelona es bona si la bosa sona, però sonia ó no sonia, Barcelona es bona. Ave maria.”

Aquesta descripció ens obre la porta al que seran les seves obres i al que era la seva època quant a nivell intel·lectual: tradicional i elevat en temes filosòfics, aquests de costat a la tradició religiosa, barrejat amb el tarannà d'humor propi dels estudiants, que Narcís Collell conservà un decenni després en escriure la peça hagiogràfica, sent ell possiblement aleshores mestre, com veurem.

Ens confirma també aquest grau cultural, la petita llibreta en què, a tall de quadern de pràctiques, exercitava els seus estudis de llengua, car conté els exercicis de traducció del català i del llatí.

---

donat a l'Arxiu Nacional de Catalunya pergamins d'aquest fons, però no hi he trobat aquestes memòries, que només conec mecanografiades. Com altres mostres del gènere, responen a una voluntat de deixar constància dels fets memorables, sobretot els de signe meteorològic, com indica el títol de la II part: *Notícies del gran aiguat de 1790*, que fou l'única part publicada (el 1898, al *Semanario de Bañolas*).

¹⁸ Com els altres manuscrits, va ser rescatat dels molins paperers per part de Martirià Butinyà i pertany al seu arxiu.

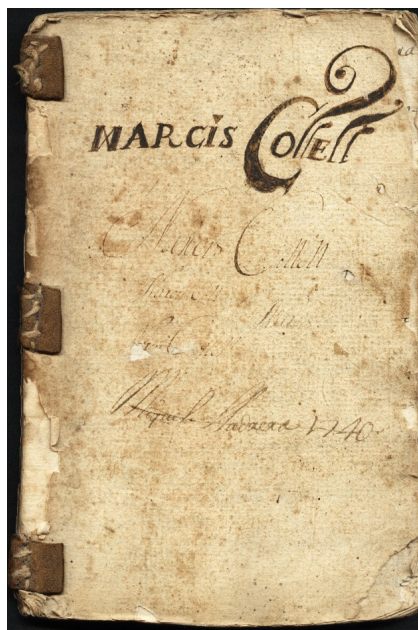

figura 6. Coberta de la llibreta, amb el lloc cosit amb pell; aplega exercicis de Narcís Collell, estudiant, fins al 1744.

Són una sèrie de frases que, com diu, els fa fer el mestre, perquè les tradueixin de diverses maneres,¹⁹ i tot i que no tinguin valor literari, si més no constitueixen un interessant complement sociològic: s’hi fa referència a l’espinesa convivència dels militars amb els camperols, reflecteix costums –com ara l’educació amb càstigs físics–, o l’impacte de l’arribada del correu al poble, i no hi manca alguna escena més o menys pròpia de la picaresca estudiantil.

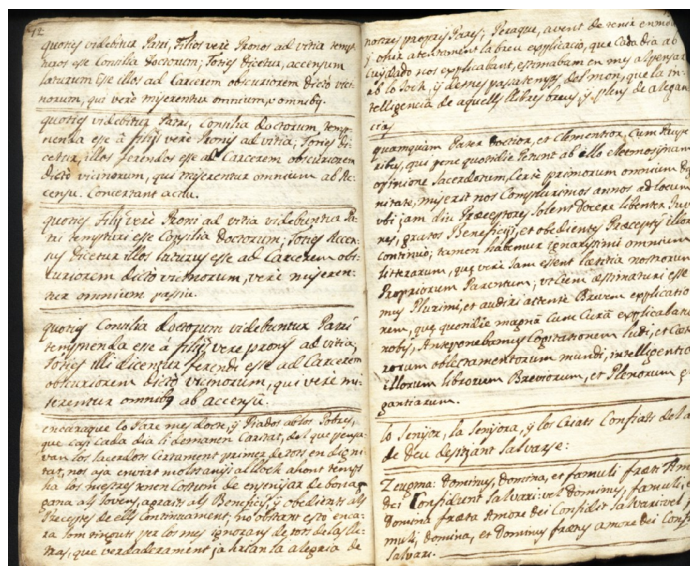

figura 7. La lletra i la complicació sintàctica i de continguts manifesten l’avenç de l’estudiant i autor.

La ciutat en què estudia no la podem deduir perquè hi parla dels estudis de Barcelona, Girona i Cervera; però si atorguem realitat a un exemple de cap al final,

¹⁹ D’una manera congruent amb les gramàtiques, el català era un vehicle per a l’aprenentatge del llatí. D’aquest *Quadern d’exercicis* n’hi ha una descripció a Butinyà, Condom & Vila 1992-94.

segons el qual ell mateix aleshores ja és ensenyant,²⁰ se'ns permet de pensar que qui pocs anys després escriuria la peça hagiogràfica de sant Julià era mestre. Això s'adiria amb el que observa Le Braz al teatre bretó (432 ss), que si de primer els autors eren clergues, després van seguir els *cloërs*, exestudiants de capellà, i els mestres d'escola; tots ells, doncs, almenys amb un vernís de matèries humanístiques.²¹

D'una manera marginal també, però amb més motiu per tractar-se d'una obra dramàtica, hem de fer esment de l'*Entremès del Ball dels ermitans* (figura 8).

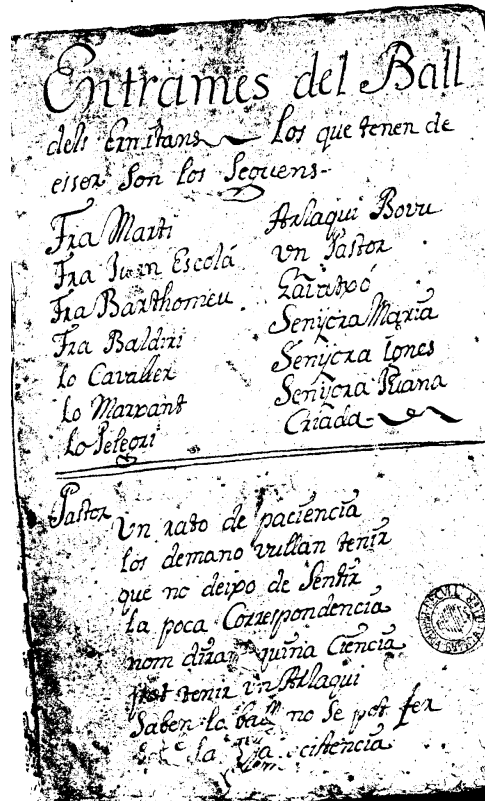

figura 8. Es conserva al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; al segell hi figura la procedència: "Recull Martirià Butinyà Oller."

Aquesta obra es conserva sense firma, però amb tota evidència és de la mà de Narcís Collell, com bé proven tots els senyals (origen, paper, lletra, llengua, segell de l'arxiu familiar del fons on s'ha conservat...).²² L'obra és datada al final de la peça, l'any 1753;

²⁰ "Toca a mi mateix, que estich ensenyant temps ha als deixebles, que tenen ganas de apèndrer, llegir als llibres ab freqüència, la explicació dels quals, més difícil del que pènsan alguns doctes..." (66).

²¹ Per alguna cita de la llibreta podem deduir les gramàtiques amb què estudiava; ja a la primera pàgina cita les regles d'Antoni Arasma i Torrella. És ben coneguda la sintaxi del rossellonès Joan Torrella, i l'*Arasma* es usat com a nom genèric de les derivacions del tractat *De constructione* d'Erasmus, que s'edità repetidament al llarg dels segles XVI i XVII, bo i fent la competència al Nebrija. Una d'aquestes gramàtiques, *Sensus Erasmiani*, es deu a l'empordanès Antoni Genover, que hi afegeix un tractadet sobre la construcció figurada, la qual acaba amb les classes del zeugma i el mesozeugma. Observem que la llibreta de Collell acaba així mateix amb aquestes figures, malgrat que això no suposi garantia d'exclusivitat en la citada relació. Com que una edició d'aquesta gramàtica es conserva al mateix fons arxivístic, pensem que podria tenir la mateixa procedència i ser pertinença de Collell. L'edició és de Cervera, però no porta data, per bé que es cita el 1721 a un dels consabuts preliminars; el 1717 aquesta obra ja havia arribat a la setena edició barcelonina.

²² Va ser editada el 1991 per E. Prat i P. Vila com anònima –tot i que a la presentació del llibre un full del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles en feia constar l'autoria–, a causa d'una evident confusió. Aquest error va repercutir a la peça de santa Tecla, la qual es diu a l'edició de l'*Entremès del Ball dels Ermitans* (15-16) que s'atribueix a Narcís Collell; però entre la peça de santa Tecla i aquest autor no hi ha cap connexió

val a dir, l'any següent de la peça hagiogràfica. I malgrat la seva descurança formal, respon al gust propi d'un home de lletres, a qui plauen els jocs de paraules i sap llatí, però fill d'un ambient eminentment popular.²³ Aquesta peça del teatre profà segueix les línies del seu gènere i el tema, de burla clerical, n'és ben característic: el galanteig que fan a la senyora Maria uns ermitans que presumeixen de cultes i que rivalitzen amb una colla de rudes pastors. Així com és vell, i difós mitjançant sainets cervantins, el tema principal: el dubte entre l'amor i l'interès.

Destaquem el personatge que fa de *bobo* –deute de l'entremès castellà–, el qual s'anomena Arlequí, nom que mostra a més la influència de la *Commedia dell'Arte*, de la qual ja se n'acusaven petges des del segle XVI. També des d'aquest segle s'acabava amb el ball i la rodona, i no amb les típiques garrotades. Els versos del final fan palès que tot era una excusa festiva, car l'intent: “és dar-vos gust y alegria / no fent ofensa a Déu.” La broma, doncs, era innocent i supeditada al fet religiós.²⁴ Reparem encara que en aquest cas la dona a qui es fa la cort és fadrina i no hi ha cap marit ofès. Però tot i així una sèrie d'excuses al mateix comiat que acabem de citar revelen clarament l'oposició clerical de què eren objectes les representacions dramàtiques:

Encara que indessent,
podria estar provada,
que en altres pobles honrats
se és fet públicament.

Tot plegat, la producció que coneixem de Narcís Collell no ens canvia cap plantejament dels ja coneguts per a la seva època ni té un mèrit literari a destacar. El seu valor sobretot consisteix a permetre'ns conèixer un dels autors que formaren aquell conjunt popular que no deixà de conrear la llengua. El disseny d'autor que ens ofereix és molt típic d'aquests gèneres populars arreu, de tarannà rude però amb un cert grau de formació. D'altra banda, la seva procedència i el públic per al qual escrivia ens han dibuixat un entorn comarcal. Aspecte que potser no s'hauria d'oblidar mai en el teatre hagiogràfic rural i que interessa per a la preparació, la difusió i la representació: segons els meus càlculs (aproximat només, perquè compto tan sols amb dades demogràfiques del segle XIX), si es representava l'obra a Galliners, aproximadament un habitant de cada sis, entremig d'una població escampada, hi devia fer d'actor.²⁵

I per acabar ens ha revelat un caire més de coincidència entre el teatre religiós i el profà (Hess),²⁶ sobretot ran del fet que un mateix autor segons s'escaigués escrivís una

lògica ni tampoc literària. L'únic punt de contacte entre aquests dos manuscrits (el de santa Tecla i l'entremès citat) és que tots dos formaven part de l'arxiu de Can Butinyà, alguns manuscrits del qual van ser donats al Centre d'Estudis Comarcals. L'escassa informació que tinc sobre Collell l'havia donada ja a la meua tesi doctoral (1978: 238-241).

²³ El manuscrit s'acaba amb uns poemes també de regust popular: un de circumstàncies, sobre l'anècdota d'un burro i uns guixaters, i unes “fullias” amorosas que s'ajusten a les lletres de l'alfabet.

²⁴ Com a molts entremesos –així al mallorquí *Entremès dels sagristans burlats* i com també al teatre popular castellà, tal com recomanava Lope de Vega al *Arte nuevo de hacer comedias*–, entre els recursos còmics figura l'element lingüístic, que ací combina quatre llengües: el català, el castellà, un entremig de francès i occità i el llatí. Aquest darrer amb la càrrega còmica típica de paròdia eclesiàstica; el castellà, en boca d'un cavaller que demana que no li parlin català perquè no l'entén; i el mig francès, parlat pel gavató, tothora escarnit, i que no entén el castellà. Observo una semblança amb el teatre basc, segons un detall que esmenta Patricio Urquizu respecte a les farses basques, on el castellà és emprat pels dimonis o els personatges sense relleu; ací parlen els capellans en ocasions en què resten burlats.

²⁵ El càlcul és fet a bell ull, però cal comptar que un segle i mig després, període en què normalment no varià gaire la demografia d'aquests llogarrets, hi havia 61 edificis i 261 habitants (Carreras Candí 410-411).

²⁶ Rainer Hess estudia l'osmosi que es dona entre tots dos gèneres a diferents països de la Romània. Té lloc molt acusadament a la llengua i també als temes i als personatges, com expressa el mateix títol del seu llibre: *El drama religioso y románico como comedia religiosa y profana*.

peça per a festejar el patró o bé una altra per a divertir la gent. Com ja sabem, tots dos objectius anaven entrelligats. No debades el drama religiós romànic s'impregnà aviat d'elements lúdics i, en acollir l'humor, en fer aquesta concessió per plaure, adquirí ja trets de comèdia profana, en què es fa difícil de destriar on acaba la didàctica i on comença la diversió. L'humor i la gesticulació, finalment, asseguraven una gran interrelació amb el públic.

1.4. Notes sobre l'obra: la Comèdia famosa dels esposos sant Julià i santa Basilissa

El manuscrit es conserva complet, en prou bon estat; consta de 171 pàgines i 45 personatges, i és la més llarga i complexa de les obres dramàtiques a les quals ens hem referit d'aquest sector. En reproduïm els primer i darrer fulls (figures 9 i 10).

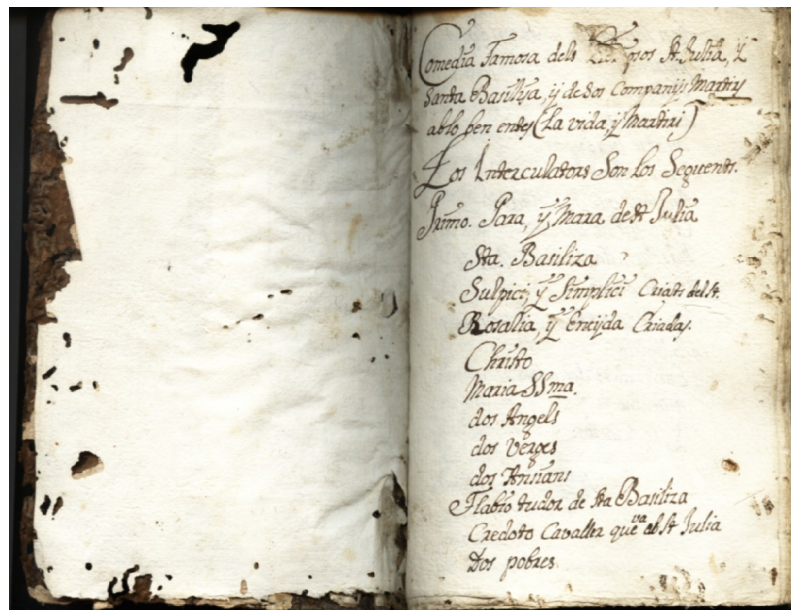

figura 9. Primer full de la Comèdia famosa dels esposos sant Julià i santa Basilissa, signada per Narcís Collell.

Quant a la datació, conté una curiosa referència interna, abans de la Sisena Part i darrera: “vuy 31 d’octubre 1751,” i una de final: “vuy dia 5 de janer de l’any del Senyor de 1752.”

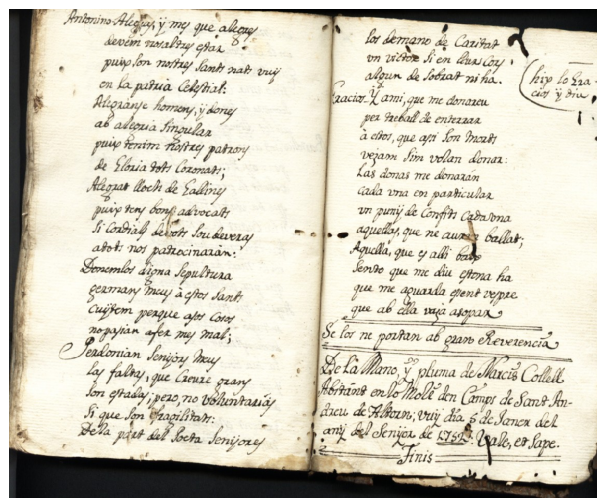

figura 10. Al darrer full, junt amb la signatura, l'autor ens ofereix unes dades personals.

Segons que és habitual, l'obra catalana segueix fidelment la *Llegenda daurada*, amb petites variacions cronològiques en el curs dels esdeveniments (figura 11).

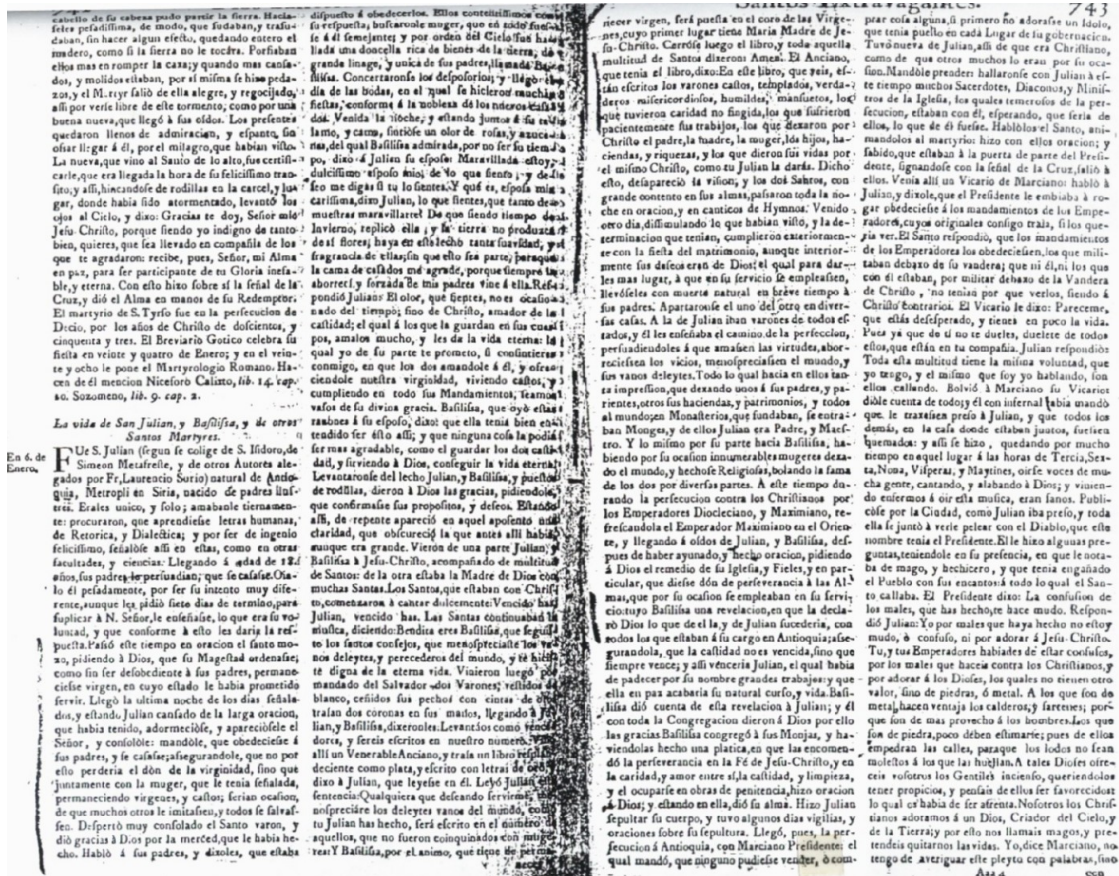

figura 11. Biografia dels sants Julià i Basilissa, que consta entremig dels “Santos Extravagantes,” a la *La leyenda de oro*

En funció sobretot de l'originalitat que la biografia sigui protagonitzada per un matrimoni i també pel que fa al segell dels costums catalans, fem observar amb més atenció alguns aspectes del començament de la comèdia:

Els pares de Julià, d'il·lustre família d'Antiòquia, a Síria, sota la clara ideologia corresponent a la institució catalana de l'hereu, volen que el seu fill, ja gran, de divuit anys, es casi.

Ets únich, fill meu amat,
essent tal, sàpias desitjo
que et càsia per dar-me eix gust
y pitjor si et veitg família.

Faltant tu està acabat
los béns falten en succehir-los
ningú d'esta primera branca,
vull dir d'esta ma recta línia. [...]

Lo que dieu vós, mon pare,
que temeu vos falte areu,
mai vos faltarà, perquè
bastant en llinatge teniu.

Jo desitjo acontentar-vos,

com és de raó i és just,
 ¿però no veeu só mosso?
 Aguardau sia madur.
 (vv. 365-372 i 422-429).

Però com que ell es volia consagrar a Déu, els demana un termini de reflexió. Jesucrist, en una aparició inicial, desfarà les seves cuites, afirmant-li que, malgrat el casament, no perdrà la virginitat dient-li: “Fill meu, no temes, no et faltará en tal apreto; obeheix a ton pare i mare, que permaneixeran sempre verges”²⁷ (vv. 101-104).

D’acord amb aquesta afirmació, la nit de bodes, la seva cambra s’omple d’aromes exquisits, fenomen comú a moments excelsos en tota la literatura hagiogràfica. Ressalta el fet que, com que no era primavera ni hi havia raó per uns tals perfums, Basilissa, la núvia, fa mostra de la seva estranyesa. Julià aleshores li explica que el motiu era llur castedat, virtut que ella també confessa estimar, desfent doncs la intriga del que fins ara era el nus argumental. Tots dos fan de seguida allí mateix vot de virginitat, com resum seguidament el Graciós:

¡Valga’m Déu, quins olors,
 que fragàncies suaus sento!
 ¡Que olors tan estremats!
 ¿Què és això, Julià? ¿No ho sentes?
 Essent un temps de tant fred
 que lo verdor a les herbes
 no es permet, ¿com és possible
 que flors en est temps produesquen?
 (vv.1077-1084)

En Julià s’és casat,
 però no tindrà mainada,
 perquè ha votat virginitat.
 ¡A fe que l’ha ben jugada!
 ¡Oh, si ho haguésseu sentit,
 quina cantoria d’àngels!
 No penseu fossen cucuts,
 que ab veritat eren àngels.
 (vv. 1341-1348).

I si aquests trets poden individualitzar-la, quant a la resta hom segueix l’estereotip del gènere; així, quan moren els pares, ells se separen per tal de fundar convents, que aconseguen una gran brillantor. Al final de la II Jornada, abans de morir, Basilissa adverteix Julià del seu pròxim martiri –element profètic també freqüent–, el qual ocupa tota la resta de l’obra, val a dir les quatre pròximes Jornades, i que segueix fidelment el tòpic. A la persecució, d’acord amb les línies consabudes genèriques: els diàlegs amb els persecutors s’aprofiten per a exposar la doctrina, hi té lloc un reguitzell de miracles, com per exemple guarir l’ull d’un dels que l’estaven martiritzant, ressuscitar un mort, convertir la família dels perseguïdors, i, com sempre, el sant supera tota mena

²⁷ A l’edició hem corregit: *permaneixereu*, com marca el sentit i el text. Però bé podria ser que ens trobéssim al davant d’una de les típiques bromes que farien riure a l’audiència, ja que deixa oberta la lectura a la virginitat dels pares. La indicació ortogràfica del text i un senzill gest de l’actor ho propiciarien.

d'esgarriafosos turments fins que a la fi és degollat.

Potser cal fer un incís per considerar com des de la teoria i sociologia de la comunicació, i com bé mostren les sèries de la televisió actuals, ens podem explicar avui el gust per l'ídentic, a conseqüència precisament de l'estratègia de la variació.²⁸

Farem també una ullada als personatges. Sobta en primer lloc el nom d'una criada: *Eneyda*, que no podem en aquesta data, en què encara no comptem amb les obres neoclassicistes de Ramis, ni molt menys en aquest context, adjudicar a una ombra clàssica directa i significativa; però sí cal fer present que el gramàtic banyolí Josep Ullastre sembla que havia traduït l'*Eneida* al català en una data molt recent, el 1743. D'una banda, aquest nom ens fa pensar en una voluntat d'exotisme ennoblidor;²⁹ i d'altra, a la formació humanística pròpia d'aquests autors, com ara el de la peça profana, l'*Entremès dels sagristans burlats*, que cita Virgili.

El Graciós destaca per la comicitat que anomenem escatològica, a vegades gairebé obscena. I si s'ha dit que aquesta figura té el paper d'enllaçar amb el públic, ací és un fet ben constatat, car les seves allocucions, generalment adreçades a les dones i de to groller, emmarquen les divisions de l'obra. Basti, com a mostra suau, que en començar la II Jornada, digui aquesta grosseria a qualsevol dona d'entre el públic: “moca't, que seràs bonica, | ¿no veus que el caramell te penja?”

O que al moment més sublim, després del martiri, esmenti que cal fer un clot per als caps dels màrtirs, perquè altrament “la pudor nos matarà a tots,” quan, segons la tradicional dicotomia bé/mal, el símptoma per antonomàsia de les despulles santes era la bona olor. Hi predomina, doncs, per sobre de la nota idealista, l'atracció de l'audiència mitjançant l'humor; és a dir, guanya la grolleria per damunt del vernís poètic propi de les escenes dels martiris finals. Fet per al qual és adient la figura del graciós, en aquest cas extremadament innocent i gairebé diríem que ximple: al final, a la demanda d'ajuda per part de l'enterrador, s'arremanga perquè no li toqui la sang, ja que el tirà podria pensar que ha estat ell qui ha escorxat els màrtirs, sortida que mostra una barreja de plans, real i de ficció, que, lluny de ser un truc o recurs, més aviat revela la incompetència literària, provocant la riulla més fàcil.

Un altre personatge, l'enamorat de Basilissa, Credoto, que té molt poc paper i sembla ben bé un afegit per tal de donar ocasió perquè surti un bon cantant amb la seva guitarra –també s'hi especifica que es canten altres tirallongues de versos–, ens portarà a establir una altra nota de l'obra: que aquesta versió és escrita expressament per a un àmbit concret i en un codi no solament restringit, ans molt i molt específic. Així ho denoten les al·lusions a fets puntuals, com que citi un tal “mussèn Miró,” els sabaters de Galliners, o un mestre de gramàtica, que podria ser ell mateix.

Les bromes es mantenen amb prou innocència, com és comú, i amb exclusió de tota ombra d'erotisme, almenys en el sentit actual del vocable. Les escenes que podrien fregar aquest aspecte s'han revestit d'una summa estilització, com és normal al teatre hagiogràfic i com s'esdevé al despullament de santa Tecla (Butinyà 1990-91, 48-49). El desig d'idealització artística se centra a l'escenografia de la nit de bodes, en què s'indica que el llit ha de ser com més bell es pugui, tot i que l'expressió no és exclusiva d'aquesta ocasió i obra. Interessa en aquest sentit fer alguna comparança, perquè observem que a la *Llegenda àuria* els herois s'aixequen del llit per a pregar, mentre que

²⁸ Quant a l'aplicació d'aquest gust per l'ídentic des de l'actualitat de les sèries televisives, vegeu Cabanilles 1989.

²⁹ Podríem posar de costat un cas de la comèdia ja citada de santa Quitèria, on apareix el criat Bocasio, lògicament també sense cap punt de relació amb el certaldès; probablement només eren noms d'ascendència culturalista i que sonaven bé.

aquí se situen al costat del llet, i en l'obra rossellonesa esmentada abans i que és poc posterior ja estan agenollats en dos pregadéus dins la cambra nupcial. Val a dir que l'aspecte eròtic s'obvia expressament. Potser a causa de les prohibicions que delataven les consuetes.

En consonància amb el tret idealitzador, observem la utilització de la imatge bíblica del cérvol ferit:

I per so torno aquí ab ta mare,
ab ànsias, com lo ciervo ferit
que corra veloç a la aigua
per a mitigar la set.
(vv. 597-600)

La repetició de la mateixa imatge per tres vegades al llarg de l'obra ens dóna a entendre aquesta voluntat d'estil sublimat, amb el benentès que ens trobem davant un autor maldestre i de pocs recursos, que fa comparacions prou matusseres (la mare diu a Julià que ell és la nata i el fill la llet, o Basilissa, que ella és la perla i ell la conxa; respectivament, vv. 389 i 383-384, repetits encara aquests als 983-984, aplicant la comparació de la perla a Julià, potser a causa del brill poètic de la imatge).

Passant a l'aspecte escenogràfic, cal ressaltar els importants efectes que reclamen uns tan llampanants martiris. Bé que el foc s'hi representava d'antic i s'emprava la pólvora, sabent que estaven atents als detalls més realistes, és un estímul per a la nostra imaginació actual la rúbrica que diu que quan retaule, ídols i sacerdots pagans cauen, de l'infern surt una gran fumarada, s'ensorra el temple i han de sortir flames de foc i veure's el retaule fumant. És de doldre de no tenir aclariments d'una ocasió en què s'indica que, un cop degollats, s'esdevé un gran terratrèmol, quan en tenim de més explícits: "los pòsan estopes als dits y pòsan foch en ellas, apartats, del modo que no es puguen cremar," o bé quan comencen "a escorxar lo cap a sant Julià i a Celso" i s'especifica que s'ha de fer una tramoia que fingeixi pell. Detalls a través dels quals fem esment d'una de les notes essencials d'aquest teatre: el desig de fondre el realisme amb l'element meravellós (Romeu 1957, 95).

També podem ressaltar com a curiós, sempre dintre de l'espectre del grau d'infantilisme, que els déus falsos diguin, des de darrere de l'escenari estant, que no tenen cap poder; tot i que aquesta mancança sigui ben normal, ací ells responen i se'ls sent dir:

No tenim ningun poder,
que tenim llevades les forces,
que aquell malvat de Julià
per son Déu no' les ha llevades totes.
(vv. 2259-2262)

És un aspecte més en què es mesclen elements antitètics; en aquest cas perquè el desideratim de realisme ve determinat pel candor del públic, com ja mostrava la mallorquina *Passió de sant Jordi*, del segle xv, en què parla Apollo.

Els continguts no presenten cap innovació respecte al gènere. Potser un de les idees més profundes sigui la de l'home com a *viator*, que es repeteix (vv. 373 i 435). Quant a moral, segueix la més vella i rànica tradició cristiana, que els humanistes —com ara Bernat Metge en el seu *Sermó*— havien denunciat, en què es valora per damunt de tot la puresa corporal, mentre que no es consideren els aspectes caritatius (tractament de la dona, enganys a tort i a dret...).

De la mètrica només podem dir que presenta tendència a l'assonància als versos parells i a la mesura de set síl·labes; és a dir que són versos d'intenció arromançada, amb rima i comput sil·làbic molt deficients, com comproven bé en aquesta estrofa sobre la

idea suara citada:

Ja sé que en esta vida
som viadors, jo ja ho veig,
i que a esta estam per hostes,
sortim quan menos pensam.
(vv. 434-437)

La pràctica inexistència de la rima i el recurs de la repetició de paraules ens fan parlar d'inexpertesa –accentuada potser per la pressa o escriure de manera seguida– per damunt d'una mètrica corrompuda que hagués servit de canemàs. Cal suposar d'altra banda que, junt amb les freqüents equivocacions de lletres i la descollocació dels versos, la deficiència mètrica donaria prou peu a la improvisació; o fins i tot a bromes com la suggerida a la nota 27. Les irregularitats s'adiuen amb errades de tipus formal de menes molt variades, que porten a errors conceptuals i a la inevitable gresca que alhora explica i assegura l'èxit de la peça.

Des del punt de vista lingüístic, s'hi constata un alt grau de vulgarismes, als quals hauríem d'arreglar –abans que pensar en formes dialectals– formes com *escrapulejo* o *barbullejar*. Els barbarismes són adaptats de totes les maneres: ortogràficament i fonètica, com *rebanyo*, *querinyo*; d'altres morfològicament, com *xasco*, a més dels normals a la literatura religiosa tradicional, com *consuelo*, que alterna amb *conhort*. El signe d'aquest fet es pot comprovar precisament a vegades en aquest escriptor, que en una llibreta d'estudis (Butinyà, Condom & Vila) escriu *netejar*; mentre que a l'obra dramàtica acostuma a dir *limpiar*, castellanisme –però usat com a intensiu de *netejar*– idoni en aquesta literatura.³⁰ Un cop més, en aquest punt, reafirmem el fort pes d'aquesta invasió lèxica, d'una manera parella al que s'esdevenia al teatre popular bretó, mitjançant el qual es donà el més gran afrancesament lèxic de Bretanya (Le Braz, 420-421).³¹

Potser la nota més destacada és que es tracta d'una obra gironina, ja que, a més de les coincidències trobades amb obres o vocabularis d'aquest sector, observem que bona part de formes no freqüents en altres reculls (*etxis*, *falòrnia*...) apareixen registrades al *Diccionari de Grases*, editat a Girona (1845).

Hem de fer referència també a l'obra rossellonesa *Martiri de sant Julià i santa Baselici*, que bé que veïna no pertany a aquest sector, car el sant matrimoni també era patró del Soler, tot i que no podem deduir cap altra relació que la proximitat geogràfica, i el fet de coincidir totes dues en donar una gran extensió al pròleg. I encara que l'autor rossellonès hagués conegut la de Collell, tots dos segueixen directament la font hagiogràfica, la qual entre tots dos es complementa. Lògicament en posar-les de costat, en aquesta destaquen els gallicismes, sobretot de tipus ortogràfic.³² Comparativament amb l'obra gironina, la rima és més acurada, bé que també és visual (fa rimar *cantúria* amb l'imperfet *venia*), segons que és normal a aquest teatre; una altra diferència és que

³⁰ Per a les relacions del vocable entre les llengües hispàniques, vegeu *DECat* VI, 946-947.

³¹ Quant a l'efecte enaltidor que podia oferir el castellà, cal recordar que no és nova la consciència lingüística de l'ascendència forana a causa de remarcar una excentricitat. En tenim un interessant exemple a la literatura medieval a *Lo somni de Joan Joan* de Jaume Gassull, en què veiem com els girs alemanys estan ben vistos (Pacheco 308). Funció de prestigi i gust pels vocables estranys que ja es donava al trobar ric, i Llull i Petrarca valoraren. Eren, doncs, expressions que pel fet de ser foranes i llunyanes gaudien d'un prestigi, al qual s'aspirava en aquest gènere, amb una actitud que els feia conjugar el desig d'idealització artística amb l'exotisme ennoblidor de l'onomàstica.

³² El castellà tanmateix pesa també damunt el lèxic. Això seria molt lògic de qui acostumés a escriure en francès –i potser també en llatí, per la tendència a la grafia etimològica–, però s'expressés en català, en una parla –i vet aquí el dilema de tan subtil distinció– o bé viva i molt contaminada o bé literària i d'uns camps semàntics força afectats.

sobre aquesta ja trobem al damunt el pes de l'alexandrí, perquè els versos –generalment apariats– no segueixen un mateix patró, però sí que són molt llargs. S'indiquen molt sovint cants litúrgics, alguns d'ells, com l'*Alma laudes*, propis d'aquestes peces des de l'Edat Mitjana.

Aquesta obra dramàtica té gairebé el mateix nombre de pàgines que la de Collell però presenta més del doble d'extensió, a causa de la mida dels fulls. Si per aquella he calculat una durada d'unes sis hores, la llargària d'aquesta era molt considerable, fet i fet, desorbitada. Ens ho atesta Henry, historiador provençal que assistí pels volts del 1823 a la representació i l'atacà per la llargada, així com també per la mentalitat; aquesta era molt allunyada del seu esperit, com bé palesa que demanés la intervenció de l'ordre públic per a la seva supressió i recomanés que es representés Racine traduït al català, com a molt més educatiu (Vila).

Si a l'obra de Collell ressalta la gran riquesa d'efectismes, la francesa els multiplica, de manera que devia constituir un lluït espectacle; una idea de l'escenografia ens la poden oferir els plans del teatre per aquesta representació (figura 12).³³

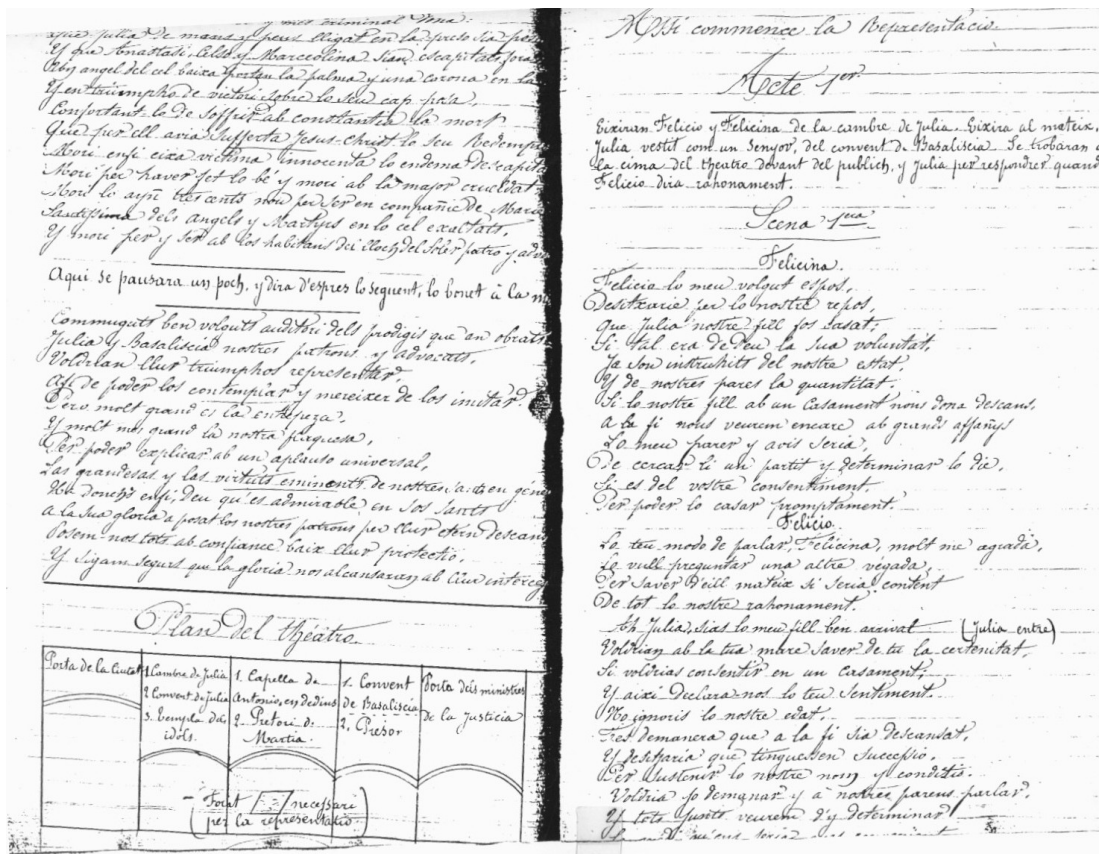

figura 12. Final de la *Loa* inicial del *Martiri de sant Julià i santa Baselici*, amb l'esquema de l'escenari per al començament; s'indiquen les ports, els diferents llocs i, a baix, que cal comptar amb un Forat.

L'obra es representava a la plaça del poble, plenament integrada a l'escenificació, i

³³ D'aquesta obra rossellonesa es conserven dos manuscrits; la imatge pertany al que es conserva al monestir de Cuixà, signat amb les sigles A.D.B. Aquest alhora és una còpia del 1861 de l'obra composta per François Comes l'any 1813 al Soler, que també tenia per patrons el sant matrimoni. Malgrat que hi hagi també un cert rastre d'autoria, però, recordem que no es tracta del concepte de creació, ans d'una plàstica escènica didàctica, que ens remet al terreny mixt d'hibridisme que es dona de vegades en aquests gèneres, en què autor i receptor es confonen.

dirigits pel capellà; hi havia un mínim de 89 personatges, xifra que sobre el total del poble en aquell temps representa el 10% de la població; la proporció és gairebé el doble en xifres reals, si tenim en compte que els actors només eren homes, costum que es mantingué al Rosselló fins al 1888. La representació durava des de la vesprada fins al matí del nou dia (només la *Loa*, a tall de pròleg inicial, ja s'endua una hora) i hi anaven famílies senceres, que, mentrestant, sopaven i dormien. Aguiló, l'any 1861, també ens testimonia aquesta mateixa llargària, de la qual ja dona fe el manuscrit, que té 84 fulls dobles (de 37/30 cm). Aquestes dades ens fan veure que a l'obra de Collell, tot i ser més curta, les proporcions de participació havien de ser molt més altes.

2. Criteris d'edició

Com en anteriors ocasions ja citades, han fet aquesta publicació en col·laboració Júlia Butinyà, Enric Prat i Pep Vila. La primera, catedrática de Filologia Catalana, ha participat a la transcripció del manuscrit, i ha curat sobretot de la introducció; i els dos darrers han tingut al seu càrrec l'edició, d'acord amb els criteris que s'exposen seguidament, i la major part de les notes.

Tenint en compte que ens trobem davant un text de valor més testimonial que artístic, hem modernitzat la grafia amb la intenció de dignificar el text, rescatant-lo de la confusió que provocava la descurança gràfica original i sobretot amb la intenció de fer-lo (i en primer lloc de fer-nos-el...) més entenedor, sense més dificultats que les que el propi text per si mateix ja presenta.³⁴ Es tracta d'un material que ja demana prou abnegació per part del presumpte lector com per a deixar que una grafia capritxosa i gratuïta l'allunyi encara més de la comprensió.

Si bé ens interessa la llengua del manuscrit, creiem que és suficient per a la seva valoració d'annotar a peu de pàgina les particularitats de la grafia que vagin més enllà de trivialitats perfectament previsibles (confusions entre *a* i *e*, *o* i *u*, *b* i *v*, *-n* i *-nt*, presència o absència de *h* o de *r* final, *en/an/han*, *i/hi*, *o/ho*, etc.); seria diferent si el text ens donés realment informació sobre un fenomen de pronunciació no prou conegut o que ens interessés datar o situar geogràficament. La grafia normalitzada permet estalviar molts aclariments. Per exemple: hi ha formes tan vulgars que ni s'enregistren als diccionaris, com ara *adentagat*; però si apliquem la forma que resulta a partir de la fonètica i no de la grafia del manuscrit tenim *edentegat*, que és immediatament comprensible sense necessitat d'explicacions: *e(s)dentegat*.

Partim de les normes establertes (essencialment per Albert Rossich) per a la col·lecció Clàssics Catalans de l'Edat Moderna (Rossich & Valsalobre, 31-32) i per al Corpus Biblicum Catalanicum.

Aquests són els principals criteris aplicats a la grafia del text:

- D'acord amb l'ortografia actual, regularitzem l'accentuació i la puntuació, la distinció entre *a* i *e*, *o* i *u*, *b* i *v*, *h* i $\emptyset$, *l* i *ll* (però en el darrer cas indicant en nota la grafia del manuscrit, si no coincideix amb l'actual) i entre [s] i [z] (amb matisos, explicats a les notes: *princesa* i no pas *princesa*...).
- Escrivim o no *-r* final segons la normativa actual, excepte en casos en què la seva

³⁴ “El problema fonamental que es planteja a l'editor de textos medievals és bàsicament si ha d'intervenir, i si ho fa, en quin grau, sobre la forma gràfica del text tal com el transmeten els manuscrits o les edicions antigues. Tradicionalment, la filologia romànica ha optat pel respecte a la grafia antiga dels manuscrits, amb una intervenció mínima, per tal que l'edició preservi un testimoni, en aquest cas el gràfic, de la llengua en un moment històric donat, i amb l'objectiu filològic de no emmascarar amb l'aplicació de normes gràfiques modernes fenòmens de caràcter fonètic i morfològic. [...] En canvi, en la fixació del text importa, tant com el respecte, la claredat per al lector, que depèn d'unes mínimes intervencions de l'editor sobre els hàbits dels copistes” (Pujol: 188).

presència justifiqui la forma dels clítics o la manca de sinalefa dels infinitius (*plaire/plàurer*) amb la primera vocal del mot següent.

- El manuscrit confon contínuament a final de paraula *-n* i *-nt*, *-ns* i *-nts*, *-m* i *-mp* (*rom* per *romp*). Per tant, les podem regularitzar sense cap por de falsejar la pronunciació. Per la mateixa raó, regularitzem la distribució de *quan* i *quant* i de *tan* i *tant*, que no corresponen a cap diferència fonètica real en la llengua de l'autor del manuscrit.
- En el nostre manuscrit apareix sovint la forma *el* de l'article determinat, però sempre escrita *al*, que naturalment també pot correspondre a la contracció: *al* > *el/al*.
- Apostrofem articles i pronoms febles segons el que en cada vers demana la mètrica (malgrat la seva irregularitat), independentment de quina sigui la grafia que aparegui efectivament al manuscrit, de manera que un *lo* pot ser transcrit com *lo*, *l'* o *'l* (que reescrivim *el*, d'acord amb la convenció ortogràfica actual); un *me* com *me*, *em* (darrere paraula acabada en vocal: *jo no me vull* > (*jo no 'm vull* >) *jo no em vull*) o *m'*; i igualment amb els altres pronoms. En el manuscrit queda clara la irrellevància de la grafia concreta, ja que en dos versos idèntics poden aparèixer successivament *me* i *m*.

Obres citades

- AA.DD. *Calendari-Guia de Banyolas y sa comarca per a l'any del Senyor 1891*. Barcelona: Estampa La Renaixensa, 1890.
- Arabia y Solanas, R. Júlia Butinyà ed. "Un vocabulari banyolí d'ara fa cent anys." *Revista de Banyoles* 598-599 (1981): 20-21.
- Bohigas, Pere. "Notes sobre l'antic teatre català." Dins *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982.
- Bohigas, Jordi, Enric Mirambell, Enric Prat & Pep Vila eds. "La crònica de l'argenter Miquel Feu sobre la guerra del francès a Girona ciutat i comarques." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 50 (2009): 357-470.
- Botet, Renat. *Vocabulari rossellonès*. Canet de Rosselló: Trabucaire, 1997.
- Botet y Sisó, Joaquim. "Provincia de Gerona." Dins Francesch Carreras y Candi dir. *Geografia General de Catalunya*. Barcelona: Albert Martín ed, 1911. 6 vols.
- Bramon, Antoni, Xavier Vila & Ultano Gómez eds. *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2003. Vol. II.
- Butinyà, Júlia. *Estudio histórico-literario de F.X. Butinyà* (tesi doctoral). Barcelona: Universitat de Barcelona, 1978. 4 vols.
- . "La peça dramàtica de santa Tecla." *Universitas Tarraconensis* 13 (1990-91): 29-51.
- . "Un autor de pagès al segle XVIII: Narcís Collell." *Revista de l'Alguer* 3 (1992): 161-171.
- . "El teatro tradicional catalán de los siglos XVII al XIX." *Revista de Lenguas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca* 4 (1996a): 59-83.
- . "L'obra dramàtica de Francesc Xavier Butinyà, home de lletres de la Renaixença." *Revista de l'Alguer* 7 (1996b): 217-232.
- , ed. *La venjança del martre*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1996c.
- . "Una comèdia de santa Quitèria del segle XVII." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 39 (1998): 175-198.
- . "En el centenari de Francesc Xavier Butinyà, autor de la Renaixença." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 40 (1999): 287-308.
- . "Una relectura de La venjança del martre de F. Xavier Butinyà, S. J." Dins Narcís Figueras & Pep Vila coord. *Miscel·lània en honor de Josep Maria Marquès*. Diputació de Girona/PAM, 2010. 491-500.
- Butinyà, Júlia, Enric Prat & Pep Vila. "La peça dramàtica de santa Tecla." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 32 (1992-1993): 197-265.
- Butinyà, Júlia, Dolors Condom & Pep Vila. "El quadern d'exercicis catalano-llatins de Narcís Collell (1740-1744)." *Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles* (1992-1994): 229-241.
- Butinyà, Júlia, Enric Prat & Pep Vila eds. "La comèdia hagiogràfica de Santa Quitèria (segle XVII)." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* 41 (2000): 191-266.
- Cabanilles, Antònia. "Serialitat i producció textual. La telesèrie: tradicions i tipologies." Dins Vicent Salvador coord. *Teletextos*. Universitat de València, 1989. I: 61-84.
- Carbonell, Jordi. "La literatura catalana durant el període de transició del segle XVIII al XIX." Dins Germà Colon ed. *Actes del IV Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes (Basilea 1976)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1977. 269-313.
- Comas, Antoni. *Història de la Literatura Catalana IV*. Barcelona: Ariel, 1964.
- . *Estudis de Literatura catalana (segles XVII-XVIII)*. Barcelona: Curial, 1985.

- Conde, Matilde & Mª José López de Ayala. “Descripción de las Consuetudines episcopatus Gerundensis.” *Revista de Llengua i Dret* 24 (1995): 31-98.
- Constans, Lluís G. *Dos obras maestras del arte gótico en Bañolas*. Barcelona: Tip. Ariel, 1947.
- . *Bañolas*. Banyoles: Graf. Granés, 1951.
- . *Girona, bisbat marià. Història, art, pietat, folklore*. Barcelona: Gràfiques Duc, 1954.
- . *Diplomatari de Banyoles*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1985-1993. 6 vols.
- Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat). Barcelona: Curial, 1980-1991. 10 vols.
- Courcelles, Dominique de. “Els cossos dels sants en els càntics catalans del final de l'Edat Mitjana.” *Estudis de Literatura Catalana en honor de Josep Romeu i Figueres*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986. 377-393.
- Donovan, Richard B. *The Liturgical Drama in Spain*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1958.
- García Rodríguez, C. *El culto de los santos en la España romana y visigoda*. Madrid: CSIC, 1966.
- Girbal, Enrique Claudio. “El teatro en Gerona. Apuntes para su historia.” *Revista de Gerona* 17 (1893): 33-43, 65-73, 97-100, 129-136, 161-163, 193-199, 225-230.
- . “Gerona en el teatro.” *Revista de Gerona* 17 (1893): 257-260.
- Grases, J. *Nou diccionari manual català-castellà*. Girona: Impr. Joaquín Grases, 1845.
- Hess, Rainer. *El drama religioso y románico como comedia religiosa y profana*. Madrid: Gredos, 1976.
- Labèrnia, Pere. *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondència castellana y llatina*. Barcelona, 1888 [1839].
- Le Braz. *Le théâtre celtique*. París-Ginebra: Slatkine, 1981.
- Madurell i Marimon, Josep M. “Els molins paperers a Catalunya. Notes per a la seva localització.” Dins *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Barcelona, 1967. Vol. II.
- Marquès, Josep Maria & Pep Vila. “Llicències i permisos de representacions teatrals en les comarques gironines de la Contrareforma.” *Arxiu de Textos Catalans Antics* 19 (2000): 481-502.
- Martínez Quintanilla, Pedro. *La provincia de Gerona. Datos estadísticos*. Girona: Impr. F. Dorca, 1865.
- Massip, Jesús. *Teatre religiós medieval als Països Catalans*. Barcelona: Edicions 62, 1984.
- Miguel, Jerónimo. “Los géneros tradicionales I. El teatro.” Dins Júlia Butinyà coord. *Literatura Catalana II*, Madrid: UNED, 1998. 15-78.
- Migne, J. P. *Dictionnaire des mystères*. París: ed. J. P. Migne, 1854.
- Pacheco, Arseni ed. *Blandín de Cornualla i altres narracions en vers dels segles XIV i XV*. Edicions 62: Barcelona, 1983.
- Par, A. “Representaciones teatrales en Barcelona durante el siglo XVIII.” *Boletín de la Real Academia Española* 16 (1929): 326-346.
- Pons, J.S. *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et au XVIIIe siècles*. Tolosa: Privat-Didier, 1929.
- Prat, Enric & Pep Vila. “Entremès del ball dels ermitans.” Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals, 1991.
- . “Entremès del ball dels ermitans.” *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992. 113-187.
- . *La degollació de sant Joan Baptista*. Girona: Diputació de Girona, 2004.

- Pujol, Josep. "L'edició de textos catalans medievals." Dins Víctor Martínez-Gil coord. *L'edició de textos: història i mètode*. Barcelona: Pòrtic/Enciclopèdia Catalana: Barcelona, 2002. 149-202.
- Quirante, Luis. "La ciudad en el templo: la Consueta de santa Ágata." Dins Evangelina Rodríguez Cuadrados ed. *Cultura y representación en la Edad Media. Actas del Seminario celebrado con motivo del I Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx 1992*. Alacant: Diputació de Alicante, 1994. 171-189.
- Ribadeneira. *La leyenda de oro para cada día del año. Vida de todos los santos que venera la Iglesia*. Barcelona: Sociedad editorial La Maravilla, 1865-66. 3 vols.
- Ribera, Joan. "Castellanizaciones y decadencias en las literaturas peninsulares (siglos XVI-XIX)." Dins C. Mª Martínez-Blanco, J. M. Ribera Llopis & Mª Calvín Lechuga. "Tres ejercicios de Interliterariedad peninsular." *Revista de Filología Románica* 6 (1989): 353-357.
- Romeu i Figueres, Josep. *Teatre hagiogràfic*. Barcelona: Barcino, 1957. 3 vols.
- . *Teatre profà*. "Els Nostres Clàssics." Barcelona: Barcino, 1962. Vol. I.
- Rossich, Albert. "La literatura catalana, entre el Barroc i el Romanticisme." *Caplletra* 9 (1990): 35-57.
- Rossich, Albert & Pep Valsalobre. *Poesia catalana del Barroc. Antologia*. Bellcaire d'Empordà: Ed. Vitella, 2007.
- Rubió i Balaguer, Jordi. *Història de la Literatura catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984-86. 3 vols.
- . *Obres de Jordi Rubió i Balaguer. VIII. Humanisme i Renaixement*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Barcelona, 1990.
- Serrà Campins, Antoni. "Notes sobre la tradició oral i l'antic teatre popular." *Randa* 14 (1983): 47-69.
- Tydeman, W. *The Theatre in the Middle Ages Western European Stage Conditions, c.800-1576*. Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Urquizu, Patricio. *Teatro vasco. Historia, reseñas y entrevistas, antología bilingüe, catálogo e ilustraciones*. Madrid: UNED, 2009.
- Verdaguer, Pere. *Diccionari del rossellonès (VDR)*. Barcelona: Edicions 62, 2002.
- Vila, Pep. "L'escenificació del Martiri de Sant Julià i Santa Basilisa, obra dramàtica rossellonesa del segle XIX." *Revista de l'Alguer* 2.2 (1991): 209-221.
- . "La Comedia famosa de los gloriosos mártires San Acisclo y Santa Victoria, representada a Breda (1615) i a Vidreres (1750)." *Quaderns de la Selva* 18 (2006): 181-187.
- . "La Tragèdia o martiri de Sant Jaume, una obra de teatre hagiogràfic rossellonès (1841)." *El camí de Sant Jaume i Catalunya. Actes del Congrés Internacional celebrat a Barcelona, Cervera i Lleida, els dies 16, 17 i 18 d'octubre de 2003*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007. 533-542.
- . *Bocavulvari eròtic de la llengua catalana*. Girona: CCG Edicions, 2012.
- Villanueva, Jaime. *Viage literario a las iglesias de España. Viage a Barcelona y Tarragona*. Madrid: Impr. Real Academia de Historia, 1850. Vol. XIX.
- Zabala, A. *El teatro en la Valencia de finales del siglo XVIII*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1982.

Edició de la *Comèdia famosa dels esposos sant Julià i santa Basilissa i de sos companys màrtirs (ab lo benentès, la vida i martiri)*³⁵

Los interlocutors són los següents:

Primo, PARE i MARE de
 SANT JULIÀ,
 SANTA BASILISSA,³⁶
 Sulpici i SIMPLICI, *criats del sant,*
 ROSALIA i ENEIDA, *criades,*
 CRISTO,
 MARIA SANTÍSSIMA,
dos ÀNGELS,
dos VERGES
dos ANCIANS
 FLÀBIO, *tutor*³⁷ *de santa Basilissa,*
 CREDOTO, *cavaller que va ab sant Julià,*
dos POBRES,
un MINYÓ que porta un bitllet,
 MARCIÀ,
 TRIBUNO,
sis SOLDATS,
quatre VERDUGOS,
*un VOLANT,*³⁸
 ANASTASI, *que ressuscita,*
 CELSO, *fill de Marcià,*
 MARCIANILLA, *muller de Marcià,*
un PREGONER,
un prevere anomenat ANTONI,
 BARTOLICO,
 ENTERRADORS, *dos o tres,*
 ANTONINO
i lo GRACIÓS.

³⁵ ...*martiri*: ‘amb el benentès que comprèn la vida i el martiri’. En el manuscrit, *y de sos companys martirs ab lo ben entes (la vida y martiri)*.

³⁶ *Basilissa*: la grafia més habitual en el manuscrit és *Basilisa*, encara que al principi hi ha alguns casos de *Basiliza*, *Basilissa* i *Basilysa*, que és la forma correcta i que avui predomina arreu.

³⁷ *tutor*: ‘tutor’.

³⁸ *volant*: vegeu la nota 343.

Pròleg

*(Punt primer i pausa.)*³⁹

PRÒLEG
 ¡Vòlia⁴⁰ la Fama⁴¹ sonora
 per tot lo orbe i la terra,
 notificant a les gents
 el⁴² més heròic⁴³ portento!
 ¡Vòlia, vòlia ab veloç vol!⁴⁴ 5
 (La àguila, que és reina
 dels aucells la coronada,⁴⁵
 remonta tant vol alegre.)
 Publica ab tos suaus càntics,⁴⁶
 tu, que de fit a fit penetres 10
 tots los raigs,⁴⁷ amunt, amunt,⁴⁸
 del sol, rei de les planetes.
 Publica a tots los vassalls
 –i com a reina t’obeesquen–⁴⁹
 que públiquien les grandeses 15
 de Déu i de sos portentos.

³⁹ *pausa*: el personatge que recitava la lloa, gairebé sempre l'autor de la peça, el director de la representació o l'empresari de la companyia, en altres llocs dit *consueta*, es movia amunt i avall de l'escenari amb un bastó de comandament a la mà. Amb dicció clara havia de resumir el contingut de l'obra que es representaria a continuació, captar l'atenció del públic, elogiar el lloc de la representació; també demanava la indulgència del públic pel treball dels actors, pels errors que podien cometre. Parlava i gesticulava mentre la gent s'asseia al lloc de la representació i els actors es preparaven rere les cortines. Quan ho creia convenient, interrompia la narració, es plantava davant del públic i feia una pausa, que marcava amb un cop de bastó a terra. La pausa no sempre coincidia amb un canvi d'estrofa; per això el copista anota: "punt primer i pausa".

⁴⁰ *vòlia*: 'voli'. En el manuscrit: *vòlia*, però en el vers 5: *vòlia*.

⁴¹ *Fama*: figura al·legòrica representada com una dona alada que va pels aires amb una trompeta a la mà, divulgant allò que sap.

⁴² *el*: quan apareixen en el nostre text les formes reforçades de l'article determinat masculí, en el manuscrit la seva grafia és sempre *al* i *als* o bé *l* i *ls*, unides al mot anterior, mai *el* o *els*. Tenint en compte que la sintaxi de l'obra fa precedir generalment el complement directe de persona per la preposició *a*, hem decidit en cada cas si hi corresponia a un article o a una contracció.

⁴³ *heròic*: la mètrica indica que aquest mot ha de ser pronunciat com a trisíl·lab, i això ens dóna dues possibilitats: *heroïc* (cf. oc. *eroïc*, fr. *héroïque*) o *heròic*. Escollim la pronunciació plana per eufonia i basant-nos en aquesta observació: "«Manau les nou muses, - estrenus poetes, | y ab actes heròychs, - primors molt perfetes, | mostrau...», versos anònims avantposats a l'edició prínceps de Jaume Roig, *Spill* (7c, ed. Chabàs, 372); que es pronunciava amb dièresi ho demostra el fet que tots els hemistiquis d'aquests 72 versos són paroxítons" (*DECat*, IV, 787b). És clar que sempre hi ha una tercera possibilitat: pronunciar *he-roic* i considerar que es tracta d'un vers coix.

⁴⁴ *vol*: en el manuscrit, *volt* (també tres versos més avall). Aquest vers 5 no es pot saber a on correspon; la puntuació dels 8 primers versos és només hipotètica.

⁴⁵ Hipèrbaton: 'l'àguila, que és la reina coronada dels ocells'.

⁴⁶ *tos suaus cants*: els de la Fama.

⁴⁷ *raigs*: en el manuscrit, *raits*, d'acord amb una de les pronunciacions possibles de *raigs*.

⁴⁸ *amunt, amunt*: interpretació hipotètica de *anun anum*.

⁴⁹ *obeesquen*: 'obeeixin'. Corregim *obehesca* per *obehescan*, d'acord amb el sentit que li suposem: 'i (demana, exigeix) que t'obeeixin, com pertoca a una reina'.

O tu, coronat lleó,
 rei poderós de les fieres,
 mana a tots tos vassalls
 perquè per muntanyes i selves 20
 públiquien ab sos rugits
 –i com a rei t’obeesquen–;
 que ab son íntim natural
 alàbien en si los portentos
 que per la mà poderosa 25
 obraren⁵⁰ los⁵¹ que vui⁵² veneren
 la santa Iglésia Romana,
 com i també nostra iglésia.⁵³
 Pués⁵⁴ d’ella són los patrons
 sant Julià i santa Basilissa 30
 i dedicada a son nom,⁵⁵
 raó és que ab gala i festa
 se dedíquia est terme de Galliners,⁵⁶
 en tants grandíssims contents
 per tenir tan bons patrons 35
 tan gran morada i defensa,
 que fortalisa⁵⁷ eix castell⁵⁸
 ab sos baluards i trinxeres,
 que és lo soberà patró⁵⁹
 contra els dimonis, cruels fieres. 40
 ¿Què molt que sia tan fort?,
 ¿què molt que⁶⁰ tanta defensa,
 tenint tan bons baluards
 tan vigilants sentinelles?,
 ¿què molt sies⁶¹ invencible, 45
 tenint tan bons patrons?
 Sant Julià, capità,
 santa Basilissa, alferes,⁶²
 sant Baldiri, patró nostre,
 que eixa és⁶³ nostra defensa. 50

⁵⁰ *obraren*: en el manuscrit, *obrarán* (i en canvi, *veneran* ‘veneren’).

⁵¹ *los*: corregim *lo*.

⁵² *vui*: ‘avui’.

⁵³ *los que vui ... iglésia*: ‘aquells (sants) que avui en dia són venerats tant per l’Església Romana com també per la nostra església (la de Galliners)’.

⁵⁴ *pués*: accentuem aquest castellanisme, tot i ser monosil·làbic (Rossich & Valsalobre, 35) per distingir-lo del mot català *pués*, bisíllab.

⁵⁵ *dedicada*...: l’església (de Galliners).

⁵⁶ *Galliners*: poble del municipi de Vilademuls que té una església parroquial dedicada a sant Julià, obra del segle XIV, reformada posteriorment. En el manuscrit, *Gallinés*.

⁵⁷ *fortalisa*: ‘fortifica’ (ni *fortalisar* ni *fortalitzar* no són a *DCVB*).

⁵⁸ *eix castell*: sembla referir-se al sant patró.

⁵⁹ *patró*: corregim *patrotroci*, que ni té sentit ni convé a la mètrica del vers.

⁶⁰ *que*: se sobreentén: ‘que tingui’.

⁶¹ *què molt sies*: ‘¿què té d’estrany *que* siguis...?’.

⁶² Hem separat aquest vers de l’anterior, d’acord amb la mètrica.

⁶³ *que eixa és*: en el manuscrit, *que eix es*.

Los sants del cel són soldats i una creu per bandera; esta, senyors meus, defensa aquesta vila o terme dels enemics infernals al que envestir pretenen. ⁶⁴	55
Així serà, senyors meus honrats. Fiat en tan gran defensa, m'empenyo en ponderar de mos patrons les grandeses. (Pausa, segon punt.)	60
Foren Julià i Basilissa naturals tots de aquella Antioquia l'antiga, ⁶⁵ que produí tals grandeses. Esta fou de molts sants mare, i tants que la Iglésia lamenta ⁶⁶ la ruïna i perdició de la pastoral iglésia a on lo príncep dels apòstols tingué sa silla ⁶⁷ i assiento, sant Pere, primer vicari de la Majestat Immensa. En ella criats mos patrons ab la llet i lo sustento de la fe i llei divina –lo que al bon cristià alimenta–, (Pausa, tercer punt.)	65
guardaran sempre en sos cors un sant temor i puresa, que és flor la més estimada, a on Jesús se deleita.	70
Complits los divuit anys, sos pares ab grans anhelos desitjaven se casàs per tenir néts i consuelos. Demanaren ab amor, ab carinyo li digueren que volien que es casàs. I lo sant, ple de modèstia, los respongué: “Pares honrats, en això deu ⁶⁸ pensar-s'hi de veres;	75
	80
	85
	90

⁶⁴ *al que envestir pretenen*: ‘al qual (terme) pretenen envestir’. Corregim *penetren* per *pretenen*, d’acord amb el sentit que li suposem.

⁶⁵ *Antioquia l'antiga*: ciutat de l'antiga Síria (actualment Antakya, ciutat de Turquia), també coneguda per Antioquia d'Orontes.

⁶⁶ *llamenta*: ‘lamenta’ (en el manuscrit, *llementa*). *Llamentar* és una “catalanització” popular de *lamentar* que segons DCVB és general a Mallorca.

⁶⁷ *silla*: cast., per ‘sella apostòlica’.

i així los demano set dies, que en estos Déu proveirà ab prestesa”. Ab dejunis i oracions, ab mortificacions i penitències, a Déu demanà ab llàgrimes de ell i sos pares lo consuelo.	95
(<i>Pausa, quart punt.</i>)	
Adormit sant Julià —¡valga’ m Déu!, ¡oh, que portento!—, lo regalà Jesucrist ab la sua real presència, dient-li: “Fill meu, no temes, no et faltará en tal apreto. ⁶⁹ Obeeix a ton pare i mare, que permanexeran ⁷⁰ sempre verges. La muller que ⁷¹ et casaràs serà a ton estat, ⁷² de veres noble, virtuosa i casta; los dos, com dic, sereu verges. Veent mon patró gloriós tals regalos i fineses, tornà resposta a sos pares; los ⁷³ que posaren, dende luego, ⁷⁴ los ulls, los dos, ⁷⁵ en Basilissa, donzella de moltes prendes, ⁷⁶ honestà, casta i hermosa i abundada de riqueses. Concertat lo matrimoni, se començaren les festes ab júbilos i alegries, los llurs cors plens de consuelo, que qui alcança el que desitja... ⁷⁷ ¡Considérien com alegres estarien los seus pares!, ¡considérien que festes!... Arribà la nit de bodes, ⁷⁸	100 105 110 115 120 125

⁶⁸ *deu*: se sobreentén ‘*hom deu*’.

⁶⁹ *apreto*: “treball, tribulació, perill” (cast. *aprieto*, *DCVB*).

⁷⁰ *permanexeran*: per ‘permanexereu’. Com s’aclareix més avall (v. 108), el plural es refereix, intempestivament, al sant i la seva futura muller.

⁷¹ *que*: ‘amb qui’.

⁷² *serà a ton estat*: ‘serà convenient per al teu estat’ (l’estat de celibat a què Julià aspira).

⁷³ *los*: corregim *lo*.

⁷⁴ *dende luego*: ‘de seguida, des d’aquell mateix moment’ (cast. *desde luego* ‘immediatament, sense dilació’; *DCVB* considera *dende* ‘des de’ només com a valencià).

⁷⁵ *los dos*: ‘tots dos pares’.

⁷⁶ *prendes*: ‘qualitats’ (cast.).

⁷⁷ *que qui alcança el que desitja...*: puntuació hipotètica amb què volem resoldre l’aparent anacolut; una altra solució possible seria suposar que la conjunció *que* fos un error per *com*: *los llurs cors plens de consuelo*, | *com qui alcança el que desitja*.

entrant Basilissa en l'aposeno,
 sentint tants seus olors,
 de roses, clavells, llessamí i dormideres.
 Pasmada de tals olors,
 digué: “Julià, ¡oh, que portento! 130
 ¿D'a on⁷⁹ tanta suavitat?
 ¿Què és això, Julià?, ¿no ho sentes?⁸⁰
 Essent un hivern de tant fred,
 a on les plantes no produeixen
 de si⁸¹ verdors, ni menys flors, 135
 això no pot ser sinó portento”.
 (*Pausa, cinquè punt.*)
 Respon sant Julià, humil:
 “¡Oh, esposa i companyera!
 Si no ho comprens, t'ho diré,
 si me ous⁸² i estàs atenta. 140
 Eixa suavitat d'olors,
 eixa matisada primavera,
 esta és la puresa santa,
 ¡eixa és la seu primavera!
 L'espòs divino, Jesús, 145
 tan amant⁸³ de la puresa
 que [a] qui li consagra⁸⁴ lo cor pur
 de glòria los⁸⁵ remunera”.
 Així que⁸⁶ ma santa patrona
 entengué luego⁸⁷ el misteri, 150
 se consagraren los dos,
 los llurs cors foren a Déu ofertes.⁸⁸
 Aquí foren, senyors meus,
 aquí foren a Déu les majors festes.
 Aquí complí los desigs⁸⁹ 155
 de les dos cànvides assussenes,⁹⁰
 aquí quedaren desposades:
 los dos lliris en puresa
 ab lo clavell encarnat,
 Jesucrist, lo etern Verbo. 160

⁷⁸ ...*bodes*: corregim *arribà la nit de les bodes*, per raons mètriques.

⁷⁹ *d'a on*: ‘¿d'on prové?’.

⁸⁰ *sentes*: ‘sents’ (com molts altres trets del text, correspon al rossellonès i a la zona de transició al català central).

⁸¹ *de si*: ‘per si mateixes, de manera natural’.

⁸² *ous*: ‘sents’ (verb *oir*).

⁸³ *tan amant*: cal sobreentendre ‘és tan amant’.

⁸⁴ *consagra*: ‘consagra’ (*DCVB* documenta la variant *consecrar*).

⁸⁵ *los*: anacolut respecte al *qui* en singular del vers anterior.

⁸⁶ *així que*: ‘tan aviat com’.

⁸⁷ *luego*: ‘de seguida, immediatament’.

⁸⁸ *ofertes*: ‘oferts’.

⁸⁹ *desigs*: en el manuscrit, *desits*.

⁹⁰ *assussenes*: ‘assutzenes’ (en el manuscrit, *asusenens*).

Aquí los regalà Jesús ab la sua real presència, ab la de sa mare santíssima, lo més fi vas de pureza, acompanyat de molts sants, també de santes donzelles, de càndidos lliris compostes ⁹¹ dos hermoses diademes. ⁹²	165
Los amostrà Jesucrist lo quant ama ⁹³ la pureza, los fortalisà sos cors per més àrdua i grossa empresa. Morts los pares –per no allargar–, aquí començaran de veres a remedià necessitats, en tant que les sues rendes bastaven remediànt. ⁹⁴	170 175
Aquí les dos assusenes despedien sos béns, aquí es veien los portentos. Volgué Déu donar lo premi a Basilissa primera, lo descans etern, que és la glòria a la fi de la carrera. (Pausa i punt sis.)	180
Tenint l'imperi romà aquelles dos cruels fieres, Dioclecià i Maximià, grans perseguidors de la Iglésia, com i també dels cristians. Tan grans perseguidors ells eren i tan enemics capitals –¡tals verdugos, cruels fieres!–, sabent ⁹⁵ de Julià les obres, manà a Marcià, ⁹⁶ que era d'Antioquia president –¡tan mal i pitjor que ells era!–. Començà ab cruel ràbia a Julià perseguir de veres, com i també a sos companys, ab crueltat tan encesa.	185 190 195 200

⁹¹ ...compostes: corregim *de candidas lliris compostos* (però a causa d'una correcció el darrer mot és de difícil lectura: ¿*compostasos*?).

⁹² Les dues diademes de lliris blancs són metafòricament la de sants i la de santes donzelles.

⁹³ *lo quant ama*: 'fins a quin punt estima' (cf. cast. *cuánto ama*).

⁹⁴ *en tant ... remediànt*: 'posant-hi remei tant com les seves rendes els permetien fer-ho'. *Remedi* i *remediànt* no són castellanismes sinó formes catalanes antigues (DCVB).

⁹⁵ *sabent*: cal sobreentendre 'que sabent'.

⁹⁶ *Marcià*: corregim *Maria*.

Estant los cristians companys
 tots dins de una casa,
 manen apegar foc en ella
 ab malícia i cruel ràbia,
 a on tots quedaren morts 205
 al mig de aquelles flames.
 Ab tals incendis, a la glòria
 volaran⁹⁷ les sues ànimes.
 (*Pausa i punt set.*)
 Després manà empresonar a Julià
 –aquell més fi vas de pureza, 210
 aquell lliri blanc i casto–,
 per més opròbio i grossa empresa.
 Després lo tragué a judici,
 al qual⁹⁸ manà assotar-lo de veres,
 ab assots i pals nuosos, 215
 les sues carns fent-ne trossos.
 ¡Oh, soberano portento!,
 ¡oh, grandesa la més alta
 que obrà Déu misericordiós
 ves⁹⁹ de una innocent ànima! 220
 Que, veent que Julià,¹⁰⁰
 posat al mig d'aquells bàrbaros
 –tigres i óssos cruels
 contra aquell aucell tan manso–,
 estant lo fill de Marcià 225
 ab un llibre entre los braços
 ab son mestre a l'estudi,
 Déu ses grandeses mostrava,
 així com lo ciervo ferit,
 que veloç corre a l'aigua 230
 per mitigar la set,
 així Celso, ab gran ànsia,
 corrent anà a Julià,
 demanant ab vives ànsies,
 inspirat de Déu etern, 235
 demanà petxina¹⁰¹ [d']aigua

⁹⁷ *volaran*: en el manuscrit, *bolarán* (amb accent agut, que permet distingir els futurs dels presents d'indicatiu, sense accent gràfic: *cantarán/cantaran*).

⁹⁸ *al qual*: 'durant el qual'.

⁹⁹ *ves*: per *vers* 'envers'.

¹⁰⁰ El gran galimaties que formen aquest vers i els que el segueixen podria resoldre's d'aquesta manera: "Que, estant [Celso,] lo fill de Marcià, a l'estudi ab son mestre, ab un llibre entre los braços, veent que Déu ses grandeses mostrava [per mitjà de] Julià, posat al mig d'aquells bàrbaros —¡tigres i óssos cruels contra aquell aucell tan manso!—, així com lo ciervo ferit que corre veloç a l'aigua per mitigar la set, així Celso, inspirat de Déu etern, ab gran ànsia anà corrent a Julià, [tot] cridant: "¡Visca Jesucrist!" [i] demanant ab vives ànsies [una] petxina [d']aigua del baptisme i [poder] rentar-se en lo baptisme, per al fi de que [d'aquesta manera en] fos límpia sa ànima".

¹⁰¹ *petxina*: 'petxina' ("vas de metall que serveix per a tirar l'aigua beneita damunt el cap dels infants en batejar-los"). En el manuscrit escrit *peixina*, variant que consta a *DCVB*, però que segons *DECat* és

- del baptisme, per al fi
de que fos límpia sa ànima,
cridant: “¡Visca Jesucrist!”
i en lo baptisme rentar-se. 240
(*Pausa i punt vuit.*)
- Sabent això, Marcià,
com a loco i ab tal ràbia,
anà a on era son fill.
I Celso cridà ab veu alta:
“¡Jo só deixeble de Cristo! 245
¡No vos conec ni sou mon pare!
Mon pare és Julià,
i el que¹⁰² m’ha tret de tes garres”.
Aquí es demostrà Marcià
humil i semblantment un manso, 250
dient a Julià ab amor
son fill se servesca tornar-lo.¹⁰³
Respon Celso: “Aunque noi,¹⁰⁴
no vos canseu, que al martiri
vull passar ab Julià 255
per gosar¹⁰⁵ d’eterna vida”.
Com a foll, loco, insensat,
manà donar-los martiri.
Posà’ls dins de una bóta,
la qual posaren inventives,¹⁰⁶ 260
que fou alquitrà i pega,
oli i coses dirritibles.
Apegaren foc en ella.
Los sants,¹⁰⁷ ab grans alegries,
alabaren al¹⁰⁸ Criador; 265
així com entre lliris,
exiren frescos, suaus,
com ix la rosa entre espines.
(*Pausa i punt nou.*)
Tornà Celso ab sa mare.
¡Per Marcià fou alegria!¹⁰⁹ 270

---

simplement una “grafia incompleta -x- per -tx-, que sovinteja bastant a causa de la poca freqüència d’aquest so en fonètica estrictament catalana” *DECat VI, 500b*).

¹⁰² *i el que*: ‘que també és el que’.

¹⁰³ *son fill ... tornar-lo*: ‘(dient a Julià amb amor) que faci el favor de tornar-li (que tingui l’amabilitat de tornar-li) son fill’.

¹⁰⁴ *aunque noi*: ‘encara que jo sigui només un noi’. *DCVB* no conté el castellanisme *aunque*, excepte en la variant més popular *anque* (sovint malinterpretat o dissimulat com *anc que*, segons *DECat*).

¹⁰⁵ *gosar*: ‘gaudir’ (cast. *gozar*).

¹⁰⁶ *inventives*: ‘invencions, enginys’.

¹⁰⁷ *los sants*: corregim *lo sant* perquè concordi amb el verb.

¹⁰⁸ *al*: encara que en el manuscrit la grafia *al* representi tant la contracció *al* com l’article *el* (*tant suau com al cucut*, v. 327), mantenim la preposició davant dels complements directes de persona, tal com fa generalment (però no sempre) la llengua del manuscrit i d’acord amb el *Gazophylacium* de Lacavalleria: “alabar a algú, lloar a algú, dar alabances a algú”.

perquè sa mare es convertí
a la vera fe de Cristo.
Tornen-los a la presó,
tots junts ab Marcianilla
–que est nom¹¹⁰ tenia la mare
de Celso, aquell tendre minyó–. 275
De un àngel avisat,
un sant prevere que hi havia
los¹¹¹ anà a visitar,
a¹¹² tota aquella família. 280
Foren també aconsolats
de ma patrona Basilissa.
¡Les presons tan clares foren,
pitjor¹¹³ que al mig del dia!
Atordits, los de la guarda
demanaren lo baptisme 285
a aquell¹¹⁴ sant prevere Antoni,
i així tal de concedir-los.¹¹⁵
Celso fou padrí de sa mare,
i així en lo baptisme 290
rentaren tots junts les ànimes;
de ses culpes quedaren límpies.
(Pausa i punt deu.)
Rabiant ab ràbia tal,
Marcià, aquell mal ministre,
los manà a tots degollar, 295
volant les ànimes límpies
al descans etern per sempre,
a on tot és felicitat i ditxa
sens mescla de ningun mal,
sens llanto sinó alegria. 300
Seria nunca acabar
si ponderàs los martiris
i los prodigis que s'obraren
en lo discurs¹¹⁶ del martiri.
Com ja veureu, senyors meus, 305
si ab atenció ho miren,
los veuran tots recitar

¹⁰⁹ Hauria de dir “per a Celso fou alegria”, però havent esmentat el nom de Celso precisament en el vers anterior, només se’ns acut suposar-hi una ironia, de la qual hi ha molts altres exemples.

¹¹⁰ *est nom*: corregim *es non*.

¹¹¹ *los*: corregim *vos*, d’acord amb el sentit.

¹¹² *a*: corregim *ab*.

¹¹³ *pitjor*: ‘encara més (clares)’. “En grau més alt (encara que es tracti d’accions o qualitats bones)”, diu *DCVB*, que ho considera “vulgar mallorquí”, però és un ús molt més estès en la llengua parlada (cf. l’ús anàleg que fa l’anglès de l’adverbi *badly* ‘malament’, que col·loquialment té sobretot el sentit de ‘intensament, extremadament’: *I want you so badly!*; *I needed that money so badly!*).

¹¹⁴ *a aquell*: en el manuscrit, *aquell* (que interpretem com *a-quell*, llegit amb una *a* allargada).

¹¹⁵ *i així tal de concedir-los*: ‘i que els concedís una tal cosa’.

¹¹⁶ *discurs*: usat en el sentit de ‘transcurs’, per confusió amb *decurs*.

un a un; lo que torno a dir-los,
 que faran reflexió
 a cada un dels martiris 310
 i quant costa la glòria als sants:
 no menos que sang i vides.
 Sols los demano quietud,
 quietud com a benignes,
 silenci com a callats, 315
 atenció com a pios.
 Esta és la història, senyors,
 que intenten ab carinyo¹¹⁷
 dar-los ab diversió esta tarda.
 I així, a ses llicències,¹¹⁸ 320
 molt senyors meus, me retiro.

Se'n va. Ix lo Graciós.

GRACIÓS
 ¡Ou-me!,¹¹⁹ ¡atén-te!¹²⁰ ¿Que te'n vas?
 ¡Detén-te, detén-te, amigo!
 ¡Oh, quin pedaç!¹²¹ de gallego!,¹²²
 apar va fora de tino. 325
 Ha cantat com un calandri,
 refilet com la cardina,
 tan suau com el cucut,
 aucell d'una veu tan fina.
 Lo que ha dit és veritat, 330
 no hi dubteu, no és mentida,
 los llibres són testimonis
 tals i tan fidedignes.
 Sols que càllien, tots ho veuran,
 hòmens i dones, minyons i nines. 335
 No eixiran sinó assots.
 Déu vo'n¹²³ guard d'aquells¹²⁴ malignes,
 que són de pell de diable,
 que cada assotada tiren¹²⁵
 més d'una terça de carn. 340
 ¡Que festa tindrem, amigos!
 Tota serà carn de dones,
 aqueixa a les graielles,

¹¹⁷ *carinyo*: en el manuscrit, *querinyo* (més endavant, *carinyo*).

¹¹⁸ *a ses llicències*: 'amb el seu permís'.

¹¹⁹ *ou-me*: corregim *hoime*.

¹²⁰ *atén-te*: possible confusió entre el cat. *atén* i el cast. *tente*.

¹²¹ *pedaç*: 'tros' ("tros de roba de dimensions relativament petites" *DCVB* –que també recull *fer pedaços d'una cosa* "fer-la a trossos, sobretot si és de roba"; cf. cast. *pedazo*).

¹²² *gallego*: entre els sentits del mot, el *DRAE* cita "falta de entendimiento o razón" (a Costa Rica...).

¹²³ *vo'n*: 'us en' (contracció de *vos en*).

¹²⁴ *d'aquells*: 'd'aquella mena d'assots'.

¹²⁵ *tiren*: 'arranquen, extreuen'.

per estalviar-nos succs,
 que ocasió tindrem, si ho miren, 345
 que no ens faltaran calius
 mentres no ens fàltien graielles.
 ¡Ja ho tindrem tot, mos amics!
 Però en dos sexes miro:
 los hòmens no hauran assots, 350
 però les dones, que són cardines,
 riuran estes com a fades.¹²⁶
 D'una cosa vull advertir-les:
 sens ploure, no els quédien los puestos molls
 baix la vora de les faldilles,¹²⁷ 355
 o sinó, ¡pobres anques,
 com rebrien¹²⁸ deixebelines!¹²⁹
 I aixís vull donar un rècipe,¹³⁰
 abans que no me retire.
 Rècipe: ¡Vagen a pixar, 360
 abans no es múllien la camisa!
Se'n va.

¹²⁶ *com a fades*: 'com ximpletes' (*fat* 'mancat de seny').

¹²⁷ ... *faldilles*: alludeix a l'expressió *pixar-se de riure*, com es veu pels versos 360-361.

¹²⁸ *rebrien*: lectura hipotètica (en el manuscrit no queda clar si diu *rebran* o *rebian* o *rebrian*).

¹²⁹ *deixebelines*: 'deixuplines' (variant que no figura a *DCVB*).

¹³⁰ *rècipe*: 'recepta de metge' (*recipe* 'pren' era la paraula llatina amb què els metges encapçalaven les receptes, *DECat* VII, 157a).

Primer Aucto¹³¹ [o] **Part Primera**

*Los interculators*¹³² són sant Julià, ab son pare i mare, i Cristo.
*Primer ix*¹³³ pare i mare i sant Julià.

PARE

Caríssim fill meu amat,
 ja saps quant t'amo i estimo.
 Tu has d'esser mon descans;
 espero seràs ma alegria. 365

Ets [l']únic fill meu amat;
 essent tal, sàpies desitjo
 que et càsies per dar-me eix gust,
 i pitjor¹³⁴ si et veig família. 370
 Faltant tu, està acabat,
 los béns falten en succeir-los
 ningú¹³⁵ d'esta primera branca,
 vull dir d'esta ma recta línia.

Ja saps que som viadors,¹³⁶
 i com a tals en esta vida 375
 estam com a caminants,
 i a voltes és curta, la vida.

Ja veus aquí la tua mare,
 (*signa a la mare*)
 carregada d'anys i fatigues,
 que, ab ais, sospirs i lamentos, 380
 espera esta alegria.

La MARE, diu a Julià:

¡Ai!, amant de la mia ànima,
 Julià, ets tu la nina
 de¹³⁷ mos ulls; ets tu la perla
 i jo, la conxa més fina. 385
 Ets lo mirall en què jo,
 tot lo discurs¹³⁸ de ma vida,
 sempre me só complaguda
 en mirar-me cadaldia.¹³⁹

¹³¹ *Aucto*: a la resta de l'obra les parts són anomenades *Jornades* en comptes d'*Auctos*.

¹³² *interculators*: enteneu *interlocutors*.

¹³³ En les acotacions el verb només concorda amb el més pròxim dels subjectes (com ja es feia en llatí).

¹³⁴ *pitjor*: 'i encara més (gust tindrè)'.

¹³⁵ *ningú*: interpretació hipotètica (en el manuscrit, *ninca*). Amb tot, el sentit no és segur, ja que al vers 425 Julià diu a son pare que no li faltarà hereu, comptant amb successors: "perquè bastants al llinatge teniu".

¹³⁶ *viadors*: 'caminants, gent que fa via' ("Persona que va de camí; especialment l'home vivent considerat com si caminés cap a l'eternitat" *DCVB*).

¹³⁷ *de*: hem corregit *y de* (la conjunció trencava el sintagma i feia el vers hiper mètric).

¹³⁸ *discurs*: per confusió amb *decurs*.

¹³⁹ *cadaldia*: 'cada dia' (*DCVB*).

- Ets tu la llet i jo la nata, 390
ets tu la pedra més fina,
però ets fort diamant,
que [ni] el mateix cer¹⁴⁰ pot rendir-te.
Ab llàgrimes i sospirs
no han pogut ablandir-te 395
eix teu cor com una penya.
Julià, deixa imprimir-hi
esta efigie dolorosa¹⁴¹
de ta mare, que aquí mires,
sos ulls tots banyats ab llàgrimes, 400
afins me dónies un bon dia.
(Se signa els pits.)
Mira, mira, estos pits
que et donaven ab carinyo
ma sang convertida en llet.
Atén, fill meu, ab carinyo. 405
Considera quant patí
los nou mesos, fill caríssim,
que et portí i te parí
ab mortals ànsies i fatigues.
Per últim, fill meu amat, 410
atén, atén, no nos sies impio,
obeeix a mi i a ton pare,
pués¹⁴² t'ho diem ab carinyo.
- SANT JULIÀ
- Pare i mare, jo ja veig
l'obediència que vos dec; 415
però no vos desmaieu ara,
que no penso descomplaure-us,
sinó donar-vos de cert
un bon dia ab alegria,
però ja hi ha bastant temps... 420
No vos canseu ni fatigueu,
que ab això me dau turment.
(Se gira a son pare.)
Lo que dieu vós, mon pare,
que temeu vos falte hereu,
mai vos faltará, perquè 425
bastants al llinatge teniu.
Jo desitjo acontentar-vos,
com és de raó i és just;
¿però no veeu só mosso?¹⁴³
Aguardau sia madur. 430

¹⁴⁰ cer: 'acer' (DIEC2).

¹⁴¹ esta efigie dolorosa: en el manuscrit, esta figia, y dolorosa.

¹⁴² pués: castellanisme que accentuem per distingir-lo del mot català pues.

¹⁴³ no veeu só mosso?: '¿no veieu que sóc (massa) jove?'

Quan de un arbre la fruita
 la cullen verda, se veu
 que en breu temps és consumida.
 Això és ben cert, no hi dubteu.
 Ja sé que en esta vida 435
 som viadors, jo ja ho veig;
 i que a esta estam per hostes,
 sortim quan menos pensam.
 (*Se gira a la mare.*)
 I vós, mare tan amada,
 no vos canseu ni fatigueu, 440
 limpiau's los ulls de les llàgrimes.
 Vos dic ab amor: no ploreu.
 Bastant temps tinc per eix fi,
 sens que apesarat aneu.
 Preneu paciència per ara; 445
 no hi dubteu, ja vindrà temps.
 Quan Déu voldrà, em casaré,
 que per ara no pretenc
 casar-me, ni eix estat amo.
 Això vos dic, no hi dubteu. 450

PARE

Garrotat me has lo cor
 –no hi dubtes en això, fill meu–
 en tornar-me eixa resposta
 contrària a¹⁴⁴ la llei de Déu.
 ¿Per ventura, Julià, 455
 no és bo tal casament?
 ¿No [l']instituí Jesucrist?
 ¿No és un dels sagraments?
 ¿No el santificà ell mateix
 en lo Canà, això és ver, 460
 ab la sua real presència?
 Això no em negaràs, fill meu.

SANT JULIÀ

Lo que dieu jo ho crec bé
 i és article de fe;
 però en tot encontro i trobo 465
 molts grans inconvenients.

MARE

¿Que [in]conveniències trobes?
 Això són excuses, fill meu.
 ¿Com és que donar no em vullés
 eix gust, ara que som vells? 470

¹⁴⁴ *contrària a*: en el manuscrit, *contrari a*.

Mira-te¹⁴⁵ la llei divina,
mira en lo quart manament
que deus honrar a pare i mare,
si vols complir a la llei.

SANT JULIÀ

Jo ho confés, mare caríssima; 475
lo que dieu jo ja ho crec.

PARE

Doncs, ¿què dificultat hi trobes?
¿No és bo tal casament?

SANT JULIÀ

Sí, pare, bo; i tal bo és 480
que Jesucrist, fill de l'etern Pare,
la sua sang donà per ell.¹⁴⁶

PARE

Doncs deus tu obeir;
deus mirar al Fill de Déu
com obeí a son Pare
afins morir en una creu. 485
Jo no et mano cosa tan àrdua,
que, si tal,¹⁴⁷ seria impertinent;
sinó que estes mes canyes¹⁴⁸
(*se signa els cabells.*)
voldria les véssen¹⁴⁹ mos néts.

MARE

Doncs, fill meu, ¿no et determines? 490
¿No et bastaran, no, mos precés?
¿No et bastaran, no, mes llàgrimes?
¿No et bastaran, no, mos gemecs?
¿No bastaran mos sospirs,
que arriben afins al cel? 495
Fill meu, dóna'ns eix contento,
dóna'ns un felíç acert.

SANT JULIÀ

Aquietau's, mare mia,
dic-vos que no vos enugeu,

¹⁴⁵ *mira-te*: en el manuscrit, *mirat a*.

¹⁴⁶ El sentit és que Jesucrist donà la seva sang per obeir la voluntat del seu Pare (i no pas “per tal casament”).

¹⁴⁷ *si tal*: per *si feia tal* ‘si et demanava una cosa així, una cosa tan àrdua’.

¹⁴⁸ *canyes*: ‘cabells blancs’ (vulgarisme per *canes*, que és l'única forma que documenta *DCVB*, en textos medievals).

¹⁴⁹ *véssen*: ‘veiessin’.

no estigau apesurada, 500
 per ço no us inquieteu.
 Déu nos proveirà a tots,
 a ell demanar se deu.
 Set dies de plaço¹⁵⁰ vos demano;
 lo que serà, ja ho veureu. 505

PARE

Molt bé està lo que dius.
 Julià, queda't ab Déu.

MARE

Fes que no faces més plaço.¹⁵¹
 Julià, queda't ab Déu.

*Va-se'n son pare i mare. Toca la música. I en haver tocat, lo sant
 s'agenolla, ab gran humilitat.*

SANT JULIÀ

¡Oh, divino Déu d'amor, 510
 Cupido sant, escupit
 d'aquelles sacrílegues boques,
 més fieres, de basiliscos!
 Bé sabeu, pastor divino,
 bé sabeu lo meu intent,¹⁵² 515
 que jo vos consagré mon cor;
 això, Senyor, bé ho sabeu.
 En mon cor escrupolejo¹⁵³
 si compliré vostra llei
 al no obeir a mos pares, 520
 a qui aprecio.¹⁵⁴ ¡Déu meu!,
 està mon cor naufragant...
 Doleu-vos, ¡oh, Pare meu!,
 de esta vostra ovella,
 feu de mi lo que vulleu.¹⁵⁵ 525
 Feu cúmplia,¹⁵⁶ Pastor Divino,
 vostra santíssima llei

¹⁵⁰ *plaço*: corregim *preso*, que només som capaços de veure com un error (o almenys una deformació) pel castellanisme *plazo* 'termini', que trobarem en els versos 508 (escrit *plaso*) i 594 (escrit *plaço*: "Ja està acabat lo plaço | dels set dies"). *DCVB* tan sols documenta la seva "catalanització" en *plaç* (s. XIX), però *plaso* ja apareixia als diccionaris de Pere Torra ("plaso o día assenyalat") i de Lacavalleria ("plaso, v[egeu] termini"). El context d'on prové l'obra fa que sembli insensat pensar en una contaminació amb el portuguès *praço*.

¹⁵¹ *fes ... plaço*: 'mira de no ajornar-ho més'.

¹⁵² *intent*: 'intenció, propòsit'.

¹⁵³ *escrupolejo*: en el manuscrit hi ha *escrapulejo*, que correspon a una pronunciació relaxada d'aquest mot.

¹⁵⁴ *aprecio*: corregim *apreto* (que interpretem com un error de còpia).

¹⁵⁵ *vulleu*: 'vulgueu'.

¹⁵⁶ *cúmplia*: 'que compleixi'.

i guardeu per habitació vostra,
pur i sencer, est cor meu.

Sant Julià se recolza i fa com qui dorm.

GRACIÓS

¡Ai, el pobret, com s'adorm
en Julià!, ¿no ho veeu?¹⁵⁷ 530

Deixeu-lo dormir de gust;
cal·leu, que no el desperteu.
Com un soc, com una penya,
si ho veeu, dorm, el pobret.¹⁵⁸ 535

¡Càllien les batxilleres!,¹⁵⁹
o sinó assots haureu,
d'aquells de pell de diable.
Però aquella que tant riu...
¡Vas¹⁶⁰ a cercar los assots! 540
Luego a coll me la pujareu.¹⁶¹

Se'n va.

*Toca la música, de suavitat. Entra Cristo. Descobren les cortines
sobre d'a on dorm sant Julià, i l'aconsola.*

CRISTO

Julià, no tens que témer,
que no et desempararé
en esta ocasió i lance;¹⁶²
no dubtes, que no et deixaré. 545

Anima't, aconsola't,
aconsola a tos pares.
Casa't, que és mon gust,
i ab la que et casaràs
li guardaré lo cor pur.¹⁶³ 550

Anima't, aconsola't,
aconsola a tos pares,
dóna'ls eix gust i contento
i eix júbilo,
que s'alegraran en extrem.¹⁶⁴ 555

Se retira Jesucrist i sant Julià se desperta.

¹⁵⁷ *veeu*: 'veieu' (*veheu*; en el v. 534, *vaheu*).

¹⁵⁸ *el pobret*: en el manuscrit, *al pobret*.

¹⁵⁹ *les batxilleres*: en sentit despectiu o irònic, *batxiller* és 'qui parla molt i fora de lloc' (*DCVB*).

¹⁶⁰ *vas*: 'vaig'.

¹⁶¹ *luego ... pujareu*: ara mateix me la portareu per la força a sobre l'escenari, perquè la pugui assotar.

¹⁶² *lance*: correspon al cast. *lance de fortuna* 'casualidad, accidente inesperado' (*DRAE*).

¹⁶³ El fet que el matrimoni no trenqui la virginitat ens fa veure fins a quin punt aquesta era una virtut valuosa, equivalent a la puresa de cor; així com el sexe era pecaminós.

¹⁶⁴ No sembla gaire exemplar que Crist li proposi enganyar els seus pares, sabent que el matrimoni no donarà el fruit que ells n'esperen, però queda explicat a la nota anterior.

SANT JULIÀ

Dolcíssim pastor amant,
 consuelo de la mia ànima,
 ¡ai!, ¿quan vos poré¹⁶⁵ pagar
 un tan gran bé singular,
 eix benefici tan gran? 560
 Vós sou verdader consuelo
 dels que estan angustiats;
 en los treballs,¹⁶⁶ refrigeri;
 en les angústies, repòs;
 en los naufragis, aliento. 565
 Com a naufragant estava
 en est mar d'aflicció,
 entre tempestuoses oles;
 i entre¹⁶⁷ nits tenebroses
 he tingut consolació. 570
 Manau lo que vullau, Senyor,
 que desitjo acontentar-vos,
 complaure-us i agradar-vos
 afins que est meu cor
 se rómpia per vós d'amor, 575
 si, Déu meu, aqueix favor
 en esta¹⁶⁸ me concedísseu,
 que morís per vostre amor;
 i si altra cosa manàsseu,
 és lo meu gust servir-vos. 580
 I si és vostre gust me case jo,¹⁶⁹
 compliré, Senyor, lo gust
 i contento a mos pares.
 I si d'altra manera vos quadra,
 ho deixaré tot per vós. 585

*Lo sant no es mou. Entra lo pare i mare. I quan lo sant los veu
 venir, los va a recibir¹⁷⁰ i los abraça.*

PARE

Déu te guard, Julià, mon fill,
 i tingues un felix dia.

SANT JULIÀ

Déu nos mantinga en sa gràcia,

¹⁶⁵ *poré*: 'podré', forma dialectal de les comarques septentrionals i pròpia de la comarca de Banyoles (Arabia i Solanas).

¹⁶⁶ *treballs*: en el sentit de 'penes, fatics, tràngols'.

¹⁶⁷ *i entre*: pronunciat amb hiat entremig, si volem que siguin set síl·labes.

¹⁶⁸ *en esta*: per 'en esta vida'.

¹⁶⁹ *me case jo*: 'que jo em casi'.

¹⁷⁰ *recebir*: 'rebre' (castellanisme que *DCVB* documenta al segle XV, en el *Tirant* i en la *Vita Christi*).

i un bon acert¹⁷¹ en est dia.

CRISTO

Fill meu, Déu nos do bon dia 590
i la gràcia nos mantinga.

SANT JULIÀ

Aixís sia, mare mia.

PARE

Digues, Julià, mon fill.
Ja està acabat lo plaço
dels set dies, com tu saps. 595
Fes sien tots acabats,
inconvenients i embarrassos.
I per ço torno aquí ab ta mare,
ab ànsies, com lo ciervo ferit
que corre veloç a l'aigua 600
per a mitigar¹⁷² la set;
i nosaltres tornam ara.

MARE

Vejam eix teu cor tan dur
i de fieres les entranyes,
que no les puc amollir, 605
ni menos poder¹⁷³ derritir
d'una mare ab tantes llàgrimes.¹⁷⁴
¿Per què –digues, ¡oh, fill meu!–
no has d'acontentar ton pare?
Respon aquí de present:¹⁷⁵ 610
¿a on és lo teu pensament?
Digues el perquè no et quadra.

SANT JULIÀ

Deixau's de tantes raons,
que Déu proveirà, *more* pare,¹⁷⁶
de consuelos vostres cors 615
i de gràcia en primer lloc
i de celestials consolacions.
En tot desitjo i per tot
donar-vos gust i contento;
compliu vostre gust, de modo 620

¹⁷¹ *i un bon acert*: se sobreentén: 'i ens doni un bon *encert* en el dia d'avui'. Entre els significats del cast. *acierto* hi ha 'cordura, prudència, tino' (*DRAE*).

¹⁷² *per a mitigar*: en el manuscrit, *per amitigar*.

¹⁷³ *poder*: potser per 'podré'.

¹⁷⁴ Hipèrbaton: 'amb tantes llàgrimes de (una) mare'.

¹⁷⁵ *de present*: 'ara mateix'.

¹⁷⁶ *more* *pare*: 'com a pare, a la manera d'un pare' (del llatí *more patris*; en el manuscrit, *mora Pare*).

que vostres cors del tot reposen
i isquen de tals ahogos.

PARE

¡Gran alegria nos dónes, oh, fill amat!
Ja saps quant t'he estimat
i quant t'estimo, 625
i majorment en est dia d'alegria.

MARE

¡I tals són, marit caríssim!
¡¿Què no us apar?!
Ara sí que m'has donat
un goig enter. 630
I per ço, mon fill primer,
també desitjo
complàurer-te perquè no [et] digues
casat per força.
Desitjam que una donzella noble¹⁷⁷ 635
muller te sia.

SANT JULIÀ

No penseu, vós, mare mia,
que mos anhelos sien
en buscar una donzella
d'estremada hermosura. 640
No penso tal,
que gran locura té qui tal pensa.
Jo, sols sia una donzella
de bon llinatge,
sobretot honesta i casta, 645
és lo que desitjo.

PARE

¿T'agrada Basilissa?
Digues-ho prest.
És donzella que mereix tal agasajo;¹⁷⁸
és honesta, hermosa i sàvia, 650
molt discreta.
Digues, ¿t'agrada aqueixa?
Respon-me prest.

SANT JULIÀ

Eixa dama molt mereix...
¡Oh, pare meu!, si vos convé, 655
vós ho sabeu.

¹⁷⁷ *noble*: en el manuscrit, *nopla*.

¹⁷⁸ *agasajo*: pronunciat [əvə'zaju] o [əvə'zaju], ja que *DCVB*, que no conté aquest mot, registra en canvi a l'entrada *agasaig* l'expressió *bons agasajos* (pronunciada [bɔnzəvə'zajus]), recollida a Llofriu.

Passau¹⁷⁹ avant...

PARE

Jo t'asseguro que a l'instant
jo ho provaré.
I aixís, mon fill, queda't
aquí ab ta mare, 660
que des de luego¹⁸⁰ vas¹⁸¹ ara
i ho provaré.
Se'n va.

MARE

Gran alegria has donada,
Julià, a ton pare; 665
per cert que és la més rara
que mai haja tingut.
¿No saps¹⁸² que lo més bell gust
de un vellet
és quan pot fer carícies a un nét? 670
Tot se alegra,
continua en fer-li festes,
¡i pitjor¹⁸³ si és noi!

SANT JULIÀ

Molt apesarat ha de quedar
si no pareix 675
que és sensible qui no coneix
el que demana.
I aixís, caríssima mare,
se deu demanar
ab oració santa 680
a suplicar a Déu etern;
perquè, si és convenient,
Déu proveeix.

Entra son pare, ab mostra d'alegria.

PARE

Lo meu cor no pot caber
dins mi, ¡apar que saltia! 685
Si apesarat i abatut,¹⁸⁴
ara del tot se desala.¹⁸⁵

¹⁷⁹ *passau*: en el manuscrit, *pasaho*.

¹⁸⁰ *des de luego*: 'ara mateix, immediatament'.

¹⁸¹ *vas*: 'vaig'.

¹⁸² *saps*: corregim *sap*.

¹⁸³ *i pitjor*: 'i encara molt més' (sentit ja comentat).

¹⁸⁴ *si...*: se sobreentén 'si fins fa poc estava apesarat i abatut...'

¹⁸⁵ *se desala*: 'es revifa de desig, d'entusiasme' (del cast. *desalarse* 'sentir vehemente anhelo por conseguir

Ni la llenya no és capaç
ni breu per explicar-me,¹⁸⁶
per lo júbilo i alegria,
per lo contento tan raro. 690

SANT JULIÀ

Digau, mon pare, què és,
que d'alegria desmesuada¹⁸⁷
pot un home de repente
morir d'improvís cuidado.¹⁸⁸ 695
Feu que sia temperat,
feu no sia¹⁸⁹ estultícia clara,
que solen dir que los vells
tornen així com la mainada.¹⁹⁰

MARE

Marit, ¿què és del tractat? 700

¿Com ha anat aqueixa traça?
¿Quina resposta torneu?
¿Què vos han respost a la demanda?
Digau-ho¹⁹¹ prest... ¿Què aguardau?
¿Què *cumplen*¹⁹² tants de rodeos?,
¿de què *sirven* tantes paraules? 705

PARE

¿És possible, dona loca,
que tu vulles esser la més curiosa?
¡Endebades no series,
com dien,¹⁹³ impertinent dona!¹⁹⁴ 710
Jo ho diré, que mentrestant
lo meu cor va posant forces,

---

algo', del llatí *exhalare* 'anhelar', *DRAE*).

¹⁸⁶ *ni la llenya ... per explicar-me*: rebutja per insuficient la llenya espeternegant al foc com a possible metàfora de l'entusiasme que experimenta.

¹⁸⁷ *desmesuada*: 'excessiva, demesiada' (*DCVB*).

¹⁸⁸ *cuidado*: aquí, té el sentit que *DCVB* dóna a *sotrac*: "El fet d'esser afectat greument per una desgràcia, una pèrdua o un altre esdeveniment trasbalsador".

¹⁸⁹ *feu no sia*: 'feu per manera que no sigui'.

¹⁹⁰ Julià, amb dubtosa pietat filial, o simplement poca empatia, insinua que l'alegria del seu pare es pot deure tan sols a estultícia o repapieg. Tota l'escena està tenyida d'un desdeny cruel per part de Julià pels sentiments dels seus pares, alhora que mostra un desinterès absolut per qui hagi de ser la seva futura esposa. Com abans amb la virginitat (nota 163), la virtut de la religió i el lliurament a Déu passa per sobre de tot.

¹⁹¹ *digau-ho*: en el manuscrit, *digaho*.

¹⁹² *què cumplen*: '¿de què serveixen?', '¿quina utilitat o importància tenen?' (castellanisme, també present al verb del vers següent).

¹⁹³ *dien*: 'diuen'.

¹⁹⁴ *endebades ... dona*: 'se t'havia de notar que ets una dona'. Ara és el pare de Julià qui manifesta prejudicis misògins. Un altre cop, segons acabem de comentar, trobem actituds que responen a la moral tradicional i vella, fins i tot medieval.

que la sobrada¹⁹⁵ alegria
 les hi havia preses totes.
 Així, ¿ja sabies, ja 715
 –tu,¹⁹⁶ tan curiosa–,
 que Basilissa pretén
 de Julià, nostre fill,
 esser la muller i consorte?
 Pasmada i atordida, 720
 primer ha de reposar son rostre,
 eclipsant-se aquella lluna
 de sant temor i vergonya.
 “¿D’a on a mi tanta ditxa
 que sia mereixedora?¹⁹⁷ 725
 Però si dignar-se pretén,
 ací està la servidora.”
 I així que
 anem-no’n¹⁹⁸ aviat tots junts
 a prevenir per la boda, 730
 que convé ab temps preparar-se.

MARE

Anem-no’n en nom de Déu.
 Déu sia en¹⁹⁹ tots nosaltres
 i nos do la benedicció,²⁰⁰
 com i també la sua gràcia. 735

SANT JULIÀ

Amén.
Se’n van tots. Toca la música.

¹⁹⁵ *sobrada*: ‘abundosa, excessiva’.

¹⁹⁶ *tu*: corregim *que tu* i separem aquest vers de l’anterior, que en el manuscrit són un de sol.

¹⁹⁷ Hipèrbaton: ‘¿D’on em ve a mi merèixer tanta ditxa?’. Les paraules de resposta de Basilissa semblen reflectir les de santa Isabel davant la visita de la seva cosina, Maria, i la resposta d’aquesta a l’àngel (Lc 1,43 i 38, respectivament).

¹⁹⁸ *anem-no’n*: ‘anem-nos-en’.

¹⁹⁹ *en*: per *amb*.

²⁰⁰ *benedicció*: en el manuscrit, *benedició*. Més que no pas un creuament entre *benedicció* i el castellanisme *benidició* (que és a *DCVB*), suposem que és un simple error gràfic. Més avall (v. 1387) també trobarem *satisfació*.

Segona Jornada,
en què es veuran les alegries i festes que demostraren sos pares i les
alegries espirituals que se veren.²⁰¹

GRACIÓS

En Julià és casat
 ab aquella hermosa perla,
 ab la noble Basilissa,
 de hermosura un portento. 740

(*Diu a la que vol:*)²⁰²

¡Bé és més bonica que tu!
 ¡Oh, si te casassen, que alegre!
 Moca't, que seràs bonica...
 ¿No veus que el caramell te penja?

(*Diu a la que vol:*)

Tu te'n rius com una fada.²⁰³ 745
 Tapa't la boca, perquè,
 com ets edentegada,²⁰⁴
 les baves t'escapen;
 ¿no ho veus?

Entra sant Julià ab un cavaller anomenat Credoto, ab una guitarra tocant. I canta:

CREDOTO, *cavaller*

¡Ai, trist pensament meu! 750
 Deixau-me viure a on só,
 que matar-me tan a pressa²⁰⁵
 és més tema²⁰⁶ que raó!
 Si de Basilissa ofès,
 basta per venjar-me amor, 755
 el nàixer home de bé

i el saber tothom que ho só.
 Deixar-me per altre cel²⁰⁷
 me ha deixat est mon cor
 traspasat ab mil punyals; 760
 ¿qui hauria fet tal rigor?
 Pensí que acabat estava
 aquell son passat rigor,
 mes m'enganyà lo desig,
 que de Basilissa enganyat só. 765

²⁰¹ *veren*: 'veieren'.

²⁰² El Graciós es dirigirà successivament i aleatòriament a dues noies del públic.

²⁰³ *fada*: 'ximple' (adj. *fat/fada*).

²⁰⁴ *com ets edentegada*: 'com que ets esdentegada' (en el manuscrit, *adentagada*).

²⁰⁵ *a pressa*: 'depressa' (cast. *aprisa*).

²⁰⁶ *tema*: 'idea fixa, obsessiva' (*DCVB*; cf. cast. *cada loco con su tema*).

²⁰⁷ *per altre cel*: 'per un altre amor'.

¡Oh, cels!, lo que tant se vol
 no pot olvidar-se, no;
 que ¿a on cendres habiten²⁰⁸
 sinó ab foc i calor?
 Basilissa m'ha mort l'ànima 770
 perquè desitja altre amor;
 o lo menos²⁰⁹ ella ho diu,
 i és grossera presumció.²¹⁰
 Ell s'intitula amant,
 i ja ho sé que jo no ho só, 775
 encara que meresca ser-lo,²¹¹
 per saber²¹² callar millor.
 Jo l'he vist ab ella avui,
 i des de que lo viu, jo
 tan lluny estava de mi 780
 que jo me busco a on só.
 Dirà que no és cortesia,
 i que és antiga invenció
 valer-se per ofèndrer-se²¹³
 de cortesia, l'amor.²¹⁴ 785
 Però al fin me judico ofès,
 aunque, en fin, m'enganyo jo;
 ¿què importa, cels, no estar-lo,
 si ja penso que mort só?
 I en tanta confusió 790
 me miro atordit jo,
 que quan lo cor està en congoixes
 la llengua diu lo que ploro jo.
Se'n van.

GRACIÓS

Ha cantat com un calandri
 i lo que ha cantat és farsa, 795
 però jo el faré cantar millor.
 Però deixem-ho a la banda.²¹⁵
 Ja està per venir Julià, ab son pare
 i ab sa mare i la noble Basilissa.
 ¡I ja ho veureu tots, quina planta! 800
(Diu a la que vol:)
 ¡Bé és més bonica que tu!
 Frega't aqueixa mascara

²⁰⁸ *habiten*: en el manuscrit, *habitant*.

²⁰⁹ *o lo menos*: 'o almenys'.

²¹⁰ *presumció*: en el manuscrit, *presumció*.

²¹¹ *ser-lo*: per *ser-ho*.

²¹² *per saber*: 'perquè sé'.

²¹³ *ofèndrer-se*: en el manuscrit, *ofenderse*.

²¹⁴ *...l'amor*: 'és cosa prou antiga que l'amor es valgui de la cortesia per ofendre'.

²¹⁵ *a la banda*: 'de banda'.

que tens al cap del nas,
que hauries llepada la panna.²¹⁶

Entra Flàbio, tudor²¹⁷ de santa Basilissa. Entra Basilissa i ses criades, que són Eneida i Rosalia. I lo Graciós fa fer lloc.

FLÀBIO

Basta, Basilissa, ta noblesa. 805
Com a senyor soberà,
vull dar-te ab la mia mà
un espòs a ta bellesa.²¹⁸

BASILISSA

Sempre, Flàbio,²¹⁹ mon tudor,
ha fet a ma casa honor. 810
Si bé, encara que càllia jo,
si bé callo lo que sento,
que el prendre marit no intento,
però en son gust m'ajusto,
sens ma elecció ni gust. 815
No vos desdiré²²⁰ lo que intento.

ROSALIA

Haver-ho comprès presumo,
Flàbio, lo que sa mercè ha dit.
Ella ama a Julià,
com sa mercè ho veurà. 820

[BASILISSA]²²¹

Sí, és veritat el que dic,
¡ai, Rosalia!, que és forta
la causa que m'ho fa dir.
És tant l'honor de Julià
que de son llinatge és espill. 825

ENEIDA

¿Puix²²² qui dubtarà lo que ha dit,
Rosalia, en tes raons?,
que en estes ocasions
és millor callar i sofrir.
Perquè nostra ama i senyora, 830
pensava lo vulgo de cert

²¹⁶ ... *panna*: 'que vas tan emmascarada que sembla com si haguessis llepat la paella' (*panna* 'paella').

²¹⁷ *tudor*: 'tutor'.

²¹⁸ *a ta bellesa*: 'que sigui digne de la teva bellesa'.

²¹⁹ *Flàbio*: corregim *Fabio*.

²²⁰ *no vos desdiré*: 'no us negaré'.

²²¹ En el manuscrit els quatre versos següents continuen essent atribuïts a Rosalia.

²²² *puix*: 'doncs' (usat com a equivalent del cast. *pues* 'doncs').

ser lo ditzós Credoto,
però el contrari se veu.²²³

FLÀBIO, *diu a Basilissa*:²²⁴

Escolta ab atenció.
Encara que flaqueza sia, 835
una paraula has dita,
a ell vull fer comparació.²²⁵
He vist una veloç àguila,
tan hermosa²²⁶ en son plomatge
com l'espuma, erissada 840
des del front fins a la cua,
lo coll gran i el peu²²⁷ petit,
més per ira que per gala,²²⁸
tan curt lo bec i petit,²²⁹
i molt llarga d'una ala.²³⁰ 845
Mirava lo sol a l'eixir
ab atenció tan devota,
apareixia que sos raigs,
tots, a un a un, los agota
al mig de esta deidat, 850
d'esta pompa i d'esta ardor,
d'esta llum i d'esta honor,
a fin,²³¹ d'esta majestat.
Estant de esta manera,
veu posar un aucellet 855
que, per més que se li acòstia,
no se li'n donava res.²³²
Envesteix per fin l'aucell
i desgarrar-lo no li empenya²³³
afins al centro.²³⁴ Abatuda 860
se mira per presa²³⁵ tan vil.

²²³ *Perquè ... Credoto*: malgrat l'anacolut, el sentit és que fins fa poc la gent estaven convençuts que l'afortunat escollit per Basilissa era Credoto ("Perquè, *de* nostra ama i senyora, la gent pensava saber amb certesa que *el seu escollit* era l'afortunat Credoto, però ara resulta evident que no ha estat així").

²²⁴ La "comparació" que fa Flàbio respecte al cas que li ha passat a Credoto és, almenys pel que fa a la lletra, un complet galimaties, malgrat els esforços que hem fet per trobar-hi alguna lògica. A l'engròs, es tracta de comparar Credoto, que s'envania de merèixer l'amor de Basilissa i ara ha estat relegat per Julià, amb una àguila abatuda per un simple ocellet.

²²⁵ ...*comparació*: vol fer una comparació (metafòrica) que faci al·lusió al cas de Credoto.

²²⁶ *hermosa*: en el manuscrit, *hermos*.

²²⁷ *i el peu*: en el manuscrit, *i lo peu*.

²²⁸ ...*gala*: es refereix al plomatge erissat, no pas al coll i al peu, que no sabem què hi fan.

²²⁹ *petit*: en el manuscrit, *patit* (¿per *partit*?).

²³⁰ *d'una ala*: amb hiat entremig.

²³¹ *a fin*: 'en fi, en resum, en definitiva'.

²³² ...*no se li'n donava res*: l'ocellet no s'immutava de la progressiva proximitat de l'àguila.

²³³ *no li empenya*: creiem que el sentit ha de ser el del castellà *y sin empacho lo desgarrar*, formulat com *no le empacha desgarrarlo* i finalment traduït al català com *i desgarrar-lo no li empenya*, possiblement per confusió entre *empana* i *empacha*.

²³⁴ *centro*: corregim *cento*.

Ab lo seu pic²³⁶ de marfil
 esgrima contra sa vida;
 obrint sa boca obscura,
 se'l menja a pressa²³⁷ sens tardar, 865
 sens que per ço lo mastegue;
 queda viu, en son ventre dura.
 Quant²³⁸ altiva i arrogant
 des de son sòlio²³⁹ se mira, tant
 mirava's Credoto i pensava 870
 esser del tot tan amant,
 un home viu²⁴⁰ tan perfet,
 baldament no l'hagués vist,
 que l'ànimo li sobrepujava.²⁴¹
 En aquella ocasió 875
 quedí jo contra mon estat
 i sens poder resistir-lo.
 Al sol apar lo aucell
 i l'àguila abatuda al prat,
 mes ab una diferència: 880
 que l'àguila lo vencé.
 Lo aucell viu a son ventre
 i a pedaços lo rompé.²⁴²
 (*Fa un sentit.*)
 Mira si és causa, ¡ai de mi!,
 perquè mòria, afins a quan²⁴³ 885
 perquè díguia la pena plorant
 o tu la digues per mi.
 Basilissa, respon aquí:
 ¿has entès aqueixa traça?
 Respon-me luego aquí, 890
 si ton honor no t'embarassa.²⁴⁴

BASILISSA

Ja està entesa; però
 responc en això i callo.

²³⁵ *presa*: corregim *presas*.

²³⁶ *pic*: 'bec' (cast.).

²³⁷ *a pressa*: 'de pressa' (cast. *aprisa*; *DCVB* enregistra només *a gran pressa* i *a tota pressa*).

²³⁸ *quant*: 'tant com'.

²³⁹ *sòlio*: 'soli, seient reial' (és la forma que apareix a Lacavalleria).

²⁴⁰ *viu*: 'va veure'.

²⁴¹ *li sobrepujava*: 'li sobreeixia (de satisfació)' ('excedir en quantitat, cast. *rebasar*' *DCVB*).

²⁴² *...rompé*: 'va veure que l'ocell s'estava sobre l'àguila i l'anava trinxant' o bé 'l'ocell, sent viu dins el ventre, la va estripar'. En qualsevol cas, hi ha contradiccions o estranyeses (v. 882) i versos amb expressió incoherent. La descripció, però, fa pensar en altres comparacions (com ara amb la perla, aplicada a Julià als vv. 983-986), on la imatge dona cert vernís poètic, mentre que ara desenvolupa una força tràgica. Podria rubricar-ho el gest (*un sentit*) que fa seguidament Flàbio subratllant la duresa de la descripció.

²⁴³ És de difícil comprensió la circumstància temporal.

²⁴⁴ *embarassa*: per *embarassa* (per influència del francès). En el manuscrit, *embarraça*.

ENEIDA

Bé hauria d'esser un simple,
essent una cosa tan clara. 895
¿Qui serà que no ho entenga,
encara que fos salvatge?

ROSALIA

Senyora mia, aquí entra Julià
ab son pare i mare;
déixien-se de explicar 900
aqueixa enigma, per ara.

Entra sant Julià ab son pare i mare, i Sulpici i Simplici. I lo sant al mig, en esser al parlament:

PARE

És tan gran, oh, Basilissa,
l'amor meu en vostra noblesa,
que en vós competeix solament,
m'apar esser atreviment 905
demanar a sa bellesa.
És sa bellesa tal
que com a desvariat visc jo,
perquè [he] arribat a estat tal
que em té fora de raó. 910
I aixís, senyora, jo voldria,
que ab mon fill
se case i en mos béns
sia sa noblesa un espill.

BASILISSA

No puc, senyor meu, ponderar 915
ni respòndrer²⁴⁵ en sa propuesta,
perquè quan calla la boca
sols lo cor ab veus parla.
I aixís de son fill Julià,
si és tal la ditxa mia, 920
que sia jo la ditxosa
que gòsia²⁴⁶ de ses delícies.
Mes, ¡ai, Déu!...

Pausa i sospir.

SANT JULIÀ

La modèstia i la vergonya
estan en mi batallant 925

²⁴⁵ *respòndrer*: però sense la -r final, que conservem perquè impedeix la sinalefa, el vers milloraria (seria heptasíl·lab).

²⁴⁶ *gòsia*: 'que gaudeixi' (*gosar*, cast. *gozar*).

i s'aguarda per instant
 qui serà la vencedora.
 Combaten ab tal²⁴⁷ vehemència,
 ab tal força i tal ardor,
 que crec quedarà en despulla 930
 aquest meu apretat²⁴⁸ cor.
 No era mon ingeni²⁴⁹ tal
 esser de dames amant,
 però só arribat a tal²⁵⁰
 que tinc de passar semblant.²⁵¹ 935
 Vull explicar-me i no puc,
 perquè la modèstia venç,
 queda la vergonya abatuda.
 Pués ara, perquè hi ha temps,
 dic en poques paraules 940
 que si tinc d'esser ditxós
 d'esser son consorte i marit,
 Déu ho dispòsia en bé tot.

BASILISSA

Quan la vergonya venç
 queden senyals en los camps, 945
 que lo rostro de aquella
 que ama a son amant...²⁵²
 Si tinc d'esser, senyor meu,
 sa consorte i muller,
 i si Déu ho té permès, 950
 cúmplia's tot son voler.
 Sols –¡ai, Déu!, ¿i què serà?–,
 en lance tan apretada,
 quede la llengua tancada,
 però lo cor parlarà. 955

SANT JULIÀ

Ja està entès, missenyora;
 del tot Déu proveirà.

PARE

Ja que aquí congregats
 estam per lo fi,
 vègia, doncs, la sua noblesa, 960
 si vol a mon fill per marit.
 No obstant que singular

²⁴⁷ *tal*: corregim *tan*.

²⁴⁸ *apretat*: entre els dos que es barallen.

²⁴⁹ *ingeni*: 'enginy' (és a dir, no era la meva intenció, no tenia el cap en això).

²⁵⁰ *a tal*: 'a tal punt'.

²⁵¹ *passar semblant*: passar per semblant tràngol, per semblant situació no desitjada.

²⁵² Anacolut.

serà nostra ditxa, i tal
que em motiva a ser²⁵³ igual
en tot i per tot en l'estat. 965

BASILISSA

Senyor meu, no só ditxosa
ni per això só semblant,
que a mi s'apòquia²⁵⁴ persona
de que sia mereixedora de tal.
Però com ses nobleses se d'ignian, 970

jo em digno en esser criada
i juntament del tot servir-los,
prenent-los a tots com a pares.

SANT JULIÀ

Ja em rendesc, oh, Basilissa,
des de ara a son amor, 975
però ja dic que on la veu falta
ab altra veu crida el cor.

Ja que la providència divina
ha permès que en això arribàs,
Basilissa, tu seràs 980
de mos ulls la blanca nina.

BASILISSA

Si tu, Julià, ets la perla,
jo só la conxa més fina;
mon cor t'entrego per caixa
per tancar joia tan fina. 985

Des d'ara et dono paraula
de esser jo la més digna
d'esser sòcia i companyera,
de esser muller tan fina.
Voldria igualar tes prendes, 990
voldria de tos carinyos
esser la més participant,
esser del tot la més digna.

SANT JULIÀ

Déu etern proveirà
de tot quant sap que ens convinga; 995
deixem-nos a la sua mà,
que dispòsia i aixís dicte
en ocasió semblant,
pués ara en est lance nos brinda.

²⁵³ *a ser*: en el manuscrit, *esser*.

²⁵⁴ *que a mi s'apòquia*: 'que es rebaixi, es menyspreï a si mateix per comparació amb mi'.

Dóna'm la mà per esposa; 1000
sia de grat, Basilissa.

Se donen les mans. S'aparten les criades un poquet, i diuen:

ENEIDA
Això està fet, ¿no ho has vist?

ROSALIA
És estada discreta elecció.

ENEIDA
¡Ai, que m'ha partit lo cor!
No pensava fos aqueix, 1005
però no dúbties, Rosalia,
que és noble elecció.
En arribar en voler bé,
ningú té enteniment ni raó.

ROSALIA
En això te responc jo 1010
que és com l'àguila real.

ENEIDA
Sempre ha tingut gran valor.

ROSALIA
També, si la gala és molta,
té disculpa un error.

ENEIDA
Per a galant, vostra gala, 1015
i per a marit millor.

ROSALIA
Julià és tan ben nat
que en sa sang sa sang iguala.

GRACIÓS
Ara jo vinc de la palla,
vinc ací per enamorar-me. 1020

¿Voldria, per ventura,
una o altra ab mi casar-se?
Eneida sembla un serafí,
Rosalia sembla un àngel;
així, qualsevol que em vulla 1025
jo la prendria des d'ara.

S'assenten tots. Toca la música. I en haver tocat un poquet, s'alça

Sulpici i canta lo següent:

SULPICI

Puix que m'han²⁵⁵ donat llicència,
 Basilissa, tos ulls bells,
 perquè diga: la passió,
 ¿va de pena, va de cels?²⁵⁶ 1030
 Luego que²⁵⁷ ab veus²⁵⁸ te ama,
 perquè l'amar-te és un cel,
 bé podien esser dos coses,
 però ninguna primer.²⁵⁹
 Moria d'amor, Basilissa, 1035
 mes tan solament moria,
 que de morir a sos ulls
 feia gala i bisarria.²⁶⁰
 Callant, son amor te deia,
 i callant t'encarregà,²⁶¹ 1040
 que per un amor tan gran
 no hi ha llengua com silenciar.²⁶²
 Mes mento,²⁶³ que te diguí
 ab les llàgrimes que derramà
 i ab los sospirs que formà 1045
 i les penes que patí.
 No pretenia, senyora,
 no posasses²⁶⁴ per ton respecte
 la tua noblesa en perill
 ni ton voler en apreto.²⁶⁵ 1050
 És lo amor en los hòmens,
 és en los hòmens los cuentos,²⁶⁶
 que comencen per una risa
 i perden les hisiendes luego.

Se'n van tots. Toca la música.

GRACIÓS

¿Han vist en mossèn Miró, 1055

²⁵⁵ *m'han*: corregim *m'havau*, tant pel sentit que li atribuïm com per la mètrica.

²⁵⁶ ...*cels*: 'els teus ulls m'han donat permís per plantejar el debat sobre si la passió és més causa de pena o de felicitat'.

²⁵⁷ *luego que*: 'des del moment que'.

²⁵⁸ *ab veus*: 'de paraula, explícitament' (no l'hem trobat enregistrat); surt també al v. 919.

²⁵⁹ ...*primer*: 'cap en més alt grau que l'altra'.

²⁶⁰ *feia gala i bisarria*: 'en presumia, en treia vanitat' (cast. *bizarria* 'gallardia').

²⁶¹ *t'encarregà*: encara que potser avui ens resulti xocant, el sentit aplicat és simplement el de "demandar que sigui reservada o servida (alguna cosa)" (*DIEC2*).

²⁶² *silenciar*: corregim *silencia*.

²⁶³ *mento*: 'menteixo'.

²⁶⁴ *posasses*: 'posessis' (corregim *pasasas* per *posasas*).

²⁶⁵ *apreto*: 'tribulació' (cast. *aprieto*).

²⁶⁶ ... *cuentos*: se sobreentén 'és com (actua com) los homes en los cuentos'.

no hi dubtes, que estos olors 1085
sien part perquè conséntia,
perquè per ço pòrtia amor
en lo llit de esposats.

Però, ¡ai!, lo meu espòs, 1090
que no són, no, mos anhelos
ni [els] porto jo dins mon cor.

SANT JULIÀ

¡Ai, esposa tan amada!,
¿no t'admiren eixos olors,
no t'admiren tals fragàncies,
ni tals matisats olors? 1095

Vui se demostren²⁷³ los lliris
tan hermosos i ab tal candor
que és la flor de la puresa,
a on se deleita el Senyor.
Que, qui²⁷⁴ la puresa ama, 1100

li dóna Déu son amor;
com amant de la puresa,
se li dóna tot per puresa,
se li dóna tot per amor.
És espòs de l'ànima pura²⁷⁵ 1105
i si en ella troba²⁷⁶ lo cor

pur, casto, sencer i límpio,
lo pren per sa habitació.
Sempre lo espòs divino,
espòs de l'ànima pura, 1110
en ella sola es deleita

i d'ell sol és complaguda.²⁷⁷
No sols d'ella, sí²⁷⁸ dels àngels,
puix són d'extremada puresa,
que és la flor més estimada 1115
en la celestial grandesa.

BASILISSA

Si la muller, Julià,
és la que deu ser²⁷⁹ ab son marit,
en tot i per tot l'ha de complaure,
en tot i per tot l'ha de seguir. 1120
Jo desitjo voler lo que vols,

²⁷³ *vui se demostren*: 'avui es mostren'.

²⁷⁴ *qui*: enteneu 'a qui'.

²⁷⁵ ...*pura*: Jesucrist és l'espòs de l'ànima pura.

²⁷⁶ *troba*: corregim *trobo*.

²⁷⁷ ...*complaguda*: 'i ella (l'ànima pura) es complau solament en ell'.

²⁷⁸ *sí*: 'també'.

²⁷⁹ *és la que deu ser*: 'és tal com ha de ser'.

jo amo lo que tu ames,
 jo desitjo lo que tu desitges.
 En tot desitjo complaure't,
 en tot desitjo servir-te 1125
 i amar-te com dec amar-te
 i servir-te com dec servir-te.
 ¡Però, ai, Déu meu, aquí callo!

SANT JULIÀ

Si em comprens, esposa mia,
 m'alegraràs ab extremada 1130
 alegria; tal i tal
 que no pot tenir semblança.

Jo en mon cor sempre he guardat
 eixa flor, eix lliri càndido,
 que ab son candor enamora 1135
 a l'alta Trinitat santa.

I així, si tu consentes
 en que ens conservem purs i castos,
 los nostres cors fent-ne temple,
 fent-ne habitació sagrada, 1140
 i si tu vols, amor mia,
 donar-me tal voler i paraula,
 consagrem a Déu nostres cors,
 adornem-los de flors càndides.

BASILISSA

¡Ai, mon espòs, meu amat!, 1145
 no em podies donar més regalos,
 no em podies donar més consuelos
 que²⁸⁰ lo que em pronuncies ara.

Jo des d'ara me dedico
 per esposa límpia i casta 1150
 de l'espòs Jesús divino,
 aquell que la puresa ama.

I per últim, marit meu,
 això és lo que jo més amo:
 fem vot de virginitat, 1155
 consagrem a Déu nostres ànimes.

SANT JULIÀ

Jo vinc bé,²⁸¹ esposa mia,
 ja vinc bé a la demanda.
 Consagrem a Déu nostres cors
 perquè en ell tinguem posada. 1160
 I així, ab eix propòsit,

---

²⁸⁰ Corregim: *que és*.

²⁸¹ *jo vinc bé*: 'm'hi avinc'.

segueix-me, que ab vives ànsies
demanarem a Déu esta joia
que ell tant aprecia i ama.

S'agenollen tots dos, l'un a un costat del llit i l'altra a l'altre costat.

SANT JULIÀ

¡Oh, divino Déu d'amor! 1165

¡Oh, lliri lo més límpio i casto!

Concediu-nos, dolç espòs,
límpios nostres cors i ànimes,

en nostre cor des de ara

per vostra habitació sagrada, 1170

per vostre temple, sol divino,

per reportori²⁸² i sacrari.²⁸³

¡Oh, divino enamorat

de l'ànima que a vós dedica son cor,

perquè Vós, Senyor, en ell 1175

lo prengueu per vostra silla!

Voldria, Senyor divino,

ser igual al que desitjo,

als més alats serafins,

a on, Senyor, cara a cara 1180

contínuament vos miren.

Aixís com lo ciervo ferit

que corrent veloç desitja

per a mitigar la set

i per curar la ferida, 1185

vós sou font de aigua viva,

aigua la més fresca i linda,

sou canal de on davalla

eixa aigua cristallina.

BASILISSA

Si amar-vos no meresc, 1190

vós mereixeu esser amat.

A vós, mon Déu, demano amor

i lo vull sols per a amar-vos vós.

Per a ternura sou minyó,

per a mitat²⁸⁴ sou germà, 1195

per set sou vi preciós

i per fam sou blanc pa.

Gosau's, mon Déu, en la glòria,

gosau's, ¡oh, Pare etern!,

²⁸² *reportori*: usat amb el sentit de *repositori* 'armari' (del cast. *repositorio* 'armario, alacena'; *DCVB* no conté el castellanisme *repositori*, i *reportori* només hi consta com a variant de *reportori*).

²⁸³ *sacrari*: 'sagrari' (en el manuscrit, *secrari*).

²⁸⁴ *per a mitat*: 'com a cònjuge' ('la meva meitat').

gòsia's Jesús, fill dolcíssim, 1200
 gosau's, Esperit Sant etern,
 gòsia's vostra infinita honra,
 gosau's del gran bé que anhela;
 de ma part que ho gosau tot,
 que en vostres béns me recreo. 1205
 Gòsia's vostre Ser immutable
 i de perfeccions tan plens,
 gòsia's vostra alta altesa,
 plena de béns tan eterns.
 ¡Oh, ciutadans celestials, 1210
 que estau gosant en los cels!,
 digau tots: “¡Visca el Rei!,
 ¡triümfe i gòsia *ab etern!*”²⁸⁵
 Senyor, si fos en ma mà
 dar-vos goigs²⁸⁶ i eterns contents, 1215
 dar-vos alegries i alteses,²⁸⁷
 dar-vos glòries, dar-vos regnes,
 ¡oh, que coses vos donaria!
 Però quan, Senyor, considero
 que vós sou senyor de tot, 1220
 estic loca de contento.
 Sols una cosa vos demano:
 que est meu cor en puresa
 sia per vós camaril²⁸⁸
 a on repòsia vostra altesa. 1225
 Sols sia per glòria vostra,
 que altra cosa no pretenc,
 perquè de vostres contents
 estic alegre en extrem.

*Aquí entra Jesucrist, Maria Santíssima, dos àngels ab corones al cap i altra en les mans per posar-les en el cap de sant Julià i de santa Basilissa. Entren dos verges ab corones al cap, dos ancians vestits de blanc, cenyits ab cintes lo millor que es puga. I l'un portarà un llibre i l'altre uns encensers. I los àngels canten lo següent, a modo de solfa:*²⁸⁹

ÀNGELS
 Qui venç i triümfa 1230
 del dimoni los llaços,²⁹⁰

²⁸⁵ *ab etern*: per *ab æterno* ‘des de l’eternitat, des de temps immemorial’, però aquí el sentit hauria de ser ‘per sempre més’.

²⁸⁶ *goigs*: en el manuscrit, *goits* (un dels plurals fonètics de *goig*).

²⁸⁷ *alteses*: ‘elogis’, ‘lloances’, ‘honors’, usat en sentit de coses excel·lents; en *DCVB*: “Excellència, superioritat en potència, noblesa o dignitat; cast. *alteza*.”

²⁸⁸ *camaril*: ‘cambril’.

²⁸⁹ *a modo de solfa*: sembla significar ‘amb melodia i harmonia’ (*solfa* “melodía y armonía” *DRAE*).

²⁹⁰ ...*los llaços*: ‘qui venç i triomfa *per sobre* dels llaços del dimoni’. Hem corregit *sos* per *los*.

mereix vui de Cristo
 divinos abraços.
 ¡Oh, ànimes generoses
 que haveu viscut en gràcia, 1235
 vencent generoses
 lo món i regalos
 de carn i delits!
 Haveu tallat los llaços
 de aquells mortals 1240
 enemics tan raras.
 Per haver guardat
 pures vostres ànimes,
 mirau les corones
 que vos ha preparades. 1245

CRISTO

¡Oh, Julià!, que has viscut
 com a bon soldat
 i has guardada ma divina llei,
 ¿no regoneixes com t'he regalat?
 Anima't, alenta't,²⁹¹ 1250
 no deus desmaiar,
 que los eterns²⁹² contentos
 vui has preparats.
 La més bella joia
 que em podies, Julià, donar 1255
 és lo teu cor pur,
 que m'has consagrat.
 Mira, no desmaies
 ni deus desmaiar,
 que en ocasió tan àrdua 1260
 m'exprimentaràs.²⁹³
 I així [jo] te prometo,
 quan d'eixa eixiràs,
 lo etern descans
 que per sempre durarà. 1265

MARIA SANTÍSSIMA

¡Oh, tu, Basilissa!,
 filla mia amada,
 al cor²⁹⁴ de les verges
 tindràs la posada.
 Ja veus, jo i mon fill 1270

²⁹¹ *alenta't*: 'recobra't, reprèn coratge' (cast. *alentar*).

²⁹² *eterns*: corregim *eters*.

²⁹³ *exprimentaràs*: 'experimentaràs' (pronunciació relaxada que encara se sent actualment).

²⁹⁴ *cor*: no és estrany que encara de tant en tant es vegi la grafia *chor* en publicacions recents, malgrat que *DIEC2* no ofereixi aquesta possibilitat (ni tan sols la d'escriure, en casos ambigus, *còr*, que s'avindria més amb l'ortografia moderna del català).

com t'havem regalada
 dels eters contentos,
 perquè t'ets consagrada.²⁹⁵
 Ets tu jardí regalat
 a on mon Fill se deleita, 1275
 ets temple viu i sacrari
 de la Majestat immensa.
 Entre les flors ets lo lliri
 en candor i en puresa;
 ets lo clavell, ets la vida, 1280
 ets l'hermosa dormidera;
 per candor ets llessamí,
 ets lliri per la puresa,
 per lo olor ets [la] rosa,
 per lo matís ets la nèmora.²⁹⁶ 1285

CRISTO

¡Cantau, verges pures,
 cantau-li la gala
 a vostra consorte
 Basilissa santa!

Canten les Verges.

VERGES

Puix has vençut, Basilissa, 1290
 vui Jesucrist te demana
 ab tota esta companyia,
 junt ab sa caríssima mare,
 per seguir los sants consells
 i menysprear coses vanes. 1295
 Ja veus ton divino espòs
 com te carícia²⁹⁷ i regala;
 per haver-te consagrat
 lo teu cor i la tua ànima,
 te darà la vida eterna 1300
 per habitació morada.

CRISTO

¡Oh, vosaltres, ancians,
 alceu eixes flors càndides!
 Donau-los, per la puresa,
 les corones preparades. 1305

ANCIANS, *tots dos*

²⁹⁵ *t'ets consagrada*: 't'has consagrat' (conjugat com en rossellonès, *VDR*, p. 23).

²⁹⁶ *nèmora*: suposem que es tracta d'una confusió entre *anèmone* i el mot llatí *nemus* (genitiu: *nemoris*) 'bosc'.

²⁹⁷ *te carícia*: 't'acaricia' (*DCVB*).

¡Alçau-vos, belles assussenes!
 ¡Alçau-vos, belles esmeraldes!
 ¡Alçau-vos ja, que les corones
 ja les teniu preparades!

*Los prenen per les mans i s'alcen.
 Aquí los àngels posen les corones al cap de sant Julià i de santa
 Basilissa.*

ANCIÀ PRIMER

Portau lo llibre i veureu 1310
 en ell lletres estampades;
 lo que tu, Julià, llegiràs
 i veuràs com mon rei i senyor t'ama.

*Aquí sant Julià llegeix lo llibre ab²⁹⁸ veu alta, a poc a poc, ab les
 mans juntes i ab gran reverència. I diu:*

SANT JULIÀ

“Qualsevol que desitge servir-me
 i menysprear los delits vans del món, 1315
 com tu, Julià,
 se veurà escrit en aquest llibre,
 a on no hi ha ningú que sia
 conquinat ab dones.²⁹⁹

(Diu a Basilissa:)

I tu, Basilissa, 1320
 per l'ànimo que has tingut
 de conservar la virginitat,
 seràs posada en lo cor de les verges,
 a on lo primer lloc té
 Maria Santíssima, mare de Jesucrist. 1325

Responen tots: “Amén”.

*Tanquen lo llibre i toca la música ab suavitat. I los ancians
 [l']ensenyen l'entorn del llit. I l'ancià que porta lo llibre diu lo
 següent:*

ANCIÀ SEGON

En aquest llibre estan assentats
 tots los hòmens i dones castos,
 templats i verdaders, compassius,
 misericordiosos, humils, mansos,
 nets de cor, 1330
 los que tingueren caritat perfeta
 i no fingida;

²⁹⁸ *ab*: ‘en’ (per confusió entre *amb* i *en*, que deu indicar la pronunciació [ə̃m(b)], com en català actual).

²⁹⁹ *conquinat*: no el trobem registrat enlloc (*DCVB, DECat*, Vila 2011...).

los que sufren penes i treballs;
los que deixaren per Cristo
pares i mares, mullers i fills,
hisendes i riqueses; com i també
los que donaren les sangs i vides
per Jesucrist
com tu, Julià, donares.

1335

Se'n van tots, excepto lo Graciós.

Jornada tercera

Los que parlen són: sant Julià i santa Basilissa; dos pobres; Sulpici i Simplicí, que són criats del sant; Eneida i Rosalia, criades de santa Basilissa. I lo Graciós parla antes d'eixir ningú:

GRACIÓS

En Julià s'és casat, 1340
 però no tindrà mainada
 perquè ha votat virginitat...
 ¡A fe que l'ha ben jugada!
 ¡Oh, si ho haguésseu sentit,
 quina cantoria³⁰⁰ d'àngels! 1345
 No penseu fossen cucuts,
 que ab veritat eren àngels.
Se'n va, fent postures.

Entra sant Julià i santa Basilissa.

SANT JULIÀ

¡Ai, mon Déu! ¡Oh, mon amor!
 ¡Ai, qui³⁰¹ pogués amar-vos
 ab lo ànimo i [lo] cor! 1350
 Com vós mereixeu, Senyor,
 voldria acontentar-vos.
 Ja saps, Basilissa amada,
 com són passats nostres pares
 de esta vall de misèries. 1355
 Havent presa la carrera,³⁰²
 seran arribats³⁰³ a la pàtria.
 I tant com³⁰⁴ en esta vida
 estam, podem endeutar-nos.³⁰⁵
 I després, al retre comptes³⁰⁶ 1360
 i ajustades les sumes,
 nos solen quedar atrassos.
 I com luego que naixem³⁰⁷
 firmem a Déu, l'Etern Pare,
 escriptura o debitori; 1365
 i si quedam debtors...
 ¡Ai! Si són grossos los atrassos,
 nos toca un calabós etern

³⁰⁰ *cantoria*: 'cants, cantúria'. Segons *DCVB*, *cantúria* és un mot més recent i més localitzat que el mot del qual prové, *cantoria* (que, en canvi, no és a *DIEC2*).

³⁰¹ *qui*: corregim *que*.

³⁰² *avent presa la carrera*: 'havent-se posat en camí'.

³⁰³ *seran arribats*: 'ja deuen haver arribat' (amb valor hipotètic).

³⁰⁴ *tant com*: 'mentre'.

³⁰⁵ Corregim la separació de versos del manuscrit: *y tant com en esta vida estam | podem endeutarnos*.

³⁰⁶ *comptes*: interpretem *compas* com *comptas*.

³⁰⁷ *i com luego que naixem*: 'i com *que* tan aviat com naixem'.

a on no hi ha sinó llanto;
 un penar etern per a sempre 1370
 ab ignominioses³⁰⁸ penes,
 entre dimonis que ab ràbia
 nos descarreguen tants mals
 que enteniment d'home no pot pensar-los:
 patint de fam, fred i calor, 1375
 ab uns mortals i cruels dolors,
 maleint a pares i mares.
 Però si són leves los deutes,
 nos toca una presó tan llarga
 ab un penar cruel de foc, 1380
 sens trobar enlloc repòs,
 afins que la Majestat Sagrada
 sia del tot satisfeta
 o bé sia pagada.
 Però nosaltres d'esta vida³⁰⁹ 1385
 podem, ab satisfacció³¹⁰ complida,
 satisfer per les sues pagues.
 I aixís, és menester
 que ab oracions i obres santes
 satisfem a la Majestat ofesa 1390
 per traure de pena les ànimes.

BASILISSA

Jo convinc, lo meu espòs,
 en lo que has ponderat ara,
 si és cas ho han menester;
 i si nó és verdader, 1395
 ja serveix per altres ànimes:
 almoines i obres pies
 podem des d'ací aplicar-les.
 I d'altra part, remediarem
 les necessitats que veurem 1400
 ab tots los nostres béns,
 a pobres i viudes
 desemparades.

SANT JULIÀ

Jo seria de sentit³¹¹
 que los dos nos apartàssem 1405
 per poder viure més purs³¹²
 i conservar cada un
 los nostres cors com uns àngels.

³⁰⁸ *ignominioses*: en el manuscrit, *innominiosas*.

³⁰⁹ *d'esta vida*: 'des d'esta vida'.

³¹⁰ *satisfacció*: en el manuscrit, *satisfacio*.

³¹¹ *de sentit*: 'de l'opinió'.

³¹² *purs*: corregim *pur*.

POBRES, *s'agenollen*

Nobles senyors: fàcien caritats
 en estes necessitats, 1410
 puix estam deseparats.
 Suplic-los, per amor de Déu,
 siam³¹³ del tot remediats.

SANT JULIÀ

¡Fills caríssims, tan amats
 de mi, pobres de Jesucrist! 1415
 Si sou pobres d'esperit,
 de vosaltres és lo cel;
 que aixís ho ha promès i dit
 Jesucrist, ver Déu i home.

Mireu, que de l'impíreo cel³¹⁴ 1420
 baixà a la terra i es féu pobre.

Com ho veureu en ses obres,
 nasqué pobre, essent rei.
 I aixís, pobres de Cristo,
 no desmaieu ni temeiu. 1425

Siau bons, feu bones obres;
 vos asseguro no sereu pobres:
 de vosaltres és lo cel.

(Lo sant diu a Basilissa:)

Basilissa, esposa mia,
 remedia eixos pobres. 1430

Afavoreix, que eixes obres
 se t'escriuran en aquest dia
 ab les demés bones obres.

*Aquí, santa Basilissa donarà caritat als pobres, de pa o diners. I
 se'n van los pobres. Entren Sulpici i Simplicí, criats del sant;
 Eneida i Rosalia, criades de santa Basilissa.*

SULPICI

Ja està complit, senyor,
 lo que havíeu ordenat; 1435
 però nos admiram tots
 com anau tan traspostat;
 vostre rostre tan alegre,
 que al mirar-vos donàveu gust.

Digau, senyor, ¿què vos turmenta? 1440
 Que ho sapiam és molt just.
 Que lo cert és que molt alegre
 me faríeu, si ho veés,

³¹³ *siam*: 'que siguem'.

³¹⁴ *l'impíreo cel*: 'l'empíri' ('el cel suprem, la part més elevada del cel, on es considera que té el seu tron la Divinitat' DCVB).

i veia la vostra cara
com l'he vista algun temps. 1445

SIMPLICI

Si fos cosa, senyor meu,
que algun home intentàs
a fer-vos algun agravi,
ací estic per defensar-vos
a qualsevol lance i pas.³¹⁵ 1450
I aixís, lo meu senyor,
no té que témer de ningú,
que ací estic per sa defensa,
aunque sien cent per un.

SANT JULIÀ

No em temo jo de ningú 1455
ni de ningú tinc temor,
ni menos ningú em fa por.

Simplici amat,
no deus estar congoixat
de veure'm trist, 1460

que qui ama a Jesucrist
en lo món no viu alegre,
tant com³¹⁶ viu en la carrera
d'est³¹⁷ món esquiu.

I tu, Simplici, amic i fiel criat, 1465
si m'escoltau de grat lo que vos³¹⁸ diré:

amau a Déu verdader
ab cor sencer;
consagrau-li purs i nets
los vostres cors, 1470

que serà l'elecció major
que fer poreu.³¹⁹

A Déu vos consagrareu
per temples vius, 1475
i així, fills, tots advertiu
que açò vos convé.

I si em voleu seguir a mi,
vos asseguro,
de part de Déu del cel,
vos juro ho acertareu 1480

perquè, si ab mi entrau en religió,
vos dic que vos asseguro jo
la vida eterna.

³¹⁵ *pas*: 'tràngol' ('*sortir del pas o del mal pas*: aconseguir sortir d'una situació difícil' DCVB).

³¹⁶ *tant com*: 'mentre que, durant tant de temps com'.

³¹⁷ *d'est*: en el manuscrit, *de es*.

³¹⁸ *vos*: primer havia escrit *te*, ara ratllat i substituït al damunt per *vos*.

³¹⁹ *poreu*: 'podreu'.

Deixam estar lo terreno,
vull dir lo món. 1485

SIMPLICI

Senyor meu, d'eix parer só.
Si me voleu,
vos he servit, com ho sabeu,³²⁰
de criat lleal,
i ara vos voldria esser semblant 1490
en esser bon cristià.

SULPICI

Sempre que vullau, senyor,
vos seguiré³²¹
i vostres consells seguiré,
i les pisades;³²² 1495
i vos voldria com a pare
i mon senyor.

SANT JULIÀ

Entrem en religió
i molt de veres,
i allí veurem les meravelles 1500
de Déu etern.

Però primer advertits sereu,
antes d'entrar,
que haureu de barallar 1505
ab l'Enemic;

tant de dia com de nit
vos mourà guerra.
Però és certa la defensa, si em creveu:³²³
en vostres cors sempre gardeu 1510
la llei divina;

no temeu de la ruïna
que vos faça mal;
sempre en vostres cors gardeu
un sant temor;
i molt sovint de l'oració vos armareu, 1515
i ab ella, fills, no temeu,
que ab tals armes
luego³²⁴ vos girarà la cara
i fugirà.

SULPICI

³²⁰ *sabeu*: primer havia escrit *veheu*, ara ratllat i substituït.

³²¹ *seguiré*: primer havia escrit *serviré*, ara ratllat i substituït.

³²² *pisades*: aquí, 'petjades'.

³²³ *creveu*: 'creieu'.

³²⁴ *luego*: 'de seguida'.

¡Oh, pare i senyor meu, Julià,
en vós confio!
I des d'ara vos prometo
de seguir-vos. 1520

SIMPLICI

I des d'ara de tot cor vos seguiré
i en religió entraré
ab vós, mon pare. 1525
I vos prometo des d'ara
entrar ab vós.

SANT JULIÀ

¡Déu Nostre Senyor sia ab tots!
¡Oh, ma amada!, 1530
jo me retiro des d'ara
ab estos dos.

BASILISSA

Encomana'm a Déu de cor,
que tal faré.

Se'n va sant Julià i sos companys, que són Sulpici i Simplicí. I queda santa Basilissa ab ses criades. I sant Julià ab sos companys deixen los vestits militars i es vesteixen los hàbits negres.

ENEIDA

¿Com s'ha apartat sa mercè,
senyora mia, 1535
son consorte i companyia,
lo senyor Julià?
M'admiro, i és d'admirar
cosa semblant; 1540
que, amant-se com s'amaven tant,
m'admeravilla.³²⁵

ROSALIA

No tens que admirar-te tant,
Eneida amada.
Això creuré serà³²⁶ cosa amagada; 1545
no ho capim ni ho podem capir,
deixem-ho estar...

BASILISSA

Deixeu-vos d'eixa quimera,
no vos toca el saber-ho.

³²⁵ *m'admeravilla*: 'em meravella'. Per raons mètriques i de sentit, corregim la forma que apareix en el manuscrit, *admarvilla*. No hem trobat cap constància d'aquestes formes ni en català ni en castellà.

³²⁶ *creuré serà*: 'creuré que serà (hipotètic, 'creuré que deu ser')'.

- Però si me voleu creure, 1550
jo vos ho diré;
i més avant vos amostraré
la millor via,
que és per arribar
a la glòria, per descansar. 1555
I així, filles, dec dir-vos
que l'oració que havem
tinguda, de apartar-nos,³²⁷
és per millor consagrar-nos
a Déu de veres. 1560
I així, d'esta manera,
si me voleu seguir,
allí alcançarem lo ver fi,
que és la glòria.
Deixem lo món i l'escòria. 1565
Entrarem en religió
i veureu quin viure hi fa,³²⁸
a Déu podeu consagrar
vostres cors purs.
- ENEIDA
- ¿I eixa via és millor 1570
per alcançar
la glòria, a on s'ha de gosar
a Déu sens principi?
- BASILISSA
- ¡Oh!, no pensis, filla mia,
que la religió 1575
faça a ningú de si bo,
si ell no s'hi ajuda.
- ROSALIA
- Oh, ¿i què et pensaves,³²⁹ Eneida?
¿Que mà sobre mà
pories sempre estar? 1580
¿Això te pensaves?
- BASILISSA
- ¡Ai, filles mies amades!
Qui vol seguir
a Cristo, Déu infinit,
deu treballar i sa creu ha de portar, 1585
si el vol seguir;
i pelear fins a morir

³²⁷ En el manuscrit: *que la oracio, que havem tinguda | de apartarnos.*

³²⁸ ...*viure hi fa*: en el manuscrit, *y veureu quin viurer y fa*, però l'hiat fa el vers hipermètric.

³²⁹ *Oh, ¿i què et pensaves...?*: en el manuscrit, *hoy que te pensavas.*

ab los capitals
 enemics, cruels i mals:
 món, carn i dimoni. 1590
 I així s'alcançarà la glòria,
 si han viscut bé.

ENEIDA

Doncs aquest món perdut
 s'ha d'olvidar,
 i per Jesucrist s'ha de deixar 1595
 tota honra vana.

ROSALIA

¡Lo cor se m'encén i em ve gana
 entrem en ella!³³⁰

ENEIDA

Cuitem, senyora mestra
 i tierna mare. 1600

*Se'n va santa Basilissa i ses criades. I es lleven la roba de gales i es
 vesteixen de monges. Entra sant Julià i sos companys.*

SANT JULIÀ

Caríssims fills meus amats,
 ¿com vos prova la religió?³³¹

SULPICI

Molt bé me va per encara³³²
 iestic en ella content.

SIMPLICI

Lo mateix dic i diré, 1605
 lo que Sulpici ha dit;
 però qui creu no vulla
 al món no trobarà lloc,
 ni menos en la religió santa,
 a on més ocasió 1610
 trobarà per portar creu.
 Creu trobarà en tot lloc:
 creu trobarà en la celda,
 creu trobarà en lo cor...³³³
 I aixís, qui no vulla creu 1615
 que no éntria en est món

³³⁰ *me ve gana entrem en ella*: 'em vénen ganas *que* entrem en religió'.

³³¹ *la religió*: la vida religiosa, dins d'un orde religiós, per oposició a la vida laica.

³³² *per encara*: 'de moment' ('per aquest temps (acompanyat de negació). «Jo no aniré per encara» [...] «Per encara fa pas per mi»' *DCVB*).

³³³ *cor*: suposem que vol dir en el cor d'una església...

i que es néguia fill d'Adam;³³⁴
vejam com provarà, això...

SANT JULIÀ

És veritat, fills amats;
en aquest món tan esquiú, 1620

qui treballs en ell no vulla
se pot negar de Déu fill.

Ara, doncs, ¿qui pot entendre
los justos secrets de Déu?
Mira la Iglésia santa, 1625

en lo treball que se veu:
¿que creu tan gran i pesada
és la que porta!, ¿no ho veeu?

Tants tirans la persegueixen...
¿Divina bondat de Déu!, 1630

essent la Iglésia l'esposa,
¿i se mira a tal estrem
ultrajada i abatuda?

¿Ai!, ¿com ho permeteu, mon Déu?

Entra Basilissa ab ses monges.

SANTA BASILISSA³³⁵

¿Oh, caríssim espòs meu! 1635

Sentir tots quants som devem
la gran ruïna
que fan aquella gent maligna,
los idolatres³³⁶

gentils (tan mala canalla) 1640
i del nom de Cristo
i son rebanyo.

I per ço vinc ara dir-te, Julià,
que Marcià a tu i a tos sequaces³³⁷ 1645

vos perseguirà
fins a matar-vos,
fins que a degollar-vos
tots passareu.

I aixís, caríssim marit meu,
tal fos ma ditxa, 1650

que pogués donar la vida
per mon dolç espòs.

Se'n va santa Basilissa i ses monges.

³³⁴ ...fill d'Adam: enteneu 'i que es negui a ser fill d'Adam', és a dir, a ser un ésser humà, que es negui a néixer.

³³⁵ A partir d'ara té el tractament de santa abans de les seves intervencions; després sabrem que és perquè ja "ha passat a millor vida" (però sant Julià ja és anomenat així encara en vida).

³³⁶ idolatres: 'idòlatres' (pronunciació antiga, *DCVB*).

³³⁷ sequaces: 'seguidors', però aquí sense sentit pejoratiu.

SANT JULIÀ

Ja ho enteneu,
 ¡oh, fills meus! Està bé esta creu,
 aqueixa sí que agrada a Déu, 1655
 eixa bé és forta.

Aquí sí que es guanya bona cosa,
 que és la glòria.
 Fills, esforçau's en bona hora
 i no temeu; 1660
 no penseu vos fàltia Déu

per a ajudar-vos,
 si la que ell mateix portava
 li va faltar,
 que l'hagué de rossegar 1665
 per poques forces.

I aixís, ara que sou mossos
 carregats de brios
 podreu sofrir les fatigues
 per son amor. 1670

SIMPLICI

No ens apartem, lo meu senyor,
 no ens embarrassa.
 Jo estic prompte des de ara
 per a sofrir
 qualsevol lance, vos dic, 1675
 fins que vòlia lo cap.

SULPICI

Que em màtien a mi, penjat,
 a cop de llances,
 o que mes carns³³⁸ sien regalades³³⁹
 ab breus assots. 1680
 Eixos turments no em fan temor
 ni tremolar.

SANT JULIÀ

Per ço, fills meus, esforçau-vos
 ab un ferm cor.
 No vos faltarà lo Senyor 1685
 en vostres penes;

i no hi dubteu, que totes elles
 vos apareixeran
 que són fàcils de passar
 i molt lleugeres. 1690

---

³³⁸ *carns*: corregim *cars*.

³³⁹ *regalades*: és òbviament una ironia.

Armar-vos deveu de veres
 en l'oració,
 i suplicar al Senyor
 vos done esforç.
 Mirau, doncs: ab gran amor 1695
 deveu amar-vos
 i com a germans estimar-vos,
 tant com viureu.

Aquí entra un minyó que porta un bitllet. I Julià lo llegeix o se'l mira.

MINYÓ
 Fra Julià ab la companyia,
 senyor meu, que Déu los guard. 1700
 Aquí los porto una notícia
 que los entristirà lo cor.
Se'n va lo minyó.

SANT JULIÀ
 Ara acabo de rebre,
 ¡oh, fills meus amats!,
 una nova a on m'avisen 1705
 que Basilissa ha passat a major vida,
 que és la glòria.
 Ea, tornem-no'n a casa
 i procurar ab oració santa
 demanar-li l'etern repòs. 1710
 I així, fills, retirem-nos,
 en nom de Déu.

Se'n va sant Julià i los companys.

Quarta Jornada,³⁴⁰
a on se comença la persecució i martiri de sant Julià i sos companys, i
demés coses que es veuran en esta jornada.

*Entren Marcià i Tribuno ab sos soldats de guarda, tots ben armats,
 Tribuno davant. I primerament eixirà lo Graciós.*

GRACIÓS

El pare fra Julià és viudo,
 si no ho sabeu,
 perquè la mare Basilissa és morta. 1715

¡Així visqueu!
 Dieu-li un parenostre
 i encomaneu-la a Déu.
 Aquí ve lo gran Marcià,
 armat de punta³⁴¹ en blanc. 1720
 ¡Ah, pobre fra Julià,
 com te faran fer lo salt!

Se'n va.

*Entra Marcià i Tribuno, sis soldats, quatre verdugos, Tribuno
 davant. Plantats que són³⁴² Marcià, Tribuno i soldats, entra un
 volant³⁴³ que porta una carta a Marcià, com si vingués de
 l'emperador romà. I diu lo següent:*

VOLANT

Aquí vinc ab molta pressa,
 oh, molt senyor Marcià,
 que li porto una carta 1725
 de l'emperador romà

ab què mana, ab grosses penes,
 cúmplia³⁴⁴ ab brevetat
 los mandatos que li dóna,
 i això sia sens tardar. 1730

Estimaré a sa mercè
 me despàxia³⁴⁵ aviat;
 si li vol tornar resposta,
 jo me la'n poré portar.
 Escríguia ab prestesa 1735

³⁴⁰ Corregim *Tercera Jornada*.

³⁴¹ *armat de punta en blanc*: en el manuscrit, *de punt en blanc*. Com que en castellà l'expressió es refereix al vestir (*estar, ir, ponerse de punta en blanco*), podríem pensar que aquí el seu ús amb *armat* té intenció irònica.

³⁴² *plantats que són*: 'un cop situats'.

³⁴³ *volant*: 'lacai' (del cast. *volante* "servidor de librea que acompañaba a su amo, cuando éste iba en coche o a caballo, yendo a pie o en la trasera del coche", M. MOLINER). Aquesta accepció del mot ("que creiem inusitada en català" *DCVB*) apareix al diccionari Labèrnia ("Especie de lacayo ó criat de librea vestit de curt", 1840) i n'hem trobat un altre exemple, del 1816, a Bohigas et alii, 377, n. 90.

³⁴⁴ *cúmplia*: 'que compleixi'.

³⁴⁵ *me despàxia*: 'que em despatxi'.

i que sia sens tardar,
que tinc la posada lluny,
no sé si hi poré arribar.

Aquí, Marcià fa com qui escriu i dóna la carta an el³⁴⁶ volant. I diu lo volant:

VOLANT

Molt senyor, bes-te³⁴⁷ les mans;
jo me'n vas³⁴⁸ perquè es fa tard. 1740

Lo volant se'n va. I Marcià diu lo següent:

MARCIA

Carta tinc, senyor Tribuno,
de l'emperador Dioclecià,
en què mana,³⁴⁹ ab grosses penes,
sia perseguit lo cristià. 1745
Entre altres coses que noto,
he notat que Dioclecià³⁵⁰

m'expressa ab una clàusula
que sap son modo d'obrar.
Vol que públics³⁵¹ sacrificis
se facen als déus soberans, 1750
i qui a tals arribar no vulla,
queda a³⁵² son enemic declarat.

(Diu a Tribuno:)

Per ço consell li'n demano,
i eix en particular.

TRIBUNO

[En] puc donar a sa mercè, 1755
lo meu senyor Marcià,
sobre tot lo que deu fer.
Cúmplia, si ho vol acertar,
dels emperadors los mandatos,
sens un àpice deixar 1760

MARCIA

Envii per un soldat
a buscar lo pregoner.

³⁴⁶ *an el*: en el manuscrit, *anal*.

³⁴⁷ *bes-te*: 'et beso' (en el manuscrit, *voste*). Es tracta d'una correcció purament hipotètica, entre altres coses perquè abans el tractava de vostè i no pas de tu (*et beso*).

³⁴⁸ *vas*: 'vaig'.

³⁴⁹ *mana*: enteneu 'mana que'.

³⁵⁰ *Dioclecià*: corregim *Julia*.

³⁵¹ *públics*: corregim *publia*.

³⁵² *queda a*: 'queda com'.

Que vingui ab brevedat,
luego,³⁵³ que lo tinc menester.

TRIBUNO *diu a Malfi*:

Hola, tu, que vas ben trempat: 1765
vés a buscar lo pregoner
i que cúitia aviat,
que és negoci que convé.

Se'n va Malfi a cercar lo pregoner. I es presenten a Marcia.

MARCIA

Una congoixa mortal,
una ràbia que m'ofega... 1770

¡Contra qui em serà rebelde
seré pitjor que pantera!
Publíquia ab alta veu
per tota esta ciutat
que ningú gòsia ni presumesca 1775
vendre cosa ni comprar,
ni sien béns ni res de viure;
per fin, no es puga comprar
pa ni vi, no es puga vendre
de eixes coses semblants. 1780

(Diu a Tribuno:)

Màrxia prest, vàgia ab ell
per tots los cantons de la ciutat,
i feu-li anar vostra guarda
perquè no sia inquietat.³⁵⁴

*Se'n va Tribuno i lo Pregoner, ab sis soldats, al mig; Tribuno tot davant.*³⁵⁵

PREGONER

¡Oïu, oïu,³⁵⁶ ciutadans 1785
d'Antioquia l'Antiga!

Se mana generalment
(i així, oïu-me³⁵⁷ atent³⁵⁸
ab les veus que ara entimo)³⁵⁹
de part dels emperadors 1790
que baix les banderes militen³⁶⁰

³⁵³ *luego*: 'immediatament'.

³⁵⁴ *inquietat*: per *inquietat* (variant de *inquietar* que *DCVB* documenta l'any 1385).

³⁵⁵ És a dir, el pregoner va al mig dels sis soldats, tots encapçalats per Tribuno.

³⁵⁶ *oïu, oïu*: interpretació hipotètica de *oya, oya*.

³⁵⁷ *oïu-me*: ara escrit *hoïume*, amb una possible *h* afegida a l'interlineat superior entre *i* i *u*.

³⁵⁸ *atent*: en el manuscrit, *aten*, que rima amb *generalment* del vers anterior.

³⁵⁹ *entimo*: variant ("vulgar" *DCVB*) de *intimo* (*intimar* 'comunicar, fer saber, de manera autoritària i en to de manament').

tots los moradors de esta.
 Així, tothom estiga alerta,
 ¡cuidado, atents estiguen!
 Ningú, a pena de la vida, 1795
 no puga vendre ni comprar
 pa ni vi, carn ni res de viure
 ni altres coses comestibles
 que primer no vaja [a] adorar
 als³⁶¹ déus immortals 1800
 que adoren nostres senyors soberans,
 Dioclecià i Maximià
 i lo present Marcia.
 I sinó, totes ses sangs
 derramaran en sacrifici^o 1805
 qui el contrari farà,
 com i també llurs vides;
 no sols ells, sinó famílies.
 Guarde qui guardar sia.
Se'n va lo pregoner.

TRIBUNO
 Ja complí lo que ordenàreu; 1810
 lo pregó ja és publicat.

MARCIA
 ¿Hi ha hagut alborot
 o bé algun disbarat?

TRIBUNO
 Si tal hagués succeït,
 jo los hauria portats 1815
 amarrats ab greus³⁶² cadenes,
 en la presó ben tancats.

MARCIA
 Tinc llàstima i compassió
 d'aquell simple³⁶³ d'en Julià.
 Ell fa per 'qui³⁶⁴ grans³⁶⁵ proeses, 1820
 com a simple i home va.
 M'han dit que dins d'una casa
 allí se van ajustant³⁶⁶

³⁶⁰ ...*militen*: 'sota les banderes dels quals militen'.

³⁶¹ *als*: en el manuscrit hi ha, com sempre, *als*, que tant pot representar *els* com *als*. Però adoptem l'ús de la preposició *a* davant de l'objecte directe personal d'acord amb la llengua del manuscrit: "se'n va a topar a sant Julià", "va a prendre a sant Julià", etc.

³⁶² *greus*: corregim *greu*.

³⁶³ *simple*: en el sentit que té actualment *ximple*.

³⁶⁴ *per 'qui*: 'per aquí'.

³⁶⁵ *grans*: corregim *gran*.

molts hòmens, i los predica;
 no sé si són faules o veritats. 1825
 I així, a la gent senzilla,
 los fa viurer enganyats.
 Ara bé, el que devem fer
 per abono³⁶⁷ de sa sang,
 que l'avisem de son mal viure 1830
 i de quant viu enganyat.
 Ponderar-li que sos pares,
 quant en esta foren honrats
 i quant aprècio d'ells feien 1835
 los nobles d'esta ciutat,
 i altres semblants raons
 que se pot de si³⁶⁸ formar,
 que ja crec que tindrà manya
 per saber-l'hi ponderar. 1840
 Jo me'n vaig, perquè és tard
 i em queda per despatxar
 un negoci a la cort,
 lo que ha d'esser sens tardar.

TRIBUNO

Molt bé està. Ja ho faré
 i compliré de bon grat. 1845

MARCIA

Tribuno, vàgia alerta
 en lo que li he ponderat.

*Se'n va Marcia. I Tribuno se'n va a topar a sant Julià, que s'està
 detràs les cortines. I al veure venir a Tribuno, li ix a l'encontre.*

TRIBUNO

Aquí vinc, oh Julià,
 de part de mon president,
 de que adòries nostres déus 1850
 i no sies tan insolent.
 Sap-nos mal que la tua sang
 s'haja d'escampar³⁶⁹ d'eixa manera;
 per ço que volem ab tu usar
 benignitat i clemència. 1855
 No sies tan inhumà,
 no sies prevers³⁷⁰ ni mal,³⁷¹

³⁶⁶ *ajustant*: 'aplegant'.

³⁶⁷ *per abono de sa sang*: 'per consideració al seu llinatge'.

³⁶⁸ *de si*: 'vostè mateix, pel seu compte'.

³⁶⁹ *escampar*: en el manuscrit, *escanpar*.

³⁷⁰ *prevers*: per *pervers* (en el manuscrit, *prebers*).

³⁷¹ *mal*: 'dolent'.

no vulles esser cruel,
 no pàsies a ser³⁷² semblant.
 D'ovella no sies llop, 1860
 de manso no sies bravo,
 de savi no sies nècio.
 I així, ¡cuidado!,
 regoneix la tua locura.
 ¿No veus la tua errada? 1865
 ¿Als déus, que tant beneficiaves,³⁷³
 los vols pagar ab tals pagues?
 Mira que porto lo ordre
 dels emperadors soberans,
 los quals te los faré patents 1870
 en est punt, si los vos³⁷⁴ mirar-los.
Li ensenya l'ordre.

SANT JULIÀ *diu ab rigor:*

En resposta de la tua
 dient-me que atenga a ma sang,³⁷⁵
 sàpies que més noblesa em serà
 si per Cristo la vas³⁷⁶ derramant. 1875
 Tot lo que vosaltres podeu
 executar en mon cos
 no durarà ni pot durar;
 sí, emperò, l'etern repòs.
 Mata, degolla, escorxa; 1880
 romp³⁷⁷ los ossos, nervis i artèries;
 destrossa mes carns a trossos,
 que no alcançaràs lo que et penses.
 Los que militen i estan baix
 dels estendards i banderes 1885
 dels impios emperadors,
 eixos sí que vos obeequen,
 que jo no milito ni intento
 en esto tal militar,
 sinó en la de Cristo, mon Déu, 1890
 el que de glòria m'ha de premiar.
 ¿De què vos premiaran los ídols
 que vos tenen tan embavats?³⁷⁸
 Los dimonis que en ells habiten
 a tots vos tenen enganyats. 1895
 ¿No veeu si és locura

³⁷² *pàsies a ser*: en el manuscrit, *passias esser*.

³⁷³ *beneficiaves*: en el manuscrit hi ha una ratlla o gargot: *beneficiavas* (¿potser per *beneficias*?).

³⁷⁴ *vos*: 'vols'.

³⁷⁵ *que atenga a ma sang*: 'que tingui en consideració el meu llinatge'.

³⁷⁶ *vas*: 'vaig'.

³⁷⁷ *romp*: en el manuscrit, *rom*.

³⁷⁸ *embavats*: variant de *embovats* ("fer tornar bovo, embadalir" DCVB). En el manuscrit, *embabats*.

adorar pedres i metalls?
 ¡Gent loca i miserable!,
 ateneu, doncs, los grans danys
 que vos acarreen a tals 1900
 locures i desbarats.
 ¡Ateneu vostra perdició
 i quant viviu enganyats!

TRIBUNO

Apar que estàs desesperat
 i tens en poc ta mort. 1905
 Sies³⁷⁹ atent, que no sols tu
 sinó la de tots quants sou;
 i si de tu no te dols,
 dolguen-te eixa gent simple
 que per la tua ocasió³⁸⁰ 1910
 han de perdre³⁸¹ les sues vides.

SANT JULIÀ

Tota esta gent que aquí veus,
 los quals tots ab mi habiten,
 tots tenen un mateix propòsit:
 de morir aquí per Cristo. 1915
 El mateix³⁸² que jo, per tant,
 són tots ells, callant, no hi dubtes.
 No nos fan por tes amenaces
 ni tes bravates ni fúries.

Aquí entra Marcià i s'assenta. I Tribuno li diu:

TRIBUNO

Ja he complit lo que ordenàreu,
 però se ha d'atordir³⁸³ 1920
 de sa perversa resposta.
 Diu que tant s'estima morir
 que deixar de adorar
 a son Cristo crucificat. 1925
 Ni per més amenaces;
 en tot està preparat.

MARCIÀ

¿Eix atreviment ha tingut?
 Jo t'asseguro, Tribuno,

³⁷⁹ *sies*: en el manuscrit, *cya*, que interpretem hipotèticament.

³⁸⁰ *ocasió*: 'causa' ('circumstància que determina una cosa; causa, allò que determina un fet' *DCVB*).

³⁸¹ *han de perdre*: corregim *han dependrer*.

³⁸² *el mateix*: hauria de dir *del mateix parer*.

³⁸³ *se ha d'atordir*: el subjecte és *vostè*, és a dir, Marcià ('vostè quedarà atordit quan conegui la seva resposta').

que veurà lo meu furor 1930
 i experimentarà³⁸⁴ ma fúria.
 Li mano³⁸⁵ encontinent
 vaja ab son esquadró format.
 ¡Agarrau-lo³⁸⁶ ben lligat,
 aquell malaventurat insolent! 1935
 Als demés, deixa'ls estar.
 Tanca³⁸⁷ les portes de casa,
 fes que ningú escàpia d'ella.
 Per ço, previnga's³⁸⁸ de guardes.
 Pòsia-hi foc luego en ella 1940
 i quédien polvoritzades
 la casa i los habitants.
 ¡I vègien si s'acabaran³⁸⁹
 d'una vegada, tal raça!

Se'n va Marcià. I Tribuno va a prendre a sant Julià dins d'una casa. I pres,³⁹⁰ en sa presència, posen foc i es crema tot.³⁹¹ I an el³⁹² sant l'estaquen ab cadenes. I Tribuno diu:

TRIBUNO
 ¡Ara, ara sí que veuràs 1945
 si t'ajudarà ton Cristo!

SANT JULIÀ
 ¡Sí que em valdrà! En ell confio
 en est i pitjor conflicte.

TRIBUNO
 Tinc llàstima, per ma fe,
 de ta noblesa i llinatge. 1950
 Bàstia³⁹³ eixa ta porfia;
 ¡sacrifica i no sies raro!
 (Li amostra el foc.)
 ¡Ja veus quin foc de joia,³⁹⁴
 ja veus quines lluminàries!

³⁸⁴ *esperimentarà*: 'experimentarà' (la pronúncia *esperiment* i *esperimentar* és l'única que recull DCVB, encara que en els exemples coexisteixen totes dues grafies).

³⁸⁵ *li mano*: 'li mano que'.

³⁸⁶ *agarrau-lo*: en el manuscrit, *agaraulo*.

³⁸⁷ *tanca*: corregim *tanquia*.

³⁸⁸ *previnga's*: 'proveeixi's' ('preparar, disposar per a una cosa a venir' DCVB).

³⁸⁹ *s'acabaran*: suposem que concorda amb *sa raça*, considerat com un col·lectiu.

³⁹⁰ *i pres*: 'i un cop pres'.

³⁹¹ Fem notar la dificultat de representar-ho, així com la importància de la tramoia i escenografia en el teatre tradicional.

³⁹² *an el*: en el manuscrit, *anal*.

³⁹³ *bàstia*: 'basti, cessi, s'acabi d'una vegada'.

³⁹⁴ *foc de joia*: 'foguera' (cf. fr. *feu de joie*; DCVB situa l'expressió *foc de joia* 'foc de Sant Joan' al Conflent, i BVR reproduceix aquesta referència).

¿No veus com los defensa ton Cristo,
a eixos teus camarades? 1955

SANT JULIÀ

Tinc llàstima, loco, de tu,
puix no veus quins passos dónes.
Si mirares lo que et convé,
bé series altra cosa. 1960
Tu, d'aquest món,³⁹⁵ a l'etern foc
aniràs a rabiar,
i ells del foc a l'eterna glòria
aniran a descansar.

Entra Marcià, ab ràbia.

MARCIA

¡Ràbia, ab ràbia tal, 1965
i tal, si posible fóra,
de mes entranyes i cor
de ràbia en faria trossos!

Presenten a sant Julià davant de Marcià, estacat ab cadenes.

MARCIA

M'alegro en extrem
de veure't, oh, Julià. 1970
De altra part, me admiro
que te publiques cristià.
¿Però [que] un home de sang³⁹⁶
i de punt i de honor,³⁹⁷
hages³⁹⁸ passat a tal locura, 1975
a ser³⁹⁹ de tothom enganyador?
¿És posible que també
hages arribat a ser⁴⁰⁰
mago, loco, sens judici
i, lo pitjor, enciser? 1980
A la simple gent enganyes
ab tos arts i tes embustes;⁴⁰¹
¡quant pagaràs tals estragos!
¡Però no escaparàs de mes fúries!
¡Mirau, ciutadans honrats, 1985

³⁹⁵ *d'aquest món*: 'des d'aquest món'.

³⁹⁶ ...*de sang*: cal entendre 'però que, *essent* un home de sang *noble*'.

³⁹⁷ *i de punt i de honor*: 'i de punt d'honor'.

³⁹⁹ *a ser*: en el manuscrit, *esser*.

⁴⁰⁰ *a ser*: en el manuscrit, *esser*.

⁴⁰¹ *tes embustes*: en el manuscrit, *tas embustas* (és a dir, pronunciant [əm'bustəs] i no pas [em'bustes], i interpretat com a femení). També en el v. 2074: *eixas embustas*.

mirau com calla i està mut!
La confusió i vergonya
lo té posat a tal punt.

SANT JULIÀ

¿Jo, mut i confús davant de tu
dius que estic, Marcià? 1990

¡És mentida manifesta,
que tal no em priva de parlar!
Vosaltres sí que confusos,
ab raó, deveu estar;
perquè dic-vos: sou uns locos 1995

que adoreu el⁴⁰² que deveu menysprear.
Jo ab cara serena dic
que adoro a Déu verdader;
vosaltres tots sou uns locos,
i tu, Marcià, el primer. 2000

Deus doler-te dels mals que has fet
contra els catòlics cristians;
dol-te de tes maldats rares
que has fet contra estos tals,
dol-te del foc tan ardent 2005

que an⁴⁰³ aquells has fet passar;
però dic-te de present
que ab foc has de rabiar.
Digues: ¿quins déus tu adores?
¡Tots són de pedres i metalls! 2010

Cotegem los llurs valors
i veuràs perquè et serviran:
los de pedres poden servir
per empedrar los carrers,
i los de metalls... sos valors, 2015

eixos per los calderers.

MARCIA

Tribuno, ja veus ab què vergonya
de nostres déus desgarrà.⁴⁰⁴
¡Jo t'asseguro, bruixot,
que t'ajustaré la farda!⁴⁰⁵ 2020

TRIBUNO

És menester, senyor meu,

⁴⁰² *el*: com sempre, en el manuscrit hi ha *al*.

⁴⁰³ *an*: en el manuscrit, *en*.

⁴⁰⁴ *desgarra*: el sentit (que no hem trobat enregistrat) és 'en malparla, els desacredita'. Podria ser castellanisme, per *desbarrar* 'disparatar, desvariar'.

⁴⁰⁵ *t'ajustaré la farda*: expressió d'amenaça que no hem trobat enregistrada. Cal pensar que algunes expressions haurien fet les delícies de lexicògrafs com Coromines, ja que aquesta és propera a 'ajustar els comptes', que sembla extensió de fórmules més primitives, com ara la farda (*DECat* III, 887).

que esta gent tan atrevida
sien remunerats per tals
i ses maldats sien punyides.⁴⁰⁶

MARCIÀ

Oferiràs a mos déus
encens, per grat o per força,
a pesar de qui pesar.
¡Jo te asseguro, loco! 2025

SANT JULIÀ

¿Jo a tos déus oferir
encens, Marcià? No hi dubtes,
que a tal no m'he d'atrevir. 2030
Però, si atent m'escoltes:
primerament, los encens
se deuen al Creador,
perquè ell sol és immens 2035
i a ell se deu veneració.

MARCIÀ

¿Doncs la tua pretensió és
que mos déus tot no ho han creat?

SANT JULIÀ

Qui tal creu és home loco;
no sols loco però insensat. 2040

MARCIÀ

¡No sies tan desllengat
contra qui et⁴⁰⁷ pot castigar!

SANT JULIÀ

No em fan temor tos turments
ni tots quants ne pots inventar.

MARCIÀ

¡Regula ta llengua! 2045

SANT JULIÀ

Qui diu la veritat desnua,⁴⁰⁸
enjamai⁴⁰⁹ no pot errar.

MARCIÀ

Digues, Julià, atén:

⁴⁰⁶ *punyides*: 'punides' (*DCVB*, *BVR* i *VDR* documenten *punyir* 'punir' en textos d'Albert Saisset).

⁴⁰⁷ *qui et*: corregim *que te*.

⁴⁰⁸ *desnua*: 'nua' (*DCVB*).

⁴⁰⁹ *enjamai*: 'jamai' (valencià, segons *DCVB*, que no el troba fins en Martí Gadea, 1912).

¿no veus si és gran locura?
 No pots negar, tu, ni altre 2050
 que no sia⁴¹⁰ criatura,
 als⁴¹¹ déus, que de no res
 t'han creat, a tu i a totes les coses;
 i deixar de donar adoracions...,
 ¡eixes son coses deshonroses! 2055

SANT JULIÀ

Més deshonroses te dic que són
 per vosaltres, locos gentils,
 que adoreu los dimonis
 com a gent inics i vils. 2060
 És confusió i vergonya
 de vosaltres, que penseu
 esser entesos i savis
 i sou del tot ignorants.
 Nosaltres, cristians, adoram
 a Déu etern, que ha creat 2065
 cel i terra, aire⁴¹² i foc,
 i el que posà terme al mar;
 ha creat tot lo visible,
 lo que es veu i el que no es veu,
 com són los àngels i dimonis, 2070
 als que vosaltres adoreu.
 I vosaltres a nosaltres
 nos anomeneu magos i encantadors,
 i qui usa d'eixes embustes⁴¹³
 són de vostres déus servidors. 2075

MARCIA

Jo no tinc d'averiguar eix plet
 ab paraules sinó ab obres.
 Però sàpies que tinc respecte
 a ton llinatge, que és gent d'honra. 2080
 Mira que ab tu vull usar
 com usa ab un malalt lo metge;
 al que pateix mal de costat
 van aplicant-li remeis
 afins lo dolor sia mitigat.
 Però si això, Julià, alcanço⁴¹⁴ 2085
 que et cùria perfetament
 i adòries a mos déus,

---

⁴¹⁰ *sia*: corregim *sies*.

⁴¹¹ *als*: 'no pots negar els déus'.

⁴¹² *aire*: corregim *aure*.

⁴¹³ *eixes embustes*: aquest mot és interpretat com a femení (en el manuscrit, *eixas ~~eosas~~ embustas*), com en el v. 1982.

⁴¹⁴ *alcanço*: 'aconsegueixo fer' (cast.).

guanyaré gran honra i fama
i m'alegraré en estrem;⁴¹⁵
se alegraran també 2090
los emperadors romans,
que del mal que tu pateixes
se dolen ab pena gran.

SANT JULIÀ

Nunca se ha vist, oh, loco,
que lo ciego dónia vista al que hi veu, 2095
ni el malalt salut al sa.

La veritat és –¿no ho veus?–:
tu,⁴¹⁶ Marcia, fas com aquell
que va perdut per un camí
i vol encaminar a un altre 2100
que va per camí cert i bon fi.

Tu ets ciego i vas errat,
ets malalt i no vols curar;
vas perdut per mals camins,
no hi dubtes, has de tropessar.⁴¹⁷ 2105

MARCIA

Doncs, ¿dius que jo só ciego i vas⁴¹⁸ errat,
i vas per mals camins desencaminat?

SANT JULIÀ

Sí, és veritat
que tu i los demás gentils
sou ciegos i anau errats 2110
i correu⁴¹⁹ uns grans perills,
perquè adoreu uns déus

que no vos poden fer sinó mals,
i tal i tan vehements⁴²⁰
que son dolor no té igual.⁴²¹ 2115

Eixos tals no vos donaran glòries
ni menos salut als malalts,
ni donaran repòs ni descans.
Si tu adores al Déu que jo adoro,
i los demás cristians, 2120
eix sí que et donarà glòria
i un perfet i etern descans.

⁴¹⁵ *estrem*: 'extrem' (la pronunciació amb *s* és l'única que recull *DCVB*).

⁴¹⁶ *tu*: 'que tu!'.
⁴¹⁷ *tropessar*: castellanisme, de *tropezar*.

⁴¹⁸ *vas*: 'vaig'. També al vers següent.

⁴¹⁹ *correu*: corregim *coureu*.

⁴²⁰ *vehements*: corregim *vehement*.

⁴²¹ *...igual*: es refereix als mals de l'infern, que esperen als adoradors dels falsos déus.

MARCIA

¡Jo no puc sufrir tal maldat
d'un blasfemo enganyador!

TRIBUNO

¡Jo no sé com pot sofrir, 2125

senyor, aqueix desllengat!
Tals paraules i bravates,
sens esser cruelment castigat...

Senyor meu, aquí vos apoca
ab la gran impertinència 2130

i les blasfèmies de sa boca;
¿com pot tenir paciència?

MARCIA

¡Càllia!, que no m'ha d'apocar.

Jo li asseguro a eix malvat
que per les blasfèmies que ha dites 2135
ha de ser fort castigat.

¡Agarreu-lo, mos soldats,
i estaqueu-lo en eix pal!

Doneu-li cruels assots
i después, ab nuosos pals 2140

lo castigareu de nou
afins sien molts sos ossos.

Vejam si blasfemarà de mos déus
ni si obrirà sa boca...

JAMBRICO, *soldat primer*

Ara sí que estic alegre, 2145

que no'l⁴²² poseu en nostres mans
i lo tenim en nostre albitre.⁴²³

¡Ab la mort acabats seran!

Ab ràbia, tu, Semproni,
garrota'l⁴²⁴ ab eixes cordes, 2150

que de si no puga fer forces.

SEMPRONI, *soldat segon*

Antes no m'escaparà.

Ja ho veuràs, ab aquest garrot,
com no se porà manejar.

¡Veuràs com garrotaré fort! 2155

Semproni lo garrota ab un garrotador serrat pel⁴²⁵ mig.⁴²⁶ I quan

⁴²² *no'l*: 'ens el' (*nos el*).

⁴²³ *en nostre albitre*: 'a la nostra mercè' (*albitre* 'arbitri' *DCVB*).

⁴²⁴ *garrota'l*: 'lliga'l ben fort' (*garrotar* "estrènyer fort amb una corda mitjançant un garrotador; lligar fortament" *DCVB*).

⁴²⁵ *pel*: en el manuscrit, *per al* (és a dir, *per el*). És una indicació necessària, ja que prepara l'escena muda

va garrotant lo garrotador se trenca i Semproni cau en terra tot llarg.

CELDONI,⁴²⁷ *soldat tercer*

Ja em sembla que descarrego
sobre les espatlles assots.
Crec que s'hi agafaran,
que apar està ben gord.⁴²⁸

Malfi va a cercar los assots i bastons detràs les cortines. I ne dóna uns a cada un, i diu:

MALFI, *soldat quart*

Vas⁴²⁹ a cercar los instruments. 2160
Començarem a tocar
una dansa a l'esquena,
i ab tal so porà dansar.

MARCIA

Enllestiu-vos, no siau peresosos.
¡Començau-li a donar! 2165

JAMBRICO

Dóna'm eixos, que m'apar
que em cauen millor a la mà.

Malfi dóna uns assots a cada un. I comencen d'assotar, Jambrico i Semproni.

SEMPRONI

Ab estos jo provaré,
vejam com s'hi agafaran.

CELDONI

¿Són dolços eixos confits?⁴³⁰ 2170
A fe que, vulles o no,
sien dolços o no, te dic
que te'n donaré bastants,
¡i no seran estos los pitjors!

SANT JULIÀ

Apretau tant com vullau 2175

---

immediata de la caiguda de Semproni.

⁴²⁶ *mig*: en el manuscrit, *mith*.

⁴²⁷ *Celdoni*: en el manuscrit, escrit sempre *Saldoni*.

⁴²⁸ *gord*: 'gras'.

⁴²⁹ *vas*: 'vaig'.

⁴³⁰ ...*confits*: si no ho llegim com a interrogant, aquestes paraules serien més adequades en boca de sant Julià.

la mà, i no em doneu pena,
que la corona em preparau
ab eixa vostra tarea.

CELDONI

Apartau-vos, que ja sou cansats.
Nosaltres dos reprendrem; 2180
nosaltres som descansats
i les forces provarem.

Reprenen Celdoni i Malfi.

MALFI

Jo li vull teixir la corona
ab la corda dels assots,
que qui ab tal paga dóna 2185
apreta la mà ben fort.

SANT JULIÀ

Per més que apréties, tirà,
no em fan temor les tues forces,
que les mies són més robustes,⁴³¹
que mon Déu m'aliviarà. 2190
No ràbies hies,⁴³² Marcia,
ab ràbia, que no em fas por;
que no eixiràs vencedor
ni ab tal⁴³³ no deus pensar.

MARCIÀ

¡Soldats, apar que dormiu! 2195
¿Vostres forces a on són?
Apar que estau cansats...
¡Vosaltres dos, rellevau!

CELDONI.

Encara no só cansat.
Déixia'm, senyor, esbravar 2200
ab ell ma ira i sanya,
afins lo vègia espirar.⁴³⁴

(Se dóna un colp a l'ull. Cau a terra, posant-s'hi la mà.)

¡Ai de mi, quin colp cruel
que m'he donat en aquest ull!
Del tot he perdut la vista. 2205
¡Ai, que em moro! No sé un⁴³⁵

⁴³¹ *rebustes*: en el manuscrit, *rebastas* (*DCVB* documenta les pronunciacions relaxades [rə'βust], en català oriental, i [ra'βust] i [re'βust] en català occidental).

⁴³² No s'entén *hies*, que no és pas *rabiar(h)ies*. En el manuscrit, *no rabias hias*.

⁴³³ *ni ab tal*: 'ni en tal cosa'. (De la confusió entre *ab* i *en*, pronunciades [əm], n'hi ha més exemples).

⁴³⁴ *espirar*: 'expirar' (és la grafia antiga però la pronunciació corrent, segons *DCVB*).

me estic, de dolor fort.
 ¡Jo em moro de pur dolor!
 ¡Me dóna ferides tals
 afins de l'íntim del cor! 2210

SANT JULIÀ

Ja et curaran los teus déus,
 ja que los teniu tan propicis.
 Espera en ells i veuràs
 com quedaràs sense vista...

MARCIA

¡Agarrau eixos pals nuosos! 2215
 ¡[Pegau]⁴³⁶ a eix mago enciser
 afins son cos vaja a trossos!

TRIBUNO

¡No vos canseu, los meus soldats!
 ¡Descarregau-li ab furor!
 ¡Apreta, valent Semproni, 2220
 d'eixa part que et ve millor!

SANT JULIÀ

Assotat, lo meu Senyor,
 vos miro en terra inclinat,
 i tal caiguda haveu donat⁴³⁷
 per alçar al⁴³⁸ pecador. 2225

No em desempareu, Senyor,
 en esta ocasió,
 donau-me forces per patir
 per vós, lo meu dolç espòs.
 Concediu-me tal esforç; 2230
 feu, Senyor, que no desfallesca
 est meu cor, rei soberano,
 armau-lo de fortaleza.

MARCIA

¡Soldats, apretau la mà!
 Mirau que invoca a son déu, 2235
 o bé ja usa de arts
 o se burla dels turments.

SANT JULIÀ

⁴³⁵ *un*: 'on' (és la grafia del manuscrit, que correspon a una pronunciació encara ben viva en el català de la zona d'on prové el manuscrit: *un/unt(ə)*).

⁴³⁶ *pegau*: hi faltava aquest verb o un seu sinònim.

⁴³⁷ Julià evoca una de les caigudes de Jesús en el camí del Calvari.

⁴³⁸ *al*: en el manuscrit, *al*, que com ja hem vist no representa habitualment una contracció, però tenim en compte la llengua del manuscrit: "invoca a son déu", "destaquen a sant Julià"; "agarren a Celdoni"...

Inventa, inventa, tigre...
 Més turments no em fan temor,
 que no mudaré de propòsit 2240
 ni me [l']apartaràs del cor.
 Gran alegria me dónes
 ab eixos teus cruels assots,
 i los prenc de bona gana,
 que per tals passà mon Senyor. 2245

MARCIA

Destacau-lo⁴³⁹ de eix pal,
 que, entretant, vos reposareu;
 que dubto d'ell⁴⁴⁰ alcançareu
 res de bé, sinó tot mal.

Destaquen a sant Julià, poc a poc i fent temps.

*I Celdoni se'n va al temple i fa oració, dient als déus li⁴⁴¹ tórnien
 la vista. I s'agenolla ab les mans juntes.*

CELDONI

¡Oh, déus eterns immortals! 2250
 Bé sabeu que jo, avui,
 per donar-vos honor i honra,
 he perdut avui aquest ull.
 Concediu-me que m'hi vègia,
 apartau-me eix dolor 2255
 que m'angustia lo cor...
 ¡Apar que ja desfallesca!

DÉUS FALSOS, *responen de dedins*

No tenim ningun poder,
 que tenim llevades les forces,
 que aquell malvat de Julià 2260
 per son Déu no' les⁴⁴² ha llevades totes.

CELDONI

Lo Déu que adora Julià,
 aqueix sol és qui té poder.
 Jo vos juro que ab⁴⁴³ vosaltres
 enjamai [més] hi creuré. 2265

(Va-se'n Celdoni a sant Julià i s'agenolla.)

Ja confesso, Julià,
 que sols ton Déu té poder,
 que ell tot ho pot fer i desfer

⁴³⁹ *destacau-lo*: 'deslligueu-lo' (DCVB).

⁴⁴⁰ *dubto d'ell*: 'dubto que d'ell'.

⁴⁴¹ *dient ... li*: 'dient... que li'.

⁴⁴² *no' les*: 'ens les' (nos les).

⁴⁴³ *ab*: per en.

i em pot la vista tornar.
 ¡Ai!, si tal podia alcançar, 2270
 a ell sol adoraria
 i seria cristià,
 arriscant per ell la vida.

SANT JULIÀ

Celdoni, confia en ell,
 que la vista et pot tornar, 2275
 no sols al cos sinó a l'ànima,
 i veuràs quant anaves errat.

*Sant Julià li fa lo senyal de la creu i Celdoni cobra la vista. I
 Celdoni crida:*

CELDONI

¡Visca, visca Jesucrist,
 que és ver Déu i ver home!
 Eix sí que és Déu verdader, 2280
 los vostres són los dimonis.

Mireu quin poder que tenen,
 que al temple m'han respost
 que el poder que ells tenien 2285
 lo tenien per mon Senyor,
 que si mon Déu no ho volia
 no tenien ningun poder.

Lo que vos dic és veritat,
 això m'han dit, i és ver.
 ¡Visca, visca Jesucrist! 2290

En ell confesso i adoro,
 en ell confio i espero,
 que és ver Déu i ver home.

MARCIA

¡Agarrau a eix traïdor
 i degollau-lo al moment! 2295

*(S'alcen los tres verdugos i agarren a Celdoni, i lo porten al
 degollador.)*

I sia mort de repente,⁴⁴⁴
 que d'això és mereixedor.

CELDONI

¡Senyor Déu meu Jesucrist,
 vos confesso per ver Déu!
 Concediu-me, Senyor meu, 2300
 l'etern descans en lo cel.
 En vós, divino Senyor,

⁴⁴⁴ *de repente*: 'sense dilació'.

vo⁴⁴⁵ encoman la mia ànima.
 Feu, Senyor, que no desfallesca
 en la fe que he professada. 2305
(Lo degollen.)

MARCIA
 Luego,⁴⁴⁶ sens més tardar,
 feu venir lo pregoner,
 i que públiquia ab alta veu
 per los carrers de la ciutat.

TRIBUNO, *ab* —⁴⁴⁷ *diu*:
 Malfí, aniràs a buscar lo pregoner. 2310

*Se'n va Malfi a buscar lo pregoner. I Jambrico i Semproni estaquen
 sant Julià.*

MARCIA
 ¡Estacau-lo ab cadenes,
 aqueix mago enganyador!
 Inventau ab noves penes,
 turmentau-lo ab rigor.
 Vaja Tribuno ab ells 2315
 i ab son esquadró format,
 que no fos que vo'l⁴⁴⁸ llevassen,
 però hi hauria un disbarat.

Entra lo pregoner i Marcia se'n va.

PREGONER
 ¡Se notifica i es fa a saber
 a tothom generalment 2320
 que castiguen per insolent
 aqueix que aporten pres!
 És un màgic enganyador,
 un enciser, un profà,
 que va per aprofonar⁴⁴⁹ 2325
 als déus i l'emperador.
 Per ço lo han assotat
 i com a mal⁴⁵⁰ lo passegen
 per tots los carrers i places
 de esta noble ciutat. 2330
 I qui lo seguirà a ell

⁴⁴⁵ *vo'*: 'us' (*vos*).

⁴⁴⁶ *luego*: 'de seguida'.

⁴⁴⁷ El paper té un foradet, que deixa il·legible un mot breu, d'una o dues síl·labes.

⁴⁴⁸ *vo'l*: 'us el'.

⁴⁴⁹ *aprofonar*: 'profanar' (*DCVB*).

⁴⁵⁰ *mal*: 'dolent, malvat'.

caurà a la indignació
de Marcia i l'emperador,
¡i serà castigat com ell!

*Lo pregoner crida lo dalt dit a cada cantó del catafal, anant
Tribuno davant i sis soldats detràs de Tribuno, i lo sant detràs. Los
soldats no deixen de turmentar-lo, los verdugos anant a poc a poc.*

SANT JULIÀ

No quedeu de inventar, 2335
tirans, més i més turments,
que no passaran los intents
de vostre cruel Marcia.

Jesucrist m'ajudarà
en estos turments i pitjors, 2340
que eixos per a mi són flors
que la mia corona m'han d'alcançar.

Si, Déu meu, per mi, ingrát,
fóreu portat per lo poble,
raó és que a mi m'hi pòrtien, 2345
puix que per mi tal haveu passat.

*Essent al mig del catafal, quan se'n tornen que l'han rodat,⁴⁵¹ ixen
dos que porten un com a mort, que es diu Anastasi, embolicat ab un
llençol, i s'aturen com si volguessen reposar. I sant Julià diu:*

SANT JULIÀ

Eix mort la veritat dirà
si lo que jo he dit és ver;
si Jesús és Déu verdader,
ell mateix ho confessarà. 2350
Difunt, de part de Déu te mano:
¡alça't, i digues la veritat!,
si Jesús, al que jo amo,
és lo qui tot ha creat.

S'alça lo mort.

ANASTASI

¡Visca, visca Jesucrist!, 2355
que eix és lo déu verdader.

A Jesús de nou confés,
que ell sol pot fer i desfer.
Per la virtut soberana
la vida m'ha restituïda, 2360
i no sols al cos m'ha donat vida,

⁴⁵¹ *l'han rodat*: 'que li han fet fer una volta pel cadafal' ("Moure's canviant de lloc en sentit circular, descrivint una circumferència o altra corba closa" DCVB).

però⁴⁵² vida eterna a l'ànima.

Ix Celso, fill de Marcià, ab un llibre a la mà, que estudiava ab son mestre a l'estudi, que s'està mirant les meravelles que obra Déu.

ANASTASI

Julià, ab vós vull tornar
a morir per alcançar
la glòria, que és la vida eterna, 2365
que Jesús nos ha de premiar.
No em fan por les amenaces
de Tribuno ni de Marcià,
ni em fan por les inventives
dels turments que puguen inventar. 2370

TRIBUNO

¡Agarrau-lo fortament,
lligau-lo, aqueix traïdor!,
que si antes feia el mort,
ja ho veuràs aquí al momento.

S'alcen los verdugos, estaquen a Anastasi i an el sant,⁴⁵³ tots dos junts, per los braços. I los porten a la presó. I Tribuno i verdugos i soldats, tots pasmats i atordits, se'n van fora del catafal.

Eixiran dos Àngels i eixugaran les llagues a sant Julià ab uns mocadors. I dirà l'un:

ÀNGEL PRIMER

Anima't, anima't, Julià, 2375
no desmaies, ten-te fort,
que nostre Déu és en conhort.
Vui se serveix de regalar
a tu en esta carrera;
però no deus desmaiar: 2380
no et faltará, no, no hi dubtes.
Per ço et venim a consolar.

ÀNGEL SEGON

Com a valerós soldat,
peleia,⁴⁵⁴ i seràs vencedor. 2385
De tes llagues ets curat,
ja no sentes més dolor.
Vui les grandeses de Déu
en esta present se veuran;
per tu creuran molts en ella

⁴⁵² però: 'sinó'.

⁴⁵³ i an el sant: en el manuscrit, y à nal st.

⁴⁵⁴ peleia: 'lluïta' (peleiar, catalanització del cast. pelear).

i la corona alcançaran. 2390

Aquí los àngels los deslliguen, i acoten la camisa⁴⁵⁵ de forma que no es conega gens de sang. I se'n van los àngels. I sant Julià diu:

SANT JULIÀ

¡Oh, divino Déu d'amor!
 ¡Oh, Pare misericordiós!
 ¡Oh, Fill, etern Déu amant!
 ¡Oh, Esperit Sant de les ànimes!
 ¡Oh, únic consolador! 2395

¡Quant, Déu meu, he merescut
 en concedir-me tal favor
 i que ab mi haja vingut!
 ¡Tals regalos, oh, Déu meu,
 a esta vil criatura! 2400
 Essent soberano rei,
 demostrau tanta ternura...

Aquí, Celso, inspirat del divino amor, llança lo llibre, i va corrent [a] agarrar a sant Julià. I ab veu alta diu:

CELSE

¡Visca, visca, Jesucrist!
 ¡No em desempareu, Julià!
 Mireu, vull ser cristià 2405
 i esser vostre sòcio amic.
 Aixís com lo ciervo ferit,
 vinc corrent i assedegat
 perquè ab l'aigua del vostre baptisme
 sia jo del tot rentat. 2410

SANT JULIÀ

No te espànties, fill meu,
 que el que desitges vindrà.
 Les amenaces de ton pare,
 aquell cruel Marcià...
 Confia en Jesucrist, 2415
 creu en la llei verdadera
 i alcançaràs lo baptisme.
 I em seguiràs a la carrera
 del martiri, a on lograràs
 la palma i corona de glòria. 2420
 No temes, que la victòria,
 com jo, fill, alcançaràs.

⁴⁵⁵ *acoten la camisa*: 'la hi ajusten al cos' (*acotar* "acostar bé, ajustar al cos una peça de roba o altra cosa (Empordà). «Ell agafà una de les meves mans i se l'acotà a la garguera, fort, fort», Ruyra, *Pinya*, II, 113" DCVB).

CELSE

¡Ciudadans! Tots ja sabeu
 com só fill de Marcia,
 lo⁴⁵⁶ qual nega, com se veu, 2425
 la fe santa del cristià,
 que és la fe de Jesucrist,
 per adorar los déus vans,
 i així, com a tirans,
 adoren uns⁴⁵⁷ déus fingits. 2430
 Jo des de ara menyspreo
 los⁴⁵⁸ de mos pares, inics,
 que no los estimo en res.
 Sí que aprecio a Jesucrist.
 Per mon pare prenc aquest, 2435
 que en sos braços estic posat;
 en ells vull jo morir,
 puix lo remei he trobat.

Entren Tribuno, soldats i verdugos. Entra Marcia com a foll i irat, i diu, ab ràbia, an el⁴⁵⁹ sant:

MARCIA

¡Oh, déus eterns, immortals!
 ¡Ai!, ¿com haveu pogut sofrir 2440
 aquest home deslleal,
 el que m'ha robat mon fill?
 Digau en què vos he ofesos,
 digau en què vos he agraviats.
 ¿Com és que d'eixa manera 2445
 nos deixeu deseparats?
 ¿Per ventura he aprofonat⁴⁶⁰
 los vostres temples i altars?
 ¿Com és que em doneu ara tals pagues?
 No escolto més raons. ¡Soldats, 2450
 portau-me aquí lo meu fill!
 Mireu que de ràbia torno loco,
 mireu que estic en perill.
 ¡Arrancau-lo de sos braços!

Los soldats l'hi volen prendre. I fan forces i no poden, ço és, los verdugos.

SEMPRONIO

¡No podem!, que és lo mateix 2455

⁴⁵⁶ lo: corregim la.

⁴⁵⁷ uns: corregim un.

⁴⁵⁸ los: corregim lo.

⁴⁵⁹ an el: en el manuscrit, anal.

⁴⁶⁰ aprofonat: 'profanat' (aprofanar, aprofonar, DCVB).

que arrancar una penya,
que no basten humanes forces,
o bé usa d'alguna manya.

MARCIA

¡Ai! Tribuno, ¿com t'ho mires?
¿No [ho] veus ab còlera i ràbia? 2460
Veges si lo poràs arrancar.
Sinó ab la punta de l'espasa
he de salpicar⁴⁶¹ ab ta sang.
¡Cuidado, mira, cuidado!
*Arrenca*⁴⁶² l'espasa.
Apar te burles d'un home 2465
que està en sa mà lo castigar-te.

Tribuno prova si l'hi porà prendre, i no pot.

TRIBUNO

No és possible, senyor meu,
arrancar-lo de sos braços.
És com lo ferro alimant⁴⁶³
atractiu, així no es cansa. 2470

MARCIA

Portau-los ací tots junts.
Acabem d'una vegada.

*Los verdugos van a cercar Julià i Celso i Anastasi a la presó. I
entra Marcianilla, tota plorant. I entretant que los presos vénen,
diu Marcianilla lo següent:*

MARCIANILLA

Com a desenfrenada lleona
entro per prendre venjança
de este leve traïdor, 2475
de aquell cruel infame.
Mira ab quanta aflicció,
ab quants sospirs i elementos...
¡Oh, inic màgic, enciser,
lo que jo sento no ho sentes!... 2480
O me tornaràs mon fill
o conhortat com a pare⁴⁶⁴
t'he de menjar a bocins

⁴⁶¹ *salpicar*: corregim *sapicar*.

⁴⁶² *arrenca*: 'desembeina'.

⁴⁶³ *alimant*: 'imant' (a *DCVB* només hi ha *aimant* i *imant*).

⁴⁶⁴ *conhortat com a pare*: Estrofes de difícil interpretació: ¿Amenaça primer Marcia, que és present (¿"este leve traïdor"?), i després Julià, que encara no hi és (¿"aquell cruel infame"?). ¿O bé Celso és el "leve" i Marcia el "cruel"?

les tues carns, fins als nervis.

Aquí presenten los presos davant de Marcià.

MARCIÀ

¡Oh, cruelíssim Julià!, 2485
mira lo dol de mi, que só pare.
Dol-te de eix tendre infant,
eixit dels pits de sa mare.

(Se rasga lo cap i lo vestit.)

De sa perdició ets tu,
ets lo auctor de tal trampa. 2490
Dol-te de esta família,
del modo que és quedada.

De cert serà destrossada...
Nos has robat lo tresor
tot junt de la nostra casa. 2495

MARCIANILLA

De tu me queixo, fill meu,
que sies estat tan bàrbaro.
Deixes los pares verdaders
per prendre un mal padastre.⁴⁶⁵

Mira estos pits, fill amat, 2500
els que sustento et donaven.
Ab ternura i carinyo,
la tua cara besava.

Considera los nou mesos
que et portí en mes entranyes, 2505
i de elles te parí
ab angústies i mortals ànsies.

I ara, al véurer-te grandet,
me vulles⁴⁶⁶ donar tal xasco,
me vulles donar tal pesar, 2510
me vulles fer tal agravi...

Deixa, fill, eix embustero,
dic-te que déixies aqueix mago
que te té embaucat.
¡Deixa'l, fill, creu a ta mare! 2515

MARCIÀ

Escolta, Julià, escolta,
mira que ab carinyo et parlo.
Restitueix-me mon fill,
que et promet regositjar-te.⁴⁶⁷

⁴⁶⁵ *padastre*: 'padastre'.

⁴⁶⁶ ...*me vulles*: 'i que ara em vulguis'.

⁴⁶⁷ *regositjar-te*: 'complaure't, alegrar-te' (castellanisme que ja és al *Gazophylacium* amb aquesta mateixa grafia).

Jo per tu impetraré, 2520
 perquè et perdòniem tes faltes
 los senyors emperadors.
 Julià, fes-me eix agasajo.⁴⁶⁸

SANT JULIÀ

¡Ai!, quant poc cas faç,⁴⁶⁹ Marcia,
 de tes profertes⁴⁷⁰ i bravates. 2525

¿Lo que desitjo de ton fill?
 ¡Sia⁴⁷¹ fora de tes garres!
 Jo vull⁴⁷² que aquest tendre anyell,
 encara que de tes entranyes,
 sia eixit de tu, que ets llop, 2530
 ¡no pènsies, no, devorar-lo!

Jo i ell havem de passar,
 essent los dos sociats,⁴⁷³
 la carrera del martiri,
 com los que avui has cremats. 2535

I si altra cosa pretens,
 parla ab ton fill i veuràs;
 parlau los dos, aquí presents,
 vejam si el convenceràs...

CELSE

La rosa naix entre espines 2540
 però no perd son olor;
 ni aunque sien roses espinoses,
 serà rosa ab bon color.

Que penseu que lo roser
 per haver de si produït rosa 2545
 no deixa de picar ab ses espines
 ni la rosa deixa d'esser olorosa.

Vosaltres sou espinosos rosers;
 aunque hajau produït una rosa,
 no deixareu de picar, 2550
 puix sou espines venenoses.

Picau-me i llastimau-me
 ab vostres espines venenoses,
 que com a rosa daré olors
 en los verdaders catòlics. 2555

No vos temo ni tinc per pare.
 Obeesquen-vos qui vos té temor⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ *agasajo*: 'favor, regal' (a *DCVB* hi ha els castellanismes *agasaig* i *agasajar*, però no *agasajo*).

⁴⁶⁹ *faç*: 'faig'.

⁴⁷⁰ *profertes*: 'oferiments, ofertes'.

⁴⁷¹ *sia*: 'que sigui'.

⁴⁷² *jo vull*: corregim *no vull*.

⁴⁷³ *sociats*: 'associats' (en el manuscrit, *suciats*).

⁴⁷⁴ *obeesquen-vos qui vos té temor*: 'que us obeeixin els qui us temen' (en el manuscrit, *obehescanvos*).

en perdre vides i hisiendes.
 Tot ho deixo per mon Creador.
 Per amor de Cristo, mon pare, 2560
 vull ara negar-vos a vós;
 i vós, per amor dels déus locos,
 negau-me vostre amor.
 Preneu eixa vostra espasa,
 no com a verdader Abraham 2565
 sinó com a cruel pare,
 que a Cristo faré sacrifici gran.

MARCIA

¿És possible, fill amat,
 no bàstien mes amenaces?
 ¿No et dolen los grans clamors 2570
 que dóna per tu ta mare?

TRIBUNO

Jo temo no sia la causa
 aqueix que portaven [a] enterrar.
 ¡Julià l'ha fet alçar!⁴⁷⁵
 ¿No el coneix, que és Anastasi? 2575

MARCIA

Portau-los a la presó,
 que porà ser⁴⁷⁶ hi haurà mudança
 entre aquest i mon fill;
 i al demés havem de pensar-hi.

*Los porten a tots tres estacats a la presó. I toca la música i se'n va
 Marcia, Tribuno i Marcianilla i verdugos. I los sis soldats queden a
 fer guàrdia an els⁴⁷⁷ presos de la presó.*

⁴⁷⁵ *alçar*: primer havia escrit *alcans*, ratllat i substituït per *alsar*.

⁴⁷⁶ *porà ser*: 'potser' (*podrà ser*).

⁴⁷⁷ *an els*: en el manuscrit, *en als*.

**Jornada quinta,
del martiri.**

Los que parlen en aquesta jornada són: Marcià, Marcianilla, Tribuno, sant Julià, Celso, tres verdugos (que són Jambrico, Semproni i Malfi), un prevere anomenat Antoni, dos Àngels i sis soldats; i tot primer, lo Graciós.

GRACIÓS

Ja ho haveu vist, quins destragos⁴⁷⁸ 2580
han fet, an en⁴⁷⁹ Julià

i quins assots tan rigorosos

li ha fet donar Marcià.

Burlar-vos-hi,⁴⁸⁰ vosaltres, dones,

a fe que vos hi deveu burlar. 2585

Teniu compte no vos agarre:

¡les anques com xiularan!⁴⁸¹

Ja el sento venir (¡fugim!),

aquell traïdor de Marcià.

Ja em fa por i encara no el veig... 2590

Més me val que me retíria.

Me'n vaig mentre tinc temps.

Que no me veja més me val,

aquell mal mestre de gramàtica.

¡Déu me desllúria de ses mans! 2595

Se'n va.

Entra Marcià, la muller, Tribuno i verdugos.

MARCIA

Tribuno envia buscar
aquell malvat i mon fill.

TRIBUNO

Luego,⁴⁸² molt senyor meu,

se complirà son manar.

Soldats, a la presó aneu, 2600

porteu Celso i Julià.

Marxen los verdugos, portant Celso i Julià davant de Marcià. Anastasi queda a la presó, i dos soldats per fer-li guarda. I entretant que⁴⁸³ los verdugos porten los presos, diu Marcià lo següent:

⁴⁷⁸ *destragos*: 'estralls, danys, destrosses' (variant no recollida per DCVB del castellanisme *estragos*).

⁴⁷⁹ *an en*: en el manuscrit, *anan*.

⁴⁸⁰ *burlar-vos-hi*: en el manuscrit, *burlavosi*.

⁴⁸¹ ... *xiularan!*: '¡Com xiularan les vostres anques en rebre els assots, si us agafa!'

⁴⁸² *luego*: 'de seguida, ara mateix'.

⁴⁸³ *entretant que*: 'mentre que'.

MARCIA
 Vejam si poré alcançar
 de Julià me tòrnia⁴⁸⁴ el fill.

TRIBUNO
 ¿Això penseu? No hi dubteu,
 a fe que en corre perill... 2605

MARCIANILLA
 ¿Què vol dir?, ¿que no el tornarà?

TRIBUNO
 En això no hi deu dubtar.

Entren quatre soldats i tres verdugos, i presenten los presos a Marcia.

MARCIA
 Digues, mon fill, ¿com et va?
 ¿Has mudat de nou propòsit?
 Atén al que et diu ton pare,
 mira que et serà profit. 2610

Si tu mudes eix propòsit,
 seràs ric i estimat
 dels emperadors romans
 com dels majors d' esta ciutat. 2615

CELSE
 Jo no he mudat de propòsit.
 Dic-vos⁴⁸⁵ vull morir cristià.
 No hi dubteu, no hi penseu més,
 que vull morir ab Julià.

MARCIA
 Jo et prometo, fill rebelde,
 que te tinc aparellat 2620
 una bóta ab quitrà i pega.

¡Allí et tinc de fer posar!
 Faré pegar foc en ella;
 dedins haveu de cremar 2625
 afins que del tot dirritiu,
 en pols i cendres tornar.

SANT JULIÀ
 No te espànties, fill meu...

---

⁴⁸⁴ *me tòrnia*: 'que em torni'.

⁴⁸⁵ *dic-vos*: 'us dic que'.

¡Bon ànimo, valent soldat!,
que ton pare serà vençut 2630
i tu vencedor eixiràs.

MARCIANILLA
¿És possible, fill amat,
no t'atemoritzen⁴⁸⁶ tals turments?

MARCIA
¡Deixem-nos de predicar!
¡Sien posats al moment! 2635
Senyor Tribuno, aquí lo deixo
perquè sia executor
de mon fill i eix insolent.

Se'n va Marcià i la muller. Posen los sants dins de la bóta i posen foc.

SEMPRONI
Bé tindrà lo llit ben moflo,⁴⁸⁷
però blanc com una pega.⁴⁸⁸ 2640

Posen foc.

JAMBRICO
¡Ab ràbia, tu, Semproni,
ab ràbia! I cala foc
afins que tots se dirriteixen.

MALFI
Apretem-los ab eixes forques,
perquè vagen sempre a fondo. 2645

Apreten ab les forques.

SANT JULIÀ
Estam, ja veus, Celso amat,
en est forn de Babilònia⁴⁸⁹
per⁴⁹⁰ altre Nabucodenasor,⁴⁹¹
que és ton pare, cruel dimoni.

CELSON

⁴⁸⁶ *no t'atemoritzen*: és un subjuntiu, 'que no t'atemoritzin'.

⁴⁸⁷ *moflo*: 'tou' (*mofle -a*, adjectiu comú amb l'occità que *DCVB* documenta en els *Secrets d'agricultura* de Miquel Agustí (1617); *BVR*; *VDR*).

⁴⁸⁸ *blanc com una pega*: ironia.

⁴⁸⁹ *forn de Babilònia*: al·lusió a *Daniel*, 3:1-30.

⁴⁹⁰ *per*: 'per causa (culpa) de'.

⁴⁹¹ *Nabucodenasor*: el rei Nabucodonosor (en el manuscrit, *nabuco de nazor*).

Si los minyons dins lo foc 2650
cantaven a Déu llaors,
és molta raó que nosaltres
cantem a Déu ab los cors.

TRIBUNO

¡Apretau-los ab les forques,
rebossau-los⁴⁹² ab eixos llicors 2655
o materials pudors,
que s'ofèguien ab tals fetors!⁴⁹³
Los apreten ab les forques.

JAMBRICO

¡Ells se burlen de nosaltres!
Apar que estan entre flors...
(*Atisonen*⁴⁹⁴ lo foc.)
Així⁴⁹⁵ canten i s'alegren, 2660
que m'atordeix i em fan por.

SEMPRONI

Feu tot allò que vullau,
que mai ho acabareu.
¡Per ma fe!, me faran creure
que és molt poderós llur déu... 2665
Los tornen a cabussar.

MALFI

Atisona bé lo foc
i capbussam-los-hi sovint,
i veuràs com ab breu temps
tots s'aniran derritint.
*Los tornen capbussar.*⁴⁹⁶

SANT JULIÀ

Canta, Celso, a Jesucrist 2670
algun motet d'alabança.

CELSE

Cantau vós, lo meu germà...
¿Què dic germà?, ¡sou mon pare!

SANT JULIÀ

⁴⁹² *rebossau-los*: 'arrebosseau-los' (interpretem *rebocaulos* com *reboçaulos*).

⁴⁹³ *eixos llicors ... fetors*: suposen que els arruixen amb coses amb forma d'excrements.

⁴⁹⁴ *atisonen*: 'atien' (*atisonar* 'atiar' no és a *DCVB*, però deriva de *tisó* 'tió', paraula que *DCVB* situa als Pirineus Orientals i al Pallars Sobirà; cf. oc. i fr. *tison*; *tisó* i *atisonar* no figuren a *BVR* ni *VDR*).

⁴⁹⁵ *així*: 'de tal manera, amb tant d'entusiasme'.

⁴⁹⁶ *capbussar*: abans escrit *cabusar* i ara *capbussar*. La falta de preposició (*los tornen capbussar*) és un tret del rossellonès (i de l'occità i el francès).

Cantem com lo rei David,
lo que a un de sos psalms cantava. 2675

(Canta.)

Al mig del foc, senyor meu,
passaré ab vós sens cremar-me.
Al mig del fondo de l'aigua
sens perill de negar-me,
mentre vós siau ab mi, 2680
que sou ma ajuda i emparo.

CELSE *diu cantant*

Jo cantaré com los nois
en lo forn de Babilònia.
Senyor meu, ab vostra ajuda
alabarem vostres obres. 2685

Puix que en est nos defensau
del foc i de estes flames
i d'estos materials focs,
raó és que en alabança
se desfassen nostres cors, 2690
tots per dar-vos alabances,
per dar-vos glòries i honors,
sens mai cessar: ¡Sanctus! ¡Sanctus!

TRIBUNO

¡Jo me dono per vençut!...
¡Jo no sé què més m'hi faça! 2695

SEMPRONI

¡Lo foc ja està acabat
i ells estan com una pasqua!
Llança la forca.

JAMBRICO

¡Nosaltres som més cremats
i se burlen de nosaltres!
Llança la forca.

MALFI

¡Jo renego dels turments, 2700
i al veure quant poc valen!
Llança la forca.

Entra Marcià i sa muller.

TRIBUNO

¡Pasmat i atordit estic
de veure una cosa tan estranya!
¡Com s'ha cremat la bóta,

ab uns ardors que pasmava! 2705
 Ells canten com uns cantors
 a llur Déu les alabances...
 ¡Mirau-los com són eixits,
 sens tenir [ni] mal ni taca!

MARCIA

Dic-te, per el⁴⁹⁷ Déu que adores, 2710
 vull me digues, Julià,
 a on has presos eixos arts màgics.
 ¡Digues-ho prest, aviat!

SANT JULIÀ

Puix me preguntes per mon Déu,
 resposta te dec donar. 2715
 Sàpies, doncs, que ses meravelles
 són molt dignes de lloar.

Tals meravelles ell usa
 als que el saben de cor amar. 2720
 A ells està subjecte⁴⁹⁸ lo foc,
 lo cel, la terra i les mars.

¡Oïu-me! Si tals meravelles
 tu i qualsevol vulla practicar,
 ha de llançar com a inútil
 tot lo terreno mundà; 2725

son cuidado no ha de ser
 en les coses terrenals;
 i abraçia la llei de Cristo
 i lo que ell va predicar: 2730

“Qui vulla venir ab mi
 i esser mon deixeble amat,
 lo guiaré així mateix.

Prenga la creu que li tocarà,
 entenga que l’amor carnal
 enjamai s’ha d’entreposar,⁴⁹⁹ 2735
 sinó abraçar lo divino.”⁵⁰⁰

¡Aqueix sí que alcançarà!
 Ha de deixar pare i mare,
 muller i fills s’ha de deixar;
 tot s’ha de deixar per Cristo, 2740
 si tals meravelles vol usar.

MARCIA

¿Doncs se ha de deixar
 los gustos, honres i riqueses?

⁴⁹⁷ *per el*: en el manuscrit, *per al*.

⁴⁹⁸ *subjecte*: en el manuscrit, *sucjecte*.

⁴⁹⁹ *entreposar*: ‘interposar’ (*DCVB*).

⁵⁰⁰ En el manuscrit no queda clar fins on arriben les paraules que Julià posa en boca de Jesús.

SANT JULIÀ

Sí, tot s'ha de deixar per Cristo.
Però mira, Marcià, 2745
ton fill me ha demanat
que si eixia del foc viu
ab sa mare lo deixàs tornar.
Aquí lo teniu, veu-vo'l aquí,
que vos vull acontentar. 2750

MARCIÀ

Molt alegre me has fet.
Jo t'ho estimo, Julià.

Se'n va Marcià i Tribuno i soldats, ço és, los verdugos i los soldats a la presó, que fan guarda a Anastasi. I queden al teatro Celso i sa mare. I sant Julià, un poc més enllà, s'agenolla ab les mans juntes.

MARCIANILLA

Mon fill, que alegre estic
d'haver-te així cobrat.
deixa eixa llei, que no és bona, 2755
torna a prendre la que ets nat.

CELSO

Digau-me, per vostra vida,
¿a vostres déus veureu obrar
eixes semblants meravelles?
¡Ai, mare, com aneu errats! 2760
Jo, quan estava en la bóta,
vos asseguro que era tal
lo regalo que sentia
que no vos ho puc explicar.

MARCIANILLA

¿I què s'ha de fer, fill meu?, 2765
digues, ¿què s'ha de practicar?

CELSO

Ha de esser cristià;
és a saber, esser batejat
i seguir la llei de Cristo.
Però ha d'estar preparat 2770
en passar qualsevol turment
que li vullen inventar,
aunque li llévien la vida.
Ab això està acabat;
però d'aquí se segueix 2775
per premi l'etern descans,

que és la eterna glòria,
que és lo fi perquè som creats.

MARCIANILLA

Suplic-te, ¡oh, fill amat!,
tal favor puga alcançar; 2780
i de altra part desitjo
ab tu la Glòria alcançar.

Entra un prevere anomenat Antoni.

ANTONI

La pau del cel sia ab vosaltres.
Julià, amic, Déu vos guard,
i sia ab tots nosaltres 2785
i nos dónia lo fi perquè som creats.

SANT JULIÀ

Sia benvingut, oh, sant ministre,
en bona hora sia arribat.

CELSO

¡Oh, sant ministre de Cristo!,
li demanam per caritat 2790
lo baptisme per la mare.
Suplic li sia donat.

ANTONI

¿Creus en Déu, Marcianilla,
i en tots los misteris sagrats,
i tot lo que la Iglésia, nostra mare, 2795
mana que cregam los cristians?

MARCIANILLA

Credo.

ANTONI

¿Desitges esser batejada?

MARCIANILLA

Sí, pare.

ANTONI

Jo també et vull batejar, 2800
en nom del Pare i del Fill
i de l'Esperit Sant.

(La bateja.)

Confia en ell, Marcianilla,
guarda la fe que has professada.

MARCIANILLA
 Gràcies vos dono, senyor,
 pare meu espiritual. 2805
(Se'n va Antoni.)

I a tu, Celso, mon fill,
 altre pare espiritual.
 Sento en mon cor tals ardors
 que estic ara per defensar 2810
 la vera fe de Cristo
 davant qualsevol tirà.

SANT JULIÀ
 Ja te valdrà, oh, filla amada,
 que la fe que has professada
 la defenses dins breu temps, 2815
 que ocasió⁵⁰¹ ne tindràs.

*Entra Marcià tot alegre, i Tribuno i quatre soldats i verdugos. Los
 altres dos soldats fan guarda.*

MARCIÀ
 ¡Alegre estic, Marcianilla!
 ¿Com te va ab mon fill amat?

MARCIANILLA
 Molt bé, a Déu gràcies,
 de un bé tan singular. 2820

MARCIÀ
 Ja haurà mudat de propòsit,
 creuré, nostre fill amat.

MARCIANILLA
 Ab lo mateix que ell està
 vull morir, oh, Marcià.
 ¡Visca, visca, Jesucrist! 2825
 Inventà ab mi, tirà.

MARCIÀ
 ¿És possible, dona loca,
 que en tal hages d'arribar,
 que als déus que t'han afavorida
 per embustes los has de deixar? 2830
 ¡Me les has de pagar! Jo et juro
 que he de ensuciar
 i ma espasa contra tu

---

⁵⁰¹ *ocasió*: corregim *ocapo*.

i eix fill rebelde ingrat.
(Arranca l'espasa.)⁵⁰²

TRIBUNO
 ¡Alto, alto, senyor meu! 2835
 No vulla ensuciar
 en una dona l'espasa,
 que és contra son honor i estat.

MARCIANILLA
 No em fan por tes amenaces,
 que jo tinc fortalisat 2840
 lo meu cor d'amor divino.
 No et temo, no, Marcià.

MARCIA
 ¡Portau-los a la presó!
 I ells forts estacats,
 inventau en ells turments, 2845
 ¡matau-los a cop de pals!

TRIBUNO
 No los mateu com ell vos diu,
 que ab majors⁵⁰³ turments han d'acabar.
 ¡Que séntien penes majors!
 I anau, compliu aviat. 2850

Los lliguen a tots i los porten a la presó carregats de cadenes. I per lo camí los turmenten, pegant-los o ab altres diferents treballs. I los soldats queden a fer guarda ab els⁵⁰⁴ de la presó. I Tribuno se'n torna ab Marcià.

MARCIA
 ¡Rabio ab ràbia tal,
 i tal, si possible fora,
 de⁵⁰⁵ mes entranyes i cor
 de ràbia ne faria trossos!

TRIBUNO
 ¿Que ha perdut lo judici? 2855
 Repòrtia's, no tòrnia loco,
 no pènsia ab⁵⁰⁶ lo fill ni ab la muller...
 ¡Degolli'ls, mati'ls i destrossi'ls!

⁵⁰² *arranca l'espasa*: 'desembeina'.

⁵⁰³ *majors*: corregim *major*.

⁵⁰⁴ *ab els*: corregim *anals*.

⁵⁰⁵ *de*: 'que de'.

⁵⁰⁶ *no pènsia ab*: 'no pensi en'.

MARCIA

¿És possible, déus immortals,
que hajau pogut sofrir 2860
que m'hagen vingut tants mals?

Ara sí que ho tinc per vist,
que em sou cruels enemics,
que estic per destrossar 2865
vostres temples i habitacions
i aprofonar vostres altars.

¡Acabem d'una vegada!
Jo mateix m'he de venjar,
de mi he d'esser lo verdugo,
a trossos m'he de matar. 2870

Se roega⁵⁰⁷ los punys i llança lo sombrero.

TRIBUNO

¿Que ha perdut lo judici?
¡En això havia d'arribar!
Demanau perdó als déus,
ara sí que estan enujats. 2875
Anem-no'n al temple junts,
que vos haveu de reconciliar
ab los déus i mitigar-los
per eixes blasfèmies tals.

Se'n va Marcia i Tribuno, junts. I entra Antoni, prevere, per la porta acostumada, i dos àngels per l'altra, i es topen. I l'Àngel primer diu a Antoni:

ÀNGEL [PRIMER]

Oïu, atent, Antoni, prevere 2880
i ministre de l'Altíssim.
Vés a la presó a on estan,
que allí de present se veuran
uns casos prodigiosíssims.

Se'n van Antoni i los àngels, junts, a la presó. I diu Antoni:

ANTONI

La pau del cel sia ab tots,
caríssims fills tan amats. 2885
Esforçau's, no tingau temor,
que de Déu serem regalats.

Canten los àngels.

ÀNGELS, tots dos

⁵⁰⁷ *roega*: 'rosega' (*roegar*, DCVB, BRV, VDR).

¡Alegrau's, soldats de Cristo!,
 ¡no temeu, valents soldats!,
 tots eixireu vencedors 2890
 i vençut quedarà el tirà.

Vui se amostra alegre
 la gran cort celestial,
 veent que com a valents
 peleeu ab ànimo gran. 2895

No t'espantes, Celso, no;
 no te espantes, Julià,
 Marcianilla i Anastasi.
 ¡Esforçau's, valents soldats!
Se'n van los àngels.

SOLDAT PRIMER

Grans portentos vui se mostren 2900
 entre estos cristians...

¡Com los afavoreix son Déu!
 ¡Mireu que prodigis grans!
 No vull portar més les armes
 ni penso més militar 2905
 debaix dels estendards i banderes
 de l'emperador romà.

Llança les armes.

SOLDAT SEGON

Jo a Cristo vull seguir
 i per ell desitjo dar
 ma vida i la sang tota 2910
 en mans del cruel tirà.

(Llança les armes.)

¿Qui no prendrà tals regalos?,
 ¿qui de tals s'apartarà?
 Si em voleu seguir a mi,
 desitjo esser cristià. 2915

SOLDAT TERCER

¡Visca, visca Jesucrist!
 ¡Oïu-me, oh, sant Julià!,
 que vos demano ab vives ànsies
 si me voleu batejar.

(Llança les armes.)

Que confesso que és verdadera 2920
 la fe que tots professeu,
 i de morir ab vosaltres
 concediu-me eix favor,
 ¡oh mon amic!, si vos plau.

SOLDAT QUART

Ab lo cor lo mateix dic, 2925
 lo que ha dit mon company.
 Esser cristià desitjo
 i esser ab lo baptisme rentat.

(Llança les armes.)

Perquè rentat ab eixa aigua 2930
 ab gran ànimo poré entrar
 en lo camp de la batalla
 contra els enemics mortals.

SOLDAT CINQUÈ

Vodria esser company 2935
 de Celdoni, que donà
 son cap i sa sang per Cristo,
 i de glòria coronat.

(Llança les armes.)

¡Ai de mi!, ¿quan serà el dia 2940
 que a tal poré arribar,
 de dar ma sang, tota, tota,
 per l'etern descans alcançar?

SOLDAT SISÈ

Així com lo ciervo ferit,
 així estic assedegat.
 De l'aigua del sant baptisme
 ¡ai!, ¿quan me veuré rentat?
(Llança les armes.)
 Per amor de Déu vos demano⁵⁰⁸ 2945
 eix favor vullau-nos atorgar.
 Cristians desitjam tots esser
 per alcançar lo fi tan desitjat.

ANTONI

Esforçau's, caríssims fills,
 que a tots se vos serà atorgat 2950
 lo sagrament del baptisme,
 però primer haveu de professar.
 ¿Creveu⁵⁰⁹ en Déu totpoderós,
 rei etern universal,
 i que en ell hi ha tres persones: 2955
 Pare, Fill i Esperit Sant?

TOTS

Sí, pare.

ANTONI

⁵⁰⁸ *vos demano*: 'us demano *que*'.

⁵⁰⁹ *creveu*: 'creieu'.

¿Creeu que la segona persona,
que és lo Fill, s'encarnà
a les entranyes de Maria,
i verge del part quedà? 2960

TOTS

Sí, pare.

ANTONI

¿Creeu que per rescat
de tot lo llinatge humà
fou clavat de viu en viu,
en creu morí encabolat?⁵¹⁰ 2965

TOTS

Sí, pare.

ANTONI

¿Creeu que ressuscità
i que als cels se'n pujà,
al cap de coranta dies
nos baixarà a jutjar? 2970

TOTS

Sí, pare.

ANTONI

Ab eixa fe vos batejo;
tingau la fe que haveu professat.
Jo vos batejo en nom del Pare
i del Fill i de l'Esperit Sant. 2975

(Los bateja a tots.)

Ea, fills meus tan amats,
esforçau's, no desmaieu,
no vos espàntia lo tirà
ni les fúries no temeu. 2980

Sens dubte per lo martiri
com nosaltres passareu.
Mireu, confieu en Cristo,
que ab son favor vencereu. 2985

Armeu-vos d'oració fervorosa,
que ab esta vos defensareu
dels mortals enemics,
aunque sien a centenes i a mils.
Essent com és pare amorós,
no penseu que olvídia a sos fills 2990
en qualsevol lance fort

⁵¹⁰ *encabolat*: per *enclavat* (però no n'hem trobat cap rastre).

ni als més evidents perills.⁵¹¹

---

⁵¹¹ En el manuscrit hi ha a continuació l'anotació següent, de mà que sembla diferent, potser per la interrupció temporal: *Vui, 31 de desembre de 1751.*

Part sexta
i última del martiri, a on té fi l'obra.

Los que parlen són: Marcià; Tribuno; sis soldats; sant Julià; Antoni, prevere; santa Basilissa, que ha ressuscitat; Celso; Marcianilla; Anastasi; Semproni; verdugo segon; dos àngels; Bartolico i Antonino; i primer lo Graciós.

GRACIÓS

Ja ho senten: a consell toquen.
 Quiscun me vulla donar
 son vot per a la obra, 2995
 que sia ben acertat.
 Tinc ganes de dir que jo
 [sóc] cristià com los demés,
 i si ho dic, no em succeesca⁵¹²
 com als demés, al revés. 3000
 Si ho dic, que ho só, i m'agafen,
 veus-ne aquí un d'atrapat;
 me tocarà posar les pernes
 dintre d'un banc foradat.
 ¡Oh, si ab això bastava, 3005
 no seria lo pitjor!...
 Lo pitjor seria l'esquena,
 que ab assots no hi tindria fred, no.
 ¿Què hi dieu, ma comare?
 Però ara prendré lo vot 3010
 d'aquella que és més vella,
 que sap ella més que tots
 los diables de l'infern
 en matèria d'estribots⁵¹³
 i en matèria de rondalles, 3015
 d'aquelles d'a la⁵¹⁴vora del foc,
 ¿Què hi dieu, al que haveu oït?
 ¿És bo que capgíria los esclops,
 quan fan mal al cap dels dits?
 Los tals gira'ls al taló. 3020
 I les ungles, quan són llargues,
 ¿escapçar-les no és millor?
 I començar per els colzes,
 tallant-ho a poc a poc...
 Ja sento venir lo tigre, 3025
 ab ungles com un lleó,
 ¡si jo les hi podia arranar
 del modo que he dit jo!...
 Se'n va.

⁵¹² *no em succeesca*: 'que no em succeeixi'.

⁵¹³ *estribots*: 'estirabots' ('acudit, dita o paraula estrambòtica' DCVB).

⁵¹⁴ *d'a la*: en el manuscrit, *de la*.

Entra Marcià, Tribuno i los verdugos.

MARCIÀ

Envia a cercar los presos,
tots quants hi ha a la presó. 3030

Van Tribuno i los verdugos a la presó. I aixís, com veu los soldats convertits, se pasma i diu:

TRIBUNO

¡Oi!, ¿que novetat és esta?
Soldats meus, ¿com és això?
¿Que vos seríeu fets cristians?
¿Que vos ha enganyat, aquest traïdor?

Tots los soldats criden:

[SOLDATS]

¡Visca, visca Jesucrist!
¡Nosaltres cristians som! 3035

TRIBUNO

¡De ràbia no sé què em faç!⁵¹⁵
(Tribuno se'n torna ab Marcià.)

Perdònia, lo meu senyor,
que tota la guarda entera
que estava a la presó, 3040
sens temor i sens vergonya,
han dit, cridant com uns folls:
“¡Nosaltres cristians som!”.

Està ab ells un prevere,
dels cristians sacerdot, 3045
que, ab los senyals⁵¹⁶ que jo he vistos,
los ha batejats a tots.

MARCIÀ

¿És possible? ¡¿Com pot ser?!
Ara és bona ocasió,
ara los tenim a la gàbia, 3050
¡los havem d'acabar a tots!

(Diu a Tribuno:)

Crida luego⁵¹⁷ mos soldats
i pòrtia'ls tots ací on só,
que veuran ab brevedat
com los faré matar a tots. 3055

⁵¹⁵ *faç*: ‘faig’.

⁵¹⁶ *ab los senyals*: ‘considerant els senyals, jutjant pels senyals’.

⁵¹⁷ *luego*: ‘ara mateix’.

TRIBUNO

¡Soldats, a les armes!
(Ixen los tres verdugos.)
 Veniu, seguiu-me a mi tots.
 Preveniu bé vostres armes
 i veniu ab mi a la presó.

Van Tribuno i los verdugos a la presó. I los estaquen⁵¹⁸ de dos en dos per los braços i los presenten davant Marcià.

MARCIA

Digau-me ara de present, 3060
 davant de mi a judici,

¿com sou locos insensats?

¿No veeu vostres maldats?

¿Com sou dany i perjudici
 del profit i bé comú 3065

de tot lo poble honrat?

Ni menos⁵¹⁹ se'n trobaria un

que diga⁵²⁰ no anau errats.

Digau-me, ¿no és disbarat?

(Diu a sant Julià:)

Te pregunto a tu, malvat, 3070

¿què intentes fer ab tos arts?

SANT JULIÀ

Lo que intento no és altre
 sinó estes ovelles apartar
 de tes garres, llop famolent⁵²¹
 de voler-les devorar. 3075

MARCIA

¡Loco!, mon intent no és
 sinó an⁵²² tots beneficiar.

SANT JULIÀ

¿Doncs per què goses privar
 a ta muller i ton fill
 de gosar⁵²³ l'etern repòs,
 mirant-se a Déu com espill? 3080

MARCIA

⁵¹⁸ *estaquen*: 'lliguen' ('lligar en general' *DCVB*).

⁵¹⁹ *ni menos*: 'ni tan sols'.

⁵²⁰ *que diga*: 'que digui *que*'.

⁵²¹ *famolent*: 'famolenc' (*DCVB* només en dóna exemples medievals).

⁵²² *an*: en el manuscrit, *en*.

⁵²³ *gosar*: 'gaudir' (cast. *gozar*).

Pregunto a tu, batejador,
 loco, mago, etxisser,⁵²⁴
 digues, l'aigua ¿que⁵²⁵ virtut té,
 sinó sols per a rentar? 3085
 ¿Té altra virtut millor?

ANTONI

L'aigua de si sola no té
 la virtut per a rentar
 l'ànima perquè puga tornar
 a Déu etern agradable, però 3090
 d'est modo⁵²⁶ aplicada té
 una virtut sense par.⁵²⁷
 Tal virtut té lo baptisme
 per al que desitja esser cristià,
 que, per més culpes que tinga, 3095
 si⁵²⁸ lo pren ab una fe viva,
 del tot queda perdonat.

MARCIA

Però, digues, home loco,
 ¿la virtut no és del que adores,
 que és el Crucificat? 3100

ANTONI

Sí, és veritat. Si escoltes,
 t'ho diré ab brevedat.
 Quan Déu crià el primer home,
 ab tal gràcia lo crià,
 però fou tan mal i loco 3105
 que son precepte trencà,
 i est⁵²⁹ tal pecat perpetrà
 que tots naixem ab la culpa
 i nos deixa esta⁵³⁰ tal taca
 que som de Déu tots privats. 3110
 Los hòmens naixen lligats
 ab tal cadena;
 i per pagar de l'ofensa

⁵²⁴ *etxisser*: 'enciser, fetiller' (del cast. *hechicero*; en el manuscrit, *exisser*). Al *Gazophylacium* de Joan Lacavalleria hi ha *etxis* 'sortilegi', *etxisador*, *etxisadora*, *etxisament*, *etxisar* i *etxisat*, però no *etxiser/etxisser*, que tampoc no figura a *DCVB*. Tenint en compte la poca freqüència de de la grafia *tx*, suposem que *x* representa també aquí el so africac (vegeu l'observació de *DECat* a la nota al nostre vers 236). A *La venjança del martre* també surt *etxis*.

⁵²⁵ *que*: 'quina'.

⁵²⁶ Hem corregit *del modo* per *d'est modo*.

⁵²⁷ *d'est modo ... sense par*: aquests dos versos provenen del que el manuscrit presenta com un de sol: *del modo aplicada té una virtut sens par*. En el manuscrit, *sense*.

⁵²⁸ *si*: en el manuscrit, *y*.

⁵²⁹ *est*: Adam, el primer home.

⁵³⁰ *esta*: 'aquesta culpa'.

fou menester que baixàs
del cel fins a la terra 3115
Déu etern a humanar.⁵³¹

Lo qual, per destruir la mort,
és a saber, lo pecat,
i per esser immensa la culpa,
l'Immens hagué de baixar. 3120

I est, per a redemir
a tot lo llinatge humà,
est morí per a pagar
[a] la majestat ofesa
una ofensa tan singular. 3125

Morí clavat a la creu
per rescat del llinatge humà.
Est fou lo qui als sacraments
la virtut los va donar.

MARCIA

¡Tot lo que has dit són falordis!⁵³² 3130
Deixem-nos de predicar,
sinó que ab vostres enruedos⁵³³
los teniu embelecats.⁵³⁴

Digues, Julià, sens vergonya,
digues quin déu manarà 3135
que lo fill s'apàrtia del pare
i lo germà de la germana
i lo marit de la muller
i altres coses semblants,
que féu ab arts diabòlics, 3140
que aqueix art no pot ser més mal.

ANTONI

Esta resposta me toca...⁵³⁵
D'arts màgics no deus parlar,
que això usau vosaltres,
que vostres déus són los tals 3145
que vos embelacan⁵³⁶ a tots,
i així tots anau embelecats.

⁵³¹ *humanar*: 'fer-se home, encarnar-se' ("«Aquella claredat divina qui en vós se vol humanar», Isabel de Villena, *Vita Christi*, c. 27" *DCVB*). En el manuscrit, *homenar*.

⁵³² *falordis*: 'mentides, camàndules, falòrnies' (a *DCVB* només hi ha *falòrnia* i *falòria*; a *DECat* III, 868-869, *falòrnia*, *falòria*, *falòrdia*; la darrera ja apareixia com a aragonesisme al *Diccionario de Autoridades*; també a *DRAE*: *falordia*, *faloria* 'cuento, fábula, mentira'). El *Diccionari Aguiló* ressenya com a dialectalisme *falòria*, forma que també usa el P. Butinyà a *La venjança del martre*.

⁵³³ *enruedos*: la combinació dels mots castellans *enredo* i *ruedo* segurament augmentava, encara que no fos deliberadament, la sensació d'embolic.

⁵³⁴ *embelecats*: 'fascinats, enganyats amb bones paraules o altres artificis' (cast.).

⁵³⁵ *me toca*: 'em pertoca, em correspon a mi donar-la'.

⁵³⁶ *embelaquen*: 'embelequen' (en el manuscrit, *embalacan*; però en els versos 3133 i 3147 escriu *embelecats*). Castellanisme, que figura al *Diccionari Grases*: *embeleco* 'embaucamiento'.

Vos fan creure moltes coses
i vos fan fer mil disbarats.
La llei de Cristó no fa 3150
aqueixes coses semblants,
i qui lo segueix i ama de veres
los regala⁵³⁷ en coses tals.

SANT JULIÀ

Qui ama a Jesucrist de veres
i de bon cor vol esser batejat,
si de vosaltres és perseguit, 3155
farà meravelles tals.

I vejiam los vostres déus
si faran coses semblants;
perquè si tals meravelles fan, 3160
jo ab ells me vull girar,
però si el contrari fan,
creu-me, deixa'ls a tots estar
a l'etern foc que s'abrasen.

Creu-me el que t'he dit, Marcia. 3165

MARCIA

Jo estic content. Allà anem,
que vos vull acontentar...
Però mira, lo dit dit,
no vulles barbollejar.⁵³⁸
Tribuno, envia un soldat 3170
que vaja los sacerdots avisant
que vinguen luego⁵³⁹ al temple,
que crec que estos sacrificaran.

SANT JULIÀ

Anem, allà tots anem,
fills meus, anem tots allà, 3175
que veurem grans meravelles
i la fe s'acrisolarà.⁵⁴⁰

Se'n van al temple.

*Aquí s'ha de plantar un altar o retaule d'idols. I es té d'infondar⁵⁴¹
lo retaule i los idols. I los sacerdots van tots a l'infern, i eixirà una*

⁵³⁷ *los regala*: malgrat la manca de concordança, *los* són “aquells qui segueixen i amen de veres” a Jesucrist.

⁵³⁸ *barbollejar*: ‘parlar confusament, precipitadament’.

⁵³⁹ *luego*: ‘de seguida’.

⁵⁴⁰ *acrisolarà*: aquí, ‘es demostrarà, es farà palesa’ (*DCVB*: “aclarir o comprovar una cosa per mitjà de testimonis o proves indubtables”; del cast. *acrisolar* “Depurar, purificar en el crisol por medio del fuego, el oro y otros metales” *DRAE*).

⁵⁴¹ *infondar*: ‘enfondar, enfonsar’ (a *DCVB* hi ha *enfondar* però no *infondar*).

gran fumada. I Marcià restarà tot atordit.

MARCIÀ

Ja estam al temple
a on Julià deu sacrificar.

SANT JULIÀ

Si estos déus són verdaders, 3180
per les obres se veurà.
Ea, fills meus, armau's
ab lo senyal del cristià.

Sant Julià i sos companys s'agenollen i se persignen i senyen. I aixís tots agenollats, sant Julià prossegueix la següent oració; la qual acabada, tots sos companys responen: "Amén". I a l'instant cau lo temple, ab los sacerdots. I sant Julià ab sos companys s'alcen. I sant Julià, girant-se a Marcià, li diu lo que es segueix.

SANT JULIÀ

¡Oh, Senyor, Déu etern i immortal,
criador del cel i de la terra, 3185
de tot lo visible e invisible,
a qui sol se deu lo culto
i veneració verdadera!

A vós únicament adoram
i postrats reverenciam, 3190
a vós sol regoneixem⁵⁴²

per verdader Déu i creador,
i als déus que els gentils adoren
los confessam per falsos i mentirosos,
habitació de dimonis 3195
i centro de la maldat.

Humilment vos suplicam
que per confusió d'estos idòlatres i pagans,
enemics de vostra fe santa
i cruels perseguidors 3200

de vostres amats los cristians,
i en confirmació de vostra llei santa
i divina i catòlica fe,
sia de la terra tragat
est temple, habitació de dimonis, 3205
ab tots los ídols i sacerdots,
i en l'infern sia entregat
per tota l'eternitat.

TOTS

Amén.

---

⁵⁴² *regoneixem*: 'reconeixem'.

Cau lo temple, ixen flames de foc i s'alcen los cristians. I sant Julià se gira a Marcià.

SANT JULIÀ

Ea, ¿què és açò, Marcià? 3210

¿A on estan tos ídols en què et gloriaves
i tos déus que tant confiaves?

¿Què és estat de tos sacerdots i temple?

Tot lo ha tragat l'infern,

al momento. 3215

I aixís te tragarà a tu i a ton emperador
si, deixant los ídols ab compunció de cor,
no adoreu al verdader Déu etern,
del cel i de la terra criador.

¿Que estàs atordit 3220

de veure coses semblants?

(Se gira a sos companys.)

Ea, fills, ab veu alta:

“¡Visca Jesucrist!”, cridam.

TOTS

¡Visca, visca Jesucrist!

[SANT JULIÀ]

¿No et dónes per vençut, Marcià? 3225

MARCIÀ

Tribuno, ¿no veus quins destragos?,⁵⁴³

¿no veus que maldat tan gran,
que crueltat inhumana?

¿Has vist maldat més semblant?

¡Agarrau-los i a la presó!

¡Amarrau-los! No tingau, 3230

soldats, pietat alguna.

Traveu-me'ls⁵⁴⁴ d'aquí davant.

(Los verdugos los estaquen i los porten a la presó. I los turmenten per lo camí.)

Jo t'asseguro, Tribuno,

que tals maldats he de venjar, 3235

que de la sang de ses venes

les mans me n'he de rentar.

De la de ma dona i fill,

d'esta en particular,

ab peus, per més oprobi, 3240

la vull escampar i pitjar.

⁵⁴³ *destragos*: 'estralls' (variant, no recollida per DCVB, del cast. *estrago*).

⁵⁴⁴ *traveu-me'ls*: 'traieu-me'ls'.

TRIBUNO

¡Jo no sé com haveu sofrit!
 Ja los havíeu de fer matar...⁵⁴⁵
 No hauríeu arribat a tal
 ni tals destragos donar, 3245
 que veent coses semblants
 molts ab ells se giraran⁵⁴⁶
 i nos daran molt que fer
 i que discórrer i pensar.

MARCIA

Demà, veuràs ab que gana⁵⁴⁷ 3250
 los tinc de fer aturmentar;
 i per remato⁵⁴⁸ de tot,
 ¡los caps los vull fer llevar!

Se'n van tots.

Aquí apareix santa Basilissa i Sulpici i Simplici i Celdoni, que han ressuscitat, tots vestits de blanc, ab corones al cap. I van aconsolar⁵⁴⁹ los sants a la presó.

SANTA BASILISSA

¡Esforçau's, los meus germans!
 Mireu que vos deveu esforçar, 3255
 que se vos acaba lo desterro,
 ja se vos acaben les penes
 i vindreu a descansar.
 Anima't, Julià,
 ja s'acaba lo treball, 3260
 les penes i tots los mals.
 Ja eixireu ab victòria,
 així que a la glòria
 vindreu tots a reposar.
 Jesucrist ja vos aguarda 3265
 per a tots remunerar,
 ja vos té preparat la corona
 que a sos sirvents entona,⁵⁵⁰
 i ab ella coronar.

⁵⁴⁵ ...matar: 'ja els havíeu d'haver fet matar'.

⁵⁴⁶ se giraran: 'canviaran d'opinió, es desviaran de l'antiga fe'.

⁵⁴⁷ ab que gana: 'amb quines ganes'.

⁵⁴⁸ remato: és el cast. *remate* amb canvi de terminació.

⁵⁴⁹ van aconsolar: podríem haver-ho transcrit per *van a consolar*, però respectem la llengua del manuscrit (vegeu acot. v. 2670/2671).

⁵⁵⁰ que a sos servents entona: 'amb la qual orna els seus servents' (*entonar* "adornar; vestir o guarnir de coses bones; cast. *acicalar*, *ataviar*. «Lo compte es va molt entonar e engalanar a les mil marauelles», Boades, *Feyts*, 270" DCVB).

SANT JULIÀ

Gràcies vos donam, Senyor, 3270
rei eternal de la glòria,
que sens tenir nosaltres mèrits
nos tingau a la memòria.

En vostres mèrits confiam
i no en los nostres, perquè 3275
són inútils, sens profit,
i, per dir-ho tot, no són res;
los vostres, sobreabundants
i los nostres, Senyor meu,

acceptau-los així com són. 3280

Del poc, poc, Senyor, preneu.

¡Ai, Déu meu! ¿Quan serà l'hora
que donarem per vós, Senyor,
en mans del tirà les vides,
totes per amor de vós? 3285

Entra Marcià i Tribuno i verdugos.

MARCIA

Anau a buscar los presos.

Van Tribuno i los verdugos a buscar tots los presos. I los presenten.

MARCIA

Ara se ha d'acabar,
les vostres maldats cruels,
això se ha d'abreviar.
An eixos⁵⁵¹ rebeldes soldats, 3290
anau-los a degollar.

Los soldats s'agenollen per degollar-los,⁵⁵² i diuen tots:

SOLDATS, tots

¡Oh, divino i celestial pare!,
sempre confiam ab vós,
que ens donareu a tots ara
lo celestial repòs. 3295

En vostres mans, gran senyor,
ja que lo haveu creat,
vos donam nostre esperit,
puix sou Déu de veritat.

Los degollen.

⁵⁵¹ *an eixos*: en el manuscrit, *en eixos*.

⁵⁵² *per degollar-los*: 'per ser degollats'.

MARCIÀ

A eixos etxissers⁵⁵³ magos 3300
 posau-los estopes als dits,
 feu que sien empegades,
 ¡vejam si poran sofrir!

Los posen estopes als dits i posen foc en elles, apartats, del modo que no es puguen cremar.

Diuen TOTS

¡Ai, que regalos honrats 3305
 nos dónes, oh, Marcià!
 Fes doblar lo foc més fort,
 que aqueix no nos pot cremar.

MARCIÀ

Si eix no serà bastant,
 altre ne tinc d'inventar 3310
 en què a Julià i a Celso
 los escorxeu la pell del cap.

A Antoni i Anastasi,
 ab garfis ben afilats,
 los lleveu los ulls del cap,
 i això sens pietat. 3315

A Marcianilla, a l'ecúleo;⁵⁵⁴
 allà s'ha de desconjuntar
 tots los ossos un a un,
 i això ab brevedat. 3320

I si això no és bastant,
 tots junts a les bèsties fieres,
 perquè sien devorats.
 I si això no basta,
 serà precis sien degollats.

*Comencen a escorxar lo cap a sant Julià i a Celso. Aquí s'ha de fer una tramoia de com si fos pell.*⁵⁵⁵

SANT JULIÀ

¡Oh, divino Déu d'amor!, 3325
 vós per mi fóreu coronat
 ab ignominiosa corona
 per pagar nostres maldats.

⁵⁵³ *etxissers*: en el manuscrit, *exissers* (vegeu la nota al vers 3083).

⁵⁵⁴ *ecúleo*: 'poltre, eculi' ("instrument de tortura, a manera de cavallet de fusta, damunt el qual asseien els delinqüents i màrtirs per turmentar-los i obligar-los a confessar o renegar" *DCVB*; cast. *ecúleo*, del llatí *eculeus*).

⁵⁵⁵ *tramoia de com si fos pell*: el mot *tramoia* és usat en sentit molt ampli, equivalent a *artifici escènic*; aquí, un que permeti que els espectadors creguin veure com els arranquen la pell.

I si en lo cap tal corona
vos causa un tal dolor, 3330
feu que sentia en mon cor
lo que sentí vostra persona.

CELSE

Est pur dolor que sento al cap
per mi lo sentíreu primer.
Feu, divino Déu d'amor, 3335
que no desmaie en tal turment.

Lleven los ulls a Anastasi i Antoni.

ANTONI i ANASTASI, *tots dos junts*

Senyor meu, si los ulls
són les finestres de maldat,
raó és sien arrancats.
Puix han causat disbarat, 3340
vagen fora los ulls del cos,
puix esforç vos demanam,
perquè a turments majors
vostres grandeses lloam.

*Posen Marcianilla a l'ecúleo i l'estiren de peus i de braços, ab unes
cúrries guarnits. I quan l'estiren, diu:*

MARCIANILLA

Vós, en la creu estirat, 3345
Déu meu, dolcíssim espòs,
és raó que pòsia jo⁵⁵⁶
per pagar les mies maldats.
Doneu-me esforç, Senyor meu,
perquè no vos néguia patint. 3350
Vinguen-me cruels turments,
que per vós los tinc de sofrir.

MARCIA

Portau-los a les bèsties fieres,
que d'elles⁵⁵⁷ no escaparan.
*(Los porten detràs, i en acabar de parlar los tornen davant
Marcia.)*
Atordit del tot me veig. 3355
Si ab est no acabaran,
sens perdre més temps,⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ ...*que pòsia jo*: 'és de raó, és de justícia, que ara jo em posi a la creu', tenint en compte que la postura devia ser de braços en creu, estirats.

⁵⁵⁷ *d'elles*: corregim *de ells*.

⁵⁵⁸ ...*temps*: suprimim al començament d'aquest vers un *luego*, ja que torna a sortir al vers següent (*luego, sens perdre mes temps | los fas luego degollar*).

los faç⁵⁵⁹ luego degollar.

TRIBUNO

Vejam estos què hi diran;
les bèsties, com los han tractats... 3360
¡Si per mi hagués anat,
ja serien degollats!

Entren los verdugos i presos, i los presenten a Marcia.

SEMPRONI

Tant cas han fet les bèsties fieres
que, après d'haver-los llançats,
ab amor i gran carinyo, 3365
a tots, un a un, los han llepats.

MARCIA

¡Degollau-los al momento,
que ja estic cansat d'inventar!

Los porten al degollador. I s'agenollen i diuen tots:

SANT JULIÀ i CELSO

¡Oh, divino Déu d'amor!,
¡oh, pare misericordiós!, 3370
vos donam infinites gràcies
dels innumerables favors.

En vós confiam, Senyor,
que nos donareu la corona
en la vostra santa glòria, 3375
que ab tal noblesa s'entona.⁵⁶⁰

ANTONI i ANASTASI

L'ànima, que a vós serveix,
ab tal moneda és pagada.
Acceptau nostres desigs
i nostres fervoroses ànsies. 3380

SANT JULIÀ i MARCIANILLA

I si en est acabam,
vos donam tots junts des d'ara
en vostres mans l'esperit,
perquè li doneu posada.

*Los degollen a tots, [ab] lo qual se mou gran terremoto. I ixen los
àngels i canten.*

⁵⁵⁹ *los faç*: 'els faig'.

⁵⁶⁰ *s'entona*: 's'adorna, s'engalana' (DCVB, vid nota al vers 3268).

ÀNGELS

Cantem, esperits angèlics, les meravelles de Déu, cantem ab clarins sonors a Déu les misericòrdies que vui mostra a sos sirvents.	3385
¡Veni, oh, ànimes santes!, que vos aguarda vostre espòs, que gosau de sos abraços, que, com apretats llaços, vos vol donar sos honors.	3390
Per haver eixit vencedors, entrareu triomfants, ⁵⁶¹ ab palmes. ⁵⁶²	3395
Perquè ab valor i esforç haveu resistit avui tots contra els tirans i les trampes, la teniu ja adornada, tal rica i hermosa corona de pedres molt precioses i altres joies adornades; ab esta entrareu a la glòria.	3400

Los àngels se'n van i ix lo Graciós.

GRACIÓS

¡Valga'm Déu! ¡I quina matança! ¡I que caps que van pel sòl! ⁵⁶³ Déu ne guard al meu senyor, ⁵⁶⁴ més me val que s'estiga al coll. ⁵⁶⁵	3405
Molt abundància de bots, si hi ha per ací sabaters que sàpien empegar, que bastant ⁵⁶⁶ vi hi ha [a] Galliners per trasportar ⁵⁶⁷ ençà i enllà.	3410
¿I ara com ho farem? ¿No los farem a tots un clot? I sinó, jo los asseguro que la pudor nos matarà a tots.	3415

Entren dos o tres enterradors, i dien⁵⁶⁸ an el Graciós lo següent:

⁵⁶¹ *trionfants*: en el manuscrit, *triumfant*, en singular i amb *u* (de *triümf*).

⁵⁶² *ab palmes*: una branca de palmera és símbol de martiri.

⁵⁶³ *pel sòl*: en el manuscrit, *per al sol* (que interpretem com *per el sol*).

⁵⁶⁴ *senyor*: corregim *senyors*.

⁵⁶⁵ *...al coll*: que el cap no s'allunyi del coll.

⁵⁶⁶ *bastant*: corregim *bastants*.

⁵⁶⁷ *trasportar*: forma antiga de transportar (*DCVB*).

⁵⁶⁸ *dien*: 'diuen'.

ENTERRADOR

Germà, si cristià sou,
ajudau-nos a enterrar
an⁵⁶⁹ estos sants gloriosos 3420
que han mort en mans del tirà.

GRACIÓS

Com no vullau altra cosa...
Jo m'hi vull arremangar,
perquè si sang me tocava
en ninguna⁵⁷⁰ part del braç, 3425
Marcia me matarà
pensant que jo los he escorxats.

Se'n van.

Los que fan l'últim pròleg són Bartolico i Antonino.

BARTOLICO

¡Oh, crueltat inhumana!,
¡oh, desgràcia la més fatal!,
¡oh, iniquitat inaudita 3430
que han usat estos tirans!
Ja veu, los meus germans...
¿Qui no tindrà compassió?,
¿qui no tindrà gran dolor?
¿Qui no sentirà en son cor 3435
una congoixa i sentiment tal
al veure cosa semblant,
al veure mal desigual?⁵⁷¹
Però és bé que sentim
tal dolor, per dos motius... 3440
Però l'explicació d'ells la diré
si atents m'estan oint.
En primer lloc deuré plànyer⁵⁷²
la cristiandat per terra va
i de Cristo lo rebanyo 3445
lo veure⁵⁷³ d'eixa manera:
lo poc ramat de ovelles
ser devorades del llop,
ara una, ara una altra,
disminuint⁵⁷⁴ poc a poc. 3450

⁵⁶⁹ *an*: en el manuscrit, *en*.

⁵⁷⁰ *en ninguna*: enteneu 'en alguna, en cap'.

⁵⁷¹ *mal desigual*: corregim, hipotèticament, *mal desigual*, prenent-ho en el sentit de 'injust, excessiu' ('desproporcionat, mancat de la proporció deguda' DCVB).

⁵⁷² *deuré plànyer*: 'deuré plànyer *que*'.

⁵⁷³ *lo veure*: 'veure'l'.

ANTONINO

Encara que [a] tu t'apar
 que lo ramat disminuesca,
 no deus per ço enujar-te,
 ans bé deus estar alegre.
 Si es disminueix en lo món, 3455
 ja multiplica en lo cel;
 allí se fan les grans festes,
 allí és el repòs etern.
 I així, no deus desmaiar,
 que encara que sia lo cos mort 3460
 en mans del cruel tirà,
 en lo cel gosa⁵⁷⁵ repòs.
 Que esta vida no és
 sinó una contínua malícia,
 sempre s'ha de pelear 3465
 ab los dimonis i vicis.

BARTOLICO

Tot això jo ja ho confés,
 però, ai, Déu quant se deu llamentar⁵⁷⁶
 veent la gran crueltat
 que ha usat lo tirà. 3470
 Si la ciutat de Atenes
 féu tan gran sentiment
 en la mort d'aquell filòsof,⁵⁷⁷
 que, per ponderar son sentiment,
 aquell que feia fúnebre oració 3475
 se tapà la cara sens parlar;
 demostrant lo dolor i sentiment,
 la sua boca no es badà.
 ¡I ab quanta més raó, *señores*,⁵⁷⁸
 devem nosaltres plorar 3480
 veent estos senyors nobles
 morts en mans del cruel tirà!

ANTONINO

¡Alegres i més que alegres
 devem nosaltres estar,
 puix són nostres sants nats vui 3485

⁵⁷⁴ *disminuint*: primer havia escrit *vansen*, després ratllat i substituït per *disminuhint*.

⁵⁷⁵ *gosa*: 'gaudeix de'.

⁵⁷⁶ *llamentar*: 'lamentar'.

⁵⁷⁷ *la mort d'aquell filòsof*: creiem que es refereix a Sòcrates, condemnat a beure cicuta pel tribunal d'Atenes, acusat d'impietat i corrupció del jovent, fet que va commoure l'Atenes del seu temps. Però no hem pogut precisar per quina via ha recollit l'anècdota (¿Plató, Xenofont, Aulus Gelli...?).

⁵⁷⁸ *señores*: en el manuscrit, *senyores*, però creiem que es tracta del mot castellà (si fos català, diria *senyoras*).

en la pàtria celestial!
 ¡Alegren-se, hòmens i dones,
 ab alegria singular,
 puix tenim nostres patrons
 de glòria tots coronats! 3490
 ¡Alegra't, lloc de Galliners,
 puix tens [tan] bons advocats!
 Si cordials devots sou de veres,
 a tots nos patrocinaran.
 Donem-los digna sepultura, 3495
 germans meus, a estos sants,
 cuidem perquè a sos cossos
 no pàssien a fer més mal.
 Perdòniem, senyors meus,
 les faltes, que creuré grans 3500
 són estades, però no voluntàries;
 sí que són fragilitats.
 De la part del poeta, *señores*,
 los demano de caritat
 un víctor, si en llurs cors 3505
 algun de sobrat n'hi ha.

Ix lo Graciós i diu:

GRACIÓS

¿I a mi què me donareu
 per treball de enterrar
 a estos que ací són morts?
 Vejam... Si em volen donar, 3510
 les dones me donaran,
 cada una en particular,
 un puny de confits cada una,
 aquelles que n'hauran ballat.⁵⁷⁹
 Aquella que és allí baix 3515
 sento que em diu estona ha
 que m'aguarda essent vespre,
 que ab ella vaja a sopar.

Se los ne porten, ab gran reverència.

De la mano y pluma de Narcís Collell, habitant en lo Molí⁵⁸⁰ d'en Camps de Sant Andreu del Torn, vui, dia 5 de gener de l'any del Senyor de 1759. Vale et sape.⁵⁸¹ Finis.

***

⁵⁷⁹ *n'hauran ballat*: ¿potser hauria de dir *badallat*?

⁵⁸⁰ *Molí*: però en el manuscrit diu clarament *en lo Molé den Camps*.

⁵⁸¹ *vale et sape*: llatí, 'estigues bé i sàpigues'.